

Gender(on)gelijkheid in de Hongaarse verzorgingsstaat

Peter Ketelaars

3947521

Thesis MA Politiek en Maatschappij in historisch perspectief

Docent: Erik Nijhof

Inhoudsopgave

Inleiding 4

- 1 Hongarije vóór de transitie 15
  - 1.1 In hoeverre valt de Hongaarse staat in de jaren vijftig van de twintigste eeuw een verzorgingsstaat te noemen? 15
  - 1.2 In welke mate spelen patriarchale waarden een rol in de Hongaarse samenleving? 17
  - 1.3 Sociale rechten 19
  - 1.4 In hoeverre speelt gender een rol bij de uitvoering van sociaal beleid? 22
  - 1.5 Conclusie 24
- 2 Hongarije na de transitie 25
  - 2.1 Inleiding 25
  - 2.2 Hongarije: de stand van zaken 25
  - 2.3 In welke mate is er sprake van genderongelijkheid? 26
  - 2.4 De Hongaarse arbeidsmarkt in de overgang naar de 21^e eeuw gezien vanuit een genderperspectief 27
  - 2.5 De Hongaarse overheid en gender 38
  - 2.6 Kapitalisme in Hongarije 41
- 3 Hongarije vóór en na 1989: verschillen en overeenkomsten 45
  - 3.1 Hongarije: wel of geen verzorgingsstaat 45
  - 3.2 Behoeften- of machtsbeginsel 48
  - 3.3 Afdekking risico's werkend bestaan 50
  - 3.4 In hoeverre speelt de Hongaarse verzorgingsstaat een rol in gender(on)gelijkheid? 51
  - 3.5 Verklaring verschillen vóór en na de transitie 55
- 4 Conclusie 55
- 5 Bijlagen 61
  - Tabel 1. General government social expenditure in Hungary 1991–1996 (% of GDP) 61
  - Tabel 2. Social Expenditure on Selected Functions of Welfare Systems in CEE and EU Member Countries 61

	Tabel 3. Framework of Welfare Systems in Selected Central and Eastern European Countries 62
	Figuur 1. GDP Growth, Unemployment and Wage Share (% of GDP) in Hungary 65
	Figuur 2. GDP per capita (1990 International Geary-Khamis dollar) and growth rate in %, 1950–2010 66
	Figuur 3. Activity rate, employment and unemployment rate in population aged 15-64, 1992-2012 (%) 67
	Tabel 4. Women and part-time work, 2000 68
	Tabel 5. Summary of Basic Characteristics of the Main Parental-Leave Programmes in the three Countries 69
	Tabel 6. Three Varieties of Capitalism 70
	Tabel 7. Triadic Patents per Million Inhabitants 71
	Tabel 8. Labor force participation rates by sex, selected countries, 2010 72
	Figuur 4. Evolution of social protection expenditure between 2009 and 2012 (as a share of total public expenditure, Hungary, neighbouring countries and OECD countries 73
	Figuur 5. Evolution of upper secondary school teachers' salaries (2005 = base 100), Hungary, neighbouring countries and the OECD averages, 2005-2012 73
	Figuur 6. The Hungarian Gender Gap Index Development over time (2006-2013) 74
6	Bibliografie 75

Inleiding

Na de Tweede Wereldoorlog wordt in de Oost-Europese Sovjet-satellietstaten de vrouwenemancipatie tot officiële doctrine verheven: vrouwen dienen op alle gebieden wettelijk dezelfde status te krijgen als mannen. Dit dient drie belangrijke doelstellingen: ten eerste, in de naoorlogse periode moeten mannen aan het werk in de zware industrie en dienen hun vrijgekomen posities ingenomen te worden door vrouwen; ten tweede is het vanuit een ideologisch oogpunt belangrijk dat vrouwen dezelfde posities innemen als mannen: dat bevestigt immers het grote gelijk van het communisme, terwijl de vrouwen tegelijkertijd het nageslacht op de juiste wijze opvoeden en voorbereiden op de socialistische samenleving; ten derde, de allesoverheersende partij-ideologie neemt als het ware de rol van de pater familias over: alles en iedereen, ook de vrouw in haar eigen huishouden, valt onder de controle van de staat.¹

De vrouw wordt op een bijzonder efficiënte manier toegevoegd aan het arbeidsarsenaal van de staat. Via wetgeving wordt de wettelijke en politieke status van vrouwen vastgelegd als gelijk aan die van de man; daarnaast worden vrouwen verplicht om voor een salaris te gaan werken. Dit wordt gedaan door systeemaanpassingen: de salarisstructuren worden aangepast, zodat er niet langer sprake is van een gezinsinkomen, maar van een persoonsgebonden inkomen; daarnaast wordt ook het systeem van sociale zekerheid aangepast, waardoor uitkeringsrechten gebaseerd worden op een arbeidsstatus in plaats van een partnerstatus.

De vrouw krijgt alle mogelijkheden om deel te nemen aan het arbeidsproces: voor eventuele kinderen is er dagopvang geregeld en huishoudelijke activiteiten dienen gemeenschappelijk gedaan te worden zodat hiermee geen kostbare tijd verloren gaat. Dit is de situatie aan het eind van de jaren vijftig.

Al snel blijkt dat deze situatie niet langer houdbaar is en wordt dit als al te rigide beschouwde emancipatieproces bijgesteld. Een van de belangrijke argumenten hiervoor is het dalende geboortecijfer. Vrouwen die fulltime moeten werken, blijken in mindere mate bereid te zijn kinderen te krijgen om die vervolgens aan de zorgen van anderen te moeten overlaten. In 1949 heeft 38,4% van de vrouwen tussen 45 en 49 jaar nog vier of meer kinderen; dit percentage is in 1980 gedaald tot 8,9%.² Dit baart het regime zorgen,

---

¹ Eva Fodor: *Women at Work: The Status of Women in the Labour Markets of the Czech Republic, Hungary and Poland. United Nations Research Institute for Social Development. February 2005, 2*

² Bela Tomka: *Social Integration in 20th Century Europe: Evidences from Hungarian Family Development. Journal of Social History, vol. 35 (2001), no. 2, 331*

omdat hierdoor het toekomstige proletariaat afneemt. Een andere belangrijke reden lijkt de patriarchale houding van de Oost-Europese man: een vrouw hoort thuis in het huishouden³ en het is de vrouw die verantwoordelijk is voor de huishoudelijke taken.⁴ Dit alles leidt ertoe dat het oorspronkelijke emancipatoire ideaal afgezwakt wordt. De vrouw behoudt haar rol in betaald werk en de politiek, maar deze rol dient wel ondergeschikt te zijn aan die van de man.⁵ Terwijl aan de ene kant vrouwen gezien worden als gelijk aan mannen, met alle voor- en nadelen van dien, wordt aan de andere kant de nadruk steeds meer gelegd op de belangrijke rol van de vrouw als moeder: *“State socialism ‘emancipated’ women not as equal citizens, but as worker-mothers”*.⁶ De vrouw is een duale rol toebedeeld en dat maakt haar leven niet eenvoudig. Esping-Andersen onderscheidt drie typen verzorgingsstaat, die zich van elkaar onderscheiden door de mate van sociale zekerheid. Het sociaal-democratische model – dat vooral wordt aangetroffen in de Scandinavische landen – met uitgebreide sociale voorzieningen, voor velen toegankelijk; het corporatistische model – ook wel continentaal genoemd – met eveneens uitgebreide voorzieningen, maar moeilijker toegankelijk en met weinig arbeidsparticipatie van vrouwen; het liberale/Angelsaksische model, met een laag niveau van sociale voorzieningen en strenge selectie-eisen voor uitkeringen.⁷ Einhorn (1993) haalt Cannan aan, die stelt dat de Centraal-Europese landen in deze tijd een voorkeur lijken te hebben voor ofwel het conservatief-corporatistisch, ofwel het liberale model, maar duidelijk niet voor het Scandinavische sociaal-democratische model. Het conservatief-corporatistische model is vooral gebaseerd op het belang van de rol van de man op het gebied van werkgelegenheid en productiviteit. Enerzijds dient er geproduceerd en geld verdiend te worden, anderzijds wordt de familie gezien als een *“one-voice one-heart venture”*. Volgens Cannan leidt dit ertoe dat vrouwen die geen binding hebben met een partner die voor financiële zekerheid kan zorgen, het gevaar lopen in de armoedeval terecht te komen. Dit leidt welhaast automatisch tot gender-verdelingen: de vrouw zorgt voor het

---

³ Barbara Einhorn: *Cinderella goes to Market: Citizenship, Gender and Women’s Movements in East Central Europe*. Verso, London and New York. 1993, 47, 49

⁴ Tomka: *Social Integration*, 334

⁵ Einhorn: *Cinderella goes to Market*, 45

⁶ Einhorn, 40

⁷ Gøsta Esping-Andersen: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge 1998, 26-28

huishouden, voor zieke kinderen, doet de boodschappen en dat alles doet ze naast haar taak als fulltime arbeider. Het gevolg is dat in Hongarije moeders met jonge kinderen tot wel de helft van hun arbeidstijd doorbrengen met zwangerschaps- of ziekteverlof.⁸

Deelname aan het arbeidsproces is voor vrouwen een bittere noodzaak: ieder recht op sociale zekerheid wordt verstrekt via arbeidsmarktparticipatie.⁹ Het is duidelijk dat de Hongaarse samenleving eind jaren veertig, jaren vijftig gezien kan worden als een patriarchale samenleving. Vrouwen zijn voor een groot deel afhankelijk van mannen en de staat kan beschouwd worden als een instituut dat weet wat het beste is voor mannen, maar vooral voor vrouwen. In de jaren zestig kunnen vrouwen op deze manier toch een respectabel deel van het familiebudget binnenbrengen en hebben zij, als moeders, recht op een – beperkt – aantal sociale voorzieningen. De hoogte van de lonen maakt het gedurende lange tijd noodzakelijk dat vrouwen blijven werken: rond 1990 werkt in Hongarije 76% van de vrouwen in de leeftijdscategorie 15-64 jaar.¹⁰

Het tot dusver gevoerde emancipatiebeleid heeft echter ook voordelen gehad: het meest in het oog springende is wel dat vrouwen vaak hoog geschoold zijn en generaties lang uitzicht hebben gehad op deelname aan de arbeidsmarkt.

Aan het eind van de jaren zestig verandert het inzicht van het staatsocialisme: er worden maatregelen geïntroduceerd die het voor vrouwen gemakkelijker maken werk en opvoeding te combineren. Deze maatregelen bestaan onder meer uit langdurig zwangerschapsverlof met behoud van baan als ook uit betaald ziekteverlof in verband met het gezin.¹¹

Dit alles verandert drastisch met de val van het IJzeren Gordijn. Het staatsocialisme verdwijnt en golven van privatisering en liberalisering, geïnstigeerd door onder meer het IMF en de Wereldbank, overspoelen de landen van Centraal-Europa. Miljoenen banen verdwijnen en werkloosheid doet officieel haar intrede. Het is het begin van een ontmanteling van het welvaartsregime: in de eerste plaats is er geld nodig voor andere zaken en ten tweede heeft de verzorgingsstaat *an sich* op dat moment geen hoge prioriteit. De waarde van de sociale uitkeringen verdampt door de inflatie, met als gevolg groeiende armoede en sociale ongelijkheid. De politieke houding ten opzichte van

---

⁸ Einhorn, 47

⁹ Einhorn, 58

¹⁰ Fodor: Women at Work, 6

¹¹ Fodor, 2

de positie van de vrouw verandert: haar rol is niet langer die van werkende moeder, maar die van huisvrouw en moeder alleen, met als taak het baren, verzorgen en opvoeden van de kinderen in haar gezin, terwijl het binnenbrengen van het familieinkomen de exclusieve taak wordt van de echtgenoot.

De vraag is nu: hoe komt dit? Is de liberalisering van de markt in Centraal-Europa hiervoor verantwoordelijk, of liggen er andere, diepere oorzaken aan ten grondslag? In hoeverre is het de – veranderende – verzorgingsstaat die verantwoordelijk is voor de ontstane verschillen in arbeidsverhoudingen tussen mannen en vrouwen? Deze vragen vormen de basis voor mijn onderzoek naar gender-ongelijkheid in de Hongaarse verzorgingsstaat. Ik wil dit doen door een analyse van twee tijdvakken: ten eerste de periode 1956–1989, waarin de vrouw op sociaal-economisch gebied een nagenoeg gelijke positie inneemt naast de man in een wat men een centraal gecoördineerde markteconomie kan noemen, en ten tweede de periode na 1989, waarin Hongarije op het eerste gezicht veel meer lijkt op een liberale markteconomie. Aangezien de verzorgingsstaat als geheel een te groot onderwerp voor dit onderzoek vormt, wil ik mij hierbij beperken tot een aantal onderdelen van de verzorgingsstaat: instituties met betrekking tot sociale zekerheid en uitkeringen gerelateerd aan arbeid en werkloosheid en (de-)commodificatie van arbeid. Een aantal deelvragen die ik zal trachten te beantwoorden zijn: (1) in hoeverre kan de Hongaarse staat als een verzorgingsstaat gezien worden?; (2) in welke mate spelen patriarchale of andere waarden een rol bij het maken van regelgeving en in het gezin in de Hongaarse samenleving?; (3) worden werkloosheids- of andere uitkeringen verstrekt op basis van het behoeften- of het machtsbeginsel?; (4) welke mogelijkheden zijn er om de risico's van het werkend bestaan af te dekken en zijn deze gebaseerd op het gezin of op het individu?; (5) in hoeverre speelt gender in bovenstaande vragen een rol?

Op deze manier hoop ik een kwalitatieve analyse te kunnen maken van de Hongaarse verzorgingsstaat op dit moment.

Het theoretisch kader waarbinnen ik dit onderzoek wil plaatsen wordt gevormd door de theorieën van Esping-Andersen over de vormen van welvaartskapitalisme en van Hall & Soskice over liberale en gecoördineerde markteconomieën.

In zijn baanbrekende boek onderscheidt Esping-Andersen drie vormen van verzorgingsstaatpolitiek: de conservatieve, de sociaal-democratische en de liberale variant.¹² Deze zijn niet tot stand gekomen als gevolg van een lineaire historische ontwikkeling, maar veeleer als interactie tussen de staat en de samenleving: hoe reageert de eerste op veranderingen, zoals urbanisatie, industrialisatie en klassenconflicten. De door Walter Korpi ontwikkelde *power resource theory* verklaart de grote verschillen in verzorgingsstaatsuitgaven in kapitalistische democratieën uit het succes van de linkse partijen, met name de sociaal-democratische, samen met sterke vakbonden.¹³ In plaats van uit te gaan van het idee dat de verzorgingsstaat zich ontwikkelt op basis van een theorie van klasse-mobilisering, baseert Esping-Andersen zich echter op een drietal dimensies die de verzorgingsstaat typeren: de relatie tussen de staat en de markt op het gebied van welvaartsverschaffing; de effecten van de verzorgingsstaat op sociale stratificatie en de aard van burgerschapsrechten.¹⁴ Dit leidt tot een beschrijving van drie types kapitalistische welvaartsstaten, die op grond van een drietal criteria van elkaar te onderscheiden zijn.

Het liberale verzorgingsstaatmodel gaat uit van de autonomie van de markt. Mensen zijn afhankelijk van de markt, de sociale voorzieningen zijn beperkt en inkomensafhankelijk, en de staat vult de markt alleen aan indien nodig. De Verenigde Staten, Canada en Australië zijn hiervan voorbeelden. Het conservatief-corporatistische model gaat uit van het belang van het behoud van de traditionele gezinswaarden: de man wordt gezien als kostwinner en de vrouw als hoedster van het gezin. Sociale rechten worden gerelateerd aan het arbeidsverleden en worden niet aan het individu, maar aan het gezin toegekend. In dit model vinden we landen als Oostenrijk, Duitsland en Italië. Het derde cluster van staten vinden we in het sociaal-democratische model, waar universalisme en centralisme centraal staan: gelijke sociale rechten voor iedereen. Iedereen heeft recht op werk en wordt ook zo veel mogelijk gevraagd om te werken, omdat anders de sociale lasten niet opgebracht kunnen worden. Dit betekent automatisch dat de overheid een

---

¹² G. Esping-Andersen: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 26-27

¹³ J. Myles: *Political Theories of the Welfare State*, *Social Service Review*, vol. 76, no. 1, March 2002

¹⁴ G. Esping-Andersen, in A. Orloff: *Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States*. *American Sociological Review*, Vol. 58. No. 3 (June 1993), 309-310

grote rol speelt: zowel als werkgever als inner/verdelers van overdrachtsgelden. In dit cluster vinden we voornamelijk de Scandinavische landen.

Als oorzaken voor de verschillen tussen deze clusters ziet Esping-Andersen voornamelijk de opkomst van de nieuwe middenklassen en de manier waarop zij zich binnen de onderscheiden regimes manifesteren. In het liberale model voorzien de middenklassen via de markt in hun welzijnsbehoeften, onder meer door privé-verzekeringen, terwijl de staat zorgt voor de arbeidersklasse en de armen. In het conservatief-corporatistisch model ontleent de middenklasse haar sociale zekerheid aan de beroepscategorie waarin men werkzaam is en aan haar arbeidsverleden. In landen als Frankrijk is sprake van etatisme: ambtenaren worden bevoordeeld ten opzichte van andere werknemers. In het sociaal-democratische model wordt de middenklasse vooral gecreëerd door de uitbreiding van de sociale zekerheid en het creëren van veel overheidsbanen.¹⁵ Een belangrijk begrip in de theorie is *de-commodification*. Het welzijn van mensen zou niet meer afhankelijk moeten zijn van door arbeid verkregen beloning, maar iedereen – werkend of niet – heeft recht op financiële ondersteuning. Esping-Andersen omschrijft dit als volgt:

“De-commodification occurs when a service is rendered as a matter of right, and when a person can maintain a livelihood without reliance on the market.”¹⁶

Esping-Andersen onderscheidt ook hier drie verschillende arrangementen. In de Angelsaksische landen wordt ondersteuning alleen toegekend als de nood aantoonbaar en hoog is. Dit heeft een sterke commodificatie tot gevolg. Zwaarwegend in dit regime-type is de middelentoetsing en de hoogte van de bijstand. In landen als Duitsland geldt als basis de beroepsmatige sociale verzekeringen. Het arbeidsverleden bepaalt hier grotendeels de uitkeringen. Het gevolg is dan ook een beperkte decommodification. In het derde regime-type – het Scandinavische – wordt uitgegaan van universele burgerschapsrechten, onafhankelijk van arbeidsprestaties, met als doel sociale gelijkheid. Uitkeringen worden door de overheid betaald uit de geïnde belastingen. Decommodification is hier dan ook sterk te noemen.¹⁷

---

¹⁵ Esping-Andersen, 33-34

¹⁶ Esping-Andersen, 21-22

¹⁷ Esping-Andersen, 48

Gender dient niet verward te worden met geslacht. Daar waar het laatste als universeel en onveranderlijk gezien wordt, is gender “a social construction and codification of differences between the sexes and social relationships between women and men. [...] The social identity of gender depends on ideological, historical, cultural, religious, ethnic and economic factors and can be changed by political, economic or cultural influences.”¹⁸ Gender verwijst naar de rollen en verantwoordelijkheden van mannen en vrouwen, in tegenstelling tot de biologische verschillen. Gender-rollen zijn aangeleerd en kunnen dus veranderen met de tijd en beïnvloed worden door systemen van sociale differentiatie. Gender is een belangrijk concept, omdat het kan aantonen hoe vrouwelijke onderdrukking of mannelijke dominantie uitingen zijn van sociale constructies en als zodanig veranderlijk zijn en niet biologisch bepaald.¹⁹

Vanuit verschillende hoeken, onder meer vanuit de feministische, kwam de kritiek dat Esping-Andersen in zijn indeling geen rekening had gehouden met gender. Dit komt sterk naar voren in het artikel van Orloff: “what of gender in the power resources framework? To put it bluntly, it is simply absent.” Op grond van gender hebben vrouwen in het algemeen veel minder toegang tot de arbeidsmarkt. Daar waar Esping-Andersen schrijft dat vrouwen kunnen kiezen tussen werk en huishouden, poneert Orloff dat in het geïndustrialiseerde westen vrouwen nergens kunnen kiezen om zich níet bezig te houden met zorg en huishoudelijke arbeid: als zij al werken, doen zij dit naast het huishoudelijke werk of de zorg voor de kinderen, niet in plaats van.²⁰ Ook Langan en Ostner, die als eersten het werk van Esping-Andersen vanuit de feministische hoek bekritiseerden, wijzen erop dat: “although de-commodification in *The Three Worlds* is seen as a necessary prerequisite for workers’ political mobilization, the worker Esping-Andersen has in mind is male and his mobilization may actually depend as much on unpaid female household labor as on social welfare policies.”²¹ De dimensie van decommodificatie moet aangevuld worden met een nieuwe analytische dimensie die aantoont in welke mate staten vrouwen aanzetten tot het verrichten van betaalde arbeid

---

¹⁸ B. Hedman, F. Perucci & P. Sundström: Engendering Statistics - A Tool for Change. *Statistics Sweden, Örebro* 1996, p. 13

¹⁹ UNESCO’s Gender Mainstreaming Implementation Framework: Baseline definitions of key concepts and terms. April 2003

²⁰ A. Orloff: Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review, Vol. 58. No. 3* (June 1993), 313

²¹ J. Lewis: Gender and Welfare Regimes: Further Thoughts. *Social Politics*, Summer 1997, p. 162

of hen daarin juist ontmoedigen: “the right to be commodified, if you will.”²² Esping-Andersen verwaarloost het belang van gezinnen in de verdeling van welvaart en daarmee de scheve verhouding op het gebied van arbeidsmarktdeelname, aangezien hij zich volledig richt op de tweedeling staat-markt.²³ Pintelon omschrijft decommodificatie overigens in een bredere context:

“de-commodification refers to all government interventions aiming to remove individuals from total dependence on market forces.”²⁴

Lewis benadrukt dat gender juist een bijzonder belangrijk begrip is als het gaat om decommodificatie en veel complexer dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. Zij legt een relatie tussen decommodificatie en het verrichten van onbetaalde arbeid in de zorg voor vrouwen, met als gevolg dat de *welfare dependency* van vrouwen juist heel goed kan leiden tot een grotere onafhankelijkheid van andere personen. Beleid dat als doel heeft decommodificatie te bevorderen, kan ook richtinggevend zijn op het gebied van gender: vrouwen nemen een buitenproportioneel groot gedeelte ouderschapsverlof op, terwijl mannen dit juist doen voor studie, zoals bijvoorbeeld in Denemarken.²⁵

De verzorgingsstaat kan tevens gezien worden als een systeem van sociale stratificatie. Het corporatistische model wordt vooral gekenmerkt door de mate waarin een differentiatie van sociale verzekeringen plaatsvindt op basis van beroep en status; het etatisme blijkt uit een duidelijke bevoordeling van ambtenaren op het gebied van inkomenspolitiek. In het liberale model wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen degenen die via privé-verzekeringen verantwoordelijk zijn voor hun eigen sociale zekerheid en diegenen die afhankelijk zijn van een uitermate bescheiden bijstand als zij niet meer voor zichzelf kunnen zorgen. In deze regimes wordt de door de markt geëntameerde stratificatie of sociale mobiliteit niet of nauwelijks aangepast. In het Scandinavische model ten slotte, zijn universalisme en solidariteit het adagium: hoe minder onderscheid in uitkeringen, hoe beter.²⁶

---

²² A. Orloff: *Gender and the Social Rights of Citizenship*, 318

²³ O. Pintelon: *Welfare State Decommodification: Concepts, Operationalizations and Long-term Trends. CSB Working Paper*, University of Antwerp, November 2012, No 12/10, 6

²⁴ Pintelon, 28-29

²⁵ Lewis: *Gender and Welfare Regimes*, p. 162

²⁶ Esping-Andersen, p. 69

Burgerschapsrechten vormen een derde dimensie van de verzorgingsstaat: bepaalde uitkeringen zijn universeel (beschikbaar voor iedereen van een bepaalde leeftijd of in een bepaalde conditie); andere zijn afhankelijk van arbeidsmarktparticipatie en een financiële bijdrage; weer andere uitkeringen zijn inkomensafhankelijk. In het conservatief-corporatistische model wordt decommodificatie van arbeid niet gestimuleerd. Sociale uitkeringen zijn verworven rechten, vaak afhankelijk van arbeid en de markt, en altijd gekoppeld aan premies. Decommodificatie komt in liberale regimes nauwelijks voor: er is sprake van beperkte inkomensafhankelijke uitkeringen. In sociaal-democratische regimes is decommodificatie het meest uitgebreid: uitkeringen worden ruimhartig verstrekt, zijn doorgaans universeel en eenvoudig toegankelijk voor werknemers.²⁷

Esping-Andersen legt een systematische relatie tussen de vormen van de verzorgingsstaat en de arbeidsmarkt. In Noorwegen en Zweden wordt arbeid gemaximaliseerd door ouderen beperkt te laten uitstromen en het aandeel van vrouwen hoog te houden. In Duitsland, Nederland, Italië en Frankrijk wordt vroege uittreding gestimuleerd en het arbeidsmarktaanbod kunstmatig laag gehouden. In bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Canada onderneemt de verzorgingsstaat weinig om uittreding, (afhankelijk van de precieze betekenis!) of deelname van vrouwen aan het arbeidsproces te stimuleren.²⁸ In het algemeen kan gesteld worden dat de veranderingen in de verzorgingsstaat het hele, autonome marktmechanisme overhoop gehaald hebben: het sociale beleid is dermate aangepast dat het de mechanismes in de arbeidsmarkt volledig hervormd heeft.²⁹

Concreet betekent dit volgens Esping-Andersen dat in de VS een duidelijke opwaardering van arbeid – vooral in de ‘service and leisure industry’ – wordt waargenomen, die voor bepaalde, vaak achtergestelde groepen, een ‘upward mobility’ met zich meebrengt. In Duitsland daarentegen lijkt er nauwelijks iets te veranderen, terwijl in Zweden de regering door het creëren van sociale welvaartsbanen een enorme groei van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt teweegbrengt.

Op het werk van Esping-Andersen is later veel kritiek gekomen: onder meer vanwege de eenzijdige benadering van het beleid tot behoud van inkomen, de onderbelichting van de rol

---

²⁷ A. Orloff: Gender and the Social Rights of Citizenship: 311

²⁸ Esping-Andersen, 159

²⁹ Esping-Andersen, 160

van de vrouw en de Europees gerichte benadering. In een latere publicatie heeft Esping-Andersen zich deze kritiek aangetrokken en zijn analyse uitgebreid met een focus op de familie en zijn relatie tot de staat en de markt.³⁰

In dit verband is het werk van Hall & Soskice relevant, omdat het zich richt op de manieren waarop nationale politieke economieën zich organiseren. Uitgangspunt hierbij is de onderneming. Deze dient haar activiteiten te coördineren en af te stemmen op de instituties die in het land aanwezig zijn. Er ontstaat als het ware een symbiose tussen bedrijven en instituties in een land en het is de kwaliteit van die samenwerking die politieke economieën een voorsprong of op zijn minst een differentieel voordeel geeft. Hall & Soskice onderscheiden hiertoe vijf terreinen waarop ondernemingen relaties moeten ontwikkelen: bedrijfsmatige relaties (onderhandelingen over salarissen en arbeidsomstandigheden); beroepsopleidingen en –onderwijs; ondernemingsbestuur; contacten en relaties met andere ondernemingen en interne personeelsverhoudingen. De manier waarop bedrijven hun coördinatieproblemen proberen op te lossen wordt bepaald door het type economie waarin deze bedrijven gevestigd zijn.

Hall & Soskice maken een onderscheid tussen liberale markteconomieën (LME's) en gecoördineerde markteconomieën (CME's). In de eerste situatie wordt een belangrijke rol toebedeeld aan de markt en de bijbehorende instituties, terwijl in de tweede situatie het de niet-marktgerelateerde verhoudingen zijn die een belangrijke rol spelen bij het bepalen van het sociaaleconomische beleid. In de LME's zijn het vooral de voorwaarden van vraag en aanbod op een competitieve markt die bepalend zijn voor de acties van ondernemingen, terwijl in de CME's deze veeleer bepaald worden door strategische interacties tussen bedrijven en andere actoren.³¹ Deze benadering speelt een rol in bijvoorbeeld scholing. Als in een land werkgelegenheid nauwelijks beschermd is en arbeiders weinig of geen rechtszekerheid genieten met betrekking tot behoud van arbeid, zullen deze veel minder geneigd zijn te investeren in relevante trainingen en bijscholingen. Het type economie wordt dus beïnvloed door de organisatie van de overheid. Stephan Haggard legt in zijn review van *Varieties of Capitalism* de link tussen

---

³⁰ O. Lelkes: A great leap towards liberalism? The Hungarian welfare state. *International Journal of Social Welfare* 2000: 9, 93

³¹ P. Hall & D. Soskice: An Introduction to Varieties of Capitalism. Retrieved from <http://www.lse.ac.uk/government/whosWho/Academic%20profiles/dwsoskice@lse.ac.uk/Hall-Soskice-Intro-VoC-2001.pdf>, 8

de verzorgingsstaat en de VOC-benadering: deze laatste richt zich op de complementariteit tussen bedrijfsstrategieën op afzetmarketen, systemen van industriële relaties en de aard van sociale zekerheid. In het kort komt het er op neer dat het loont om te investeren in specifieke beroepsvaardigheden als er een vangnet is in bijvoorbeeld de vorm van werkloosheidsverzekeringen. In zijn woorden: "Rather than seeing social protection as a distributive policy, it reformulates the welfare state in terms of its efficiency implications, *given certain firm-level strategies*."³² Een belangrijk begrip bij Hall & Soskice is dat van *institutional complementarities*: staten waar een bepaald type coördinatie op een specifiek terrein van de economie wordt aangetroffen, ontwikkelen complementaire activiteiten op andere terreinen, zodat deze elkaar versterken.³³ Ook leggen Hall & Soskice een verband tussen sociaal beleid en de relaties die bedrijven ontwikkelen om hun doelstellingen te bereiken. Een LME is in hun ogen automatisch gekoppeld aan een liberaal georiënteerde verzorgingsstaat, terwijl in CME's een iets grotere variatie aan sociaal beleid aan te treffen valt. Aan de andere kant is het bedrijfsleven ook gebaat bij sociaal beleid en deelname aan de ontwikkeling ervan.³⁴

Methodiek

Mijn onderzoek wil ik verrichten door een kwalitatieve comparatieve methode toe te passen. Na bestudering en beschrijving van de algemene theorie van welvaartskapitalisme wil ik me toespitsen op bronnenonderzoek met betrekking tot gender-ongelijkheid in Hongarije.

Ik wil hierbij als volgt te werk gaan: ieder hoofdstuk begint met een korte inleiding op het onderwerp. Hoofdstuk 1 beschrijft Hongarije op sociaal-economisch gebied in de periode 1956-1989 en positioneert Hongarije daarna aan de hand van de modellen van Esping-Andersen in een bepaalde categorie. Hoofdstuk 2 beschrijft de periode na 1989. De criteria die in beide hoofdstukken gebruikt worden, zijn voornamelijk: instituties met betrekking tot sociale zekerheid en uitkeringen gerelateerd aan arbeid en werkloosheid en (de)commodificatie van arbeid. Hoofdstuk 3 presenteert een vergelijking van de twee

---

³² S. Haggard, review of *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* by Peter Hall, David Soskice. *The Business History Review*, Vol. 77, No. 2 (Summer, 2003), 354

³³ P. Hall & D. Soskice: An Introduction to Varieties of Capitalism. Retrieved from <http://www.lse.ac.uk/government/whosWho/Academic%20profiles/dwsoskice@lse.ac.uk/Hall-Soskice-Intro-VoC-2001.pdf>, 18

³⁴ Hall & Soskice, 51

situaties en een mogelijke verklaring voor de verschillen. Hoofdstuk 4 ten slotte vat de voorgaande hoofdstukken samen in een conclusie als antwoord op de hoofdvraag en doet voorstellen voor verder onderzoek.

Mijn verwachting is overigens dat de Hongaarse verzorgingsstaat niet onder te brengen is in een van de drie oorspronkelijke classificaties van Esping-Andersen, maar eerder een nieuw type is, kenmerkend voor Oost-Europese landen die in een later stadium zijn toegetreden tot de Europese Unie. Hetzelfde geldt, verwacht ik, voor de door Hall & Soskice gebruikte indeling van LME's en CME's.

1 Hongarije vóór de transitie

Hongarije komt uit de Tweede Wereldoorlog te voorschijn als een gedesillusioneerd land. In eerste instantie bevrijd en vervolgens onderworpen door de toenmalige Sovjet-Unie, moet het accepteren dat de grenzen zoals bepaald in het verdrag van Trianon, onveranderd blijven, de grondwet naar het model van de Sovjet-Unie herschreven wordt en de naam verandert in Volksrepubliek Hongarije. Al snel komt het land volledig onder de invloedssfeer van de Sovjet-Unie en wordt het socialisme de voornaamste *raison d'être* van het land.

1.1 In hoeverre valt de Hongaarse staat in de jaren vijftig van de twintigste eeuw een verzorgingsstaat te noemen?

Is er in Hongarije in deze periode sprake van een verzorgingsstaat? Over het algemeen spreken we van een verzorgingsstaat als de overheid de verantwoordelijkheid en de zorg op zich neemt voor haar inwoners op het gebied van sociale zekerheid, gezondheid, onderwijs en werkgelegenheid. De mate waarin een staat als een verzorgingsstaat wordt beschouwd, wordt doorgaans bepaald door de hoeveelheid geld die zij aan de bovengenoemde beleidsonderdelen uitgeeft als percentage van het BBP. Deze typologie draagt het gevaar in zich dat ze tijdgebonden is: zouden we de criteria van Esping-Andersen toepassen op Europa in het begin van de 20^e eeuw, dan blijkt er nauwelijks verschil tussen de West-Europese landen, terwijl dit in de jaren zeventig en tachtig – na de opkomst van de sociaal-democratische verzorgingsstaat – aanzienlijk anders is.³⁵ In 1950 bedragen de uitgaven aan sociale verzekeringen en nationale gezondheidszorg in

---

³⁵ Bela Tomka: 'Social Security in Hungary in a long-run and comparative perspective: expenditures, social rights, and organization, 1918-1990'. *Arbeitspapiere des Osteuropa-Instituts der Freien Universität Berlin*. Heft 43/2002, 8

Hongarije 3,2% van het BBP, waar die in West-Europa gemiddeld 4,99% bedragen.³⁶ Dit is niet alleen laag in vergelijking met de situatie in de jaren dertig, maar het steekt ook schril af tegen de situatie in West-Europa. In 1960 is dit percentage toegenomen tot 11,3%, om in 1990 uit te komen op 27,8%. Die stijging laat echter onverlet dat er een groot onderscheid blijft tussen Hongarije en West-Europa. Vergelijkingen op het gebied van sociale uitgaven in deze tijd zijn ingewikkeld: in communistische landen zijn staatssubsidies op consumentenprijzen een veelgebruikt instrument bij het ontwikkelen van welvaartsbeleid, iets wat in westerse landen niet voorkomt. In 1960 vertegenwoordigen pensioenuitgaven in Hongarije 38,7% van de uitgaven aan sociale zekerheid, vergeleken met een gemiddelde van 50% in de West-Europese landen.³⁷ Een ander kenmerk van de Hongaarse verzorgingsstaat is het relatief hoge percentage uitgaven aan gezinsuitkeringen, waardoor vrouwen hun kinderen tot het derde levensjaar thuis kunnen opvoeden met behoud van hun baan.³⁸ De communistische machtsovername aan het eind van de jaren veertig brengt een grote verschuiving teweeg in de organisatie van het Hongaarse sociale zekerheidsstelsel. Werd dit voorheen nog gedeeltelijk bestuurd door organisaties met een bepaalde mate van autonomie onder toezicht van de staat, na de Tweede Wereldoorlog is het de socialistische regering die het sociale zekerheidsstelsel ziet als een exclusieve taak van de staat en dus alle coördinatie en controle naar zich toetrekt. De jaren vijftig kunnen getypeerd worden als ideologisch het meest rigide tijdperk, sterk beïnvloed door het Russische model van wederopbouw; om iedere mogelijke vergelijking met westerse verzorgingsstaten te vermijden wordt het Ministerie van Sociale Zekerheid opgeheven en vervangen door het Ministerie van Gezondheid.³⁹ De grootste verschillen met het westen zijn een aanzienlijke daling van uitgaven in de gezondheidszorg, een belangrijke toename van gezinsuitkeringen en het volledig ontbreken van werkloosheid.⁴⁰

---

³⁶ Tomka, *Social Security*. 44

³⁷ Tomka, *Social Security*. 21

³⁸ Tomka, *Social Security*. 22

³⁹ L. Haney: *Familial Welfare, Building the Hungarian Welfare Society, 1948-1968. Oxford Journal of Social Politics, Volume 7, Issue 1*, 102

⁴⁰ Tomka, *Social Security*, 41

1.2 In welke mate spelen patriarchale waarden een rol in de Hongaarse samenleving?

Het gezin neemt een belangrijke plaats in de Hongaarse samenleving in. Planners en vakbondsleiders in de centraal geleide economie laten zich in grote mate leiden door familialisme.⁴¹

Vrouwen die vanaf 1950 in Hongarije de arbeidsmarkt betreden, worden geacht hun gehele arbeidzame leven een betaalde, volledige baan te hebben. Salarissen van mannen zijn vaak dermate laag dat de vrouwelijke partner wel moet werken om samen een acceptabel gezinsinkomen te kunnen verdienen. Daarnaast zijn sociale uitkeringen standaard gekoppeld aan arbeid. Er is veel ruimte voor zwangerschapsverlof en recht op een baan bij terugkeer op de arbeidsmarkt. Banen zijn er volop en werkloosheid bestaat niet. Zo is de situatie op de Hongaarse arbeidsmarkt in het midden van de twintigste eeuw.⁴² Van vrouwen wordt echter verwacht dat zij niet alleen hun steentje bijdragen aan het arbeidsproces, maar eveneens dat zij hun reproductieve plichten vervullen. Daarnaast worden zij geacht ervoor te zorgen dat het huishouden goed georganiseerd verloopt. Dit betekent niet alleen organiseren, maar in de meeste gevallen ook uitvoeren van huishoudelijke taken. Deze driedubbele rol maakt het er niet eenvoudig op gender-ongelijkheid aan te pakken.

“The dual role both contributed to and was reinforced by the failure to address traditional gender divisions within the family. Occupational segregation and wage differentials played their part in undermining notions of an equitable sharing of parental or housework responsibilities”⁴³

De ‘voorrechten’ van de Hongaarse vrouw op het gebied van betaald ziekteverlof om voor de kinderen te zorgen en uitgebreid zwangerschaps- en kinderverlof maken het voor haar onmogelijk om managementposities te verwerven, aangezien ze daarvoor te vaak zou moeten verzuimen. Daarnaast speelt de lage status en de marginale beloning van hun baan ook een rol in de beslissing om het aanrecht niet te verruilen voor een baan in bijvoorbeeld de politiek. Ondanks pogingen van het socialisme om de sociale positie van mannen en vrouwen dichterbij elkaar te brengen, blijkt de praktijk van alledag weerbarstig: onderzoek uit de jaren tachtig toont aan dat vrouwen in Hongarije

---

⁴¹ L. Haney: *Familial Welfare*, 110

⁴² E. Fodor & A. Balogh: ‘Back to the kitchen? Gender role attitudes in 13 East European countries.’ *Zeitschrift für Familienforschung*, 22. Jahrg., 2010, Heft 3

⁴³ B. Einhorn: *Cinderella Goes to Market, Citizenship, Gender and Women’s Movements in East Central Europe*. Verso, London/NY, 46

dagelijks tot wel zes uur besteden aan huishoudelijke taken en kinderverzorging.⁴⁴ Het gezin wordt door de socialistische regering als hoeksteen van de samenleving gezien. De Gezinswet uit 1952 omvat regelingen omtrent trouwen en scheiden, eigendomsrechten en ouderschap. Zo moet een kind twee officieel erkende ouders/voogden hebben: daarmee wordt het eenoudergezin feitelijk buiten de wet geplaatst.

Het aantal vrouwen met een betaalde baan neemt in de periode 1940-1965 wel aanzienlijk toe: van 20% in 1941 tot 50% in 1955 en 63% in 1965.⁴⁵ Niet alle vrouwen kunnen of willen deelnemen aan het arbeidsproces. Roma-vrouwen worden stelselmatig gediscrimineerd en het is voor hen moeilijk een betaalde baan te vinden, ook al omdat de gezinnen vaak kinderrijk zijn en moeders dus veel tijd moeten besteden aan het gezin en het huishouden. Als zij al een baan vinden, is het er doorgaans een die bijzonder laag gewaardeerd wordt, zowel sociaal als financieel. Een aanzienlijk deel van de vrouwen dat niet deelneemt aan het arbeidsproces doet dit niet omdat zij van hun pensioen genieten. De pensioenleeftijd is laag in die tijd (voor vrouwen 55 jaar) en het pensioen wordt ook vaak gebruikt om werkloosheidscijfers te maskeren. Een klein gedeelte van de vrouwen hoeft niet te werken, omdat hun partner voldoende verdient om in het levensonderhoud van het gezin te voorzien. Dit geldt duidelijk niet voor het merendeel van de gezinnen. Voor het gezinsinkomen is een tweede baan nagenoeg onontbeerlijk: de individuele salarissen zijn als gevolg van de gecentraliseerde loonpolitiek dermate laag dat er niet van rond te komen is: het Hongaarse loonsysteem is gebaseerd op een tweeverdienersgezin. In de jaren 1950-1953 dalen de lonen met ongeveer 20% en het is pas met de komst van Imre Nagy als minister-president in 1953 dat de economie geleidelijk begint te groeien, waardoor de lonen stijgen en de levensstandaard in Hongarije toeneemt. Veel tijd wordt besteed in de zgn. *tweede economie*: het verbouwen van landbouwproducten op kleine lapjes grond die vervolgens verkocht worden om het gezinsinkomen enigszins aan te vullen: gemiddeld 1,5 tot 2,5 uur per persoon per dag. In het begin van de jaren zestig besteedt de gemiddelde Hongaarse huisvrouw vier keer zo veel tijd aan het huishouden als de man, deels vanwege haar traditionele rol, maar ook omdat het in die tijd nog niet de gewoonte is dat vrouwen fulltime werken.⁴⁶

---

⁴⁴ Einhorn, Cinderella, 49

⁴⁵ L. Haney: *Familial Welfare*, 105

⁴⁶ T. Valuch: *A Cultural and Social History of Hungary 1948-1990. National Szechenyi Library 1956 Institute and Oral History Archive*. Retrieved from:
http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/1945_56/valuch

Einhorn (1993) haalt een internationaal onderzoek aan naar de houding van vrouwen ten opzichte van arbeidsmarktparticipatie uit 1988, dat aantoont dat Hongarije op dat moment aanzienlijk conservatiever ingesteld is dan West-Europa: 76% van de respondenten is het eens met de stelling dat een baan prima is, maar dat wat vrouwen het liefste willen, een huis en kinderen is.⁴⁷

1.3 *Sociale rechten*

Wat het Hongaarse sociale zekerheidsstelsel al vroeg onderscheidt van het West-Europese, is de mate van dekking: de eerste (gezondheidszorg-)voorzieningen gelden uitsluitend voor arbeiders in de handel en industrie en voor overheidspersoneel. De agrarische stand – een aanzienlijke bevolkingsgroep – is hiervan volkomen uitgesloten. Lange tijd blijft dit zo. Voor groepen die al in aanmerking komen voor een – verplichte – ziektekostenverzekering, worden de uitkeringen/voorzieningen verhoogd en de mogelijkheden uitgebreid; het aantal groepen neemt echter niet toe. Er is sprake van een patroon à la Bismarck: de voorzieningen van sociale zekerheid komen eerst beschikbaar voor de arbeiders en het duurt geruime tijd voordat deze uitgebreid worden naar andere bevolkingsgroepen.⁴⁸

Lange tijd wordt de agrarische sector achtergesteld en pas aan het eind van de jaren vijftig komt deze ook in aanmerking voor sociale zekerheidsvoorzieningen, omdat de boeren dan van zelfstandige ondernemers zijn veranderd in werknemers in een staatsbedrijf of coöperatie.

Er valt echter een duidelijke tendens naar integratie waar te nemen: in eerste instantie gelden voorzieningen vooral voor diegenen in staatsdienst, maar doordat steeds meer categorieën werkenden in dienst van de staat treden, verdwijnt het onderscheid en kan uiteindelijk gesproken worden van uitkeringen gebaseerd op burgerschap in plaats van op behoefte of sociale status. Zoals Tomka het formuleert:

“At the same time, from the very beginnings of the communist transformation of the welfare system, the unification of qualifying conditions on the basis of solidarity was a clear tendency. First these applied only to or within certain groups, primarily in the case of state employees, and thus, paradoxically, they coexisted

---

⁴⁷ Einhorn, 65

⁴⁸ Tomka, Social Security, 29

with the discrimination of certain other groups. In time, however, state employment and coverage increased, leading to the loss of ground for discrimination. The gradual unification of qualifying conditions also provided the basis for granting benefits on the citizenship principle.”

Uitkeringen zijn echter steeds gebaseerd op inkomen. Dit geeft het belang van de staat aan als werkgever en verstrekker van uitkeringen. Om voor deze uitkeringen in aanmerking te komen, dienen premies of andere bijdragen betaald te worden. Met andere woorden, men moet werk hebben. In de jaren zeventig komen gezondheidszorg en de bijbehorende arbeidsongevallenverzekering onder het burgerschapsrecht.⁴⁹ Dit geldt niet voor alle vormen van verzekeringen. Zowel gezinsuitkeringen als pensioenen blijven afhankelijk van arbeid, verplichte premies en inkomen. Dat naast het gezin arbeid een belangrijke pijler is van het socialistische verzorgingssysteem, blijkt onder meer uit het feit dat er bij arbeidsongevallen een 100% uitkering verstrekt wordt, zonder enige wachttijd.

Hongarije kan in deze tijd gezien worden als een verzorgingsstaat in die zin dat het veel overeenkomsten vertoont met de latere conservatief-corporatistische verzorgingsstaten, zoals Duitsland en Oostenrijk. Gezinsuitkeringen, sociale zekerheidsuitkeringen zoals bij ziekte, en pensioenen worden betaald door verplichte premies, die alleen betaald kunnen worden als men een baan heeft. Het systeem is op een bepaalde manier ook universalistisch te noemen: niet in de zin van Esping-Andersen, dat puur op basis van burgerschap en eenvoudige criteria rechten op sociale voorzieningen ontleend kunnen worden, maar wel zodanig dat kunstmatig lage prijzen voor de gehele bevolking gelden. Een voorbeeld van dergelijke voorzieningen zijn de subsidies op consumentenprijzen van de eerste levensbehoeften. In sommige landen bedragen in de naoorlogse periode de kosten van deze subsidies meer dan 40% van het nationale budget. Deze subsidies worden dan ook gebruikt ter legitimering van het bestaande systeem.⁵⁰ Grotendeels gebaseerd op de behoeften van het gezin, worden ze ook gebruikt om consumptiepatronen te veranderen. Daarnaast worden ook diensten centralistisch

---

⁴⁹ Tomka, *Social Security*, 30

⁵⁰ G. Standing: *Social Protection in Central and Eastern Europe: a Tale of Slipping Anchors and Torn Safety Nets* in G. Esping-Andersen (ed.): *Welfare States in Transition – National Adaptations in Global Economics*. Sage Publications Ltd, London, 1996, 253

gesubsidieerd: kinderopvang en huisvesting. Naast deze centraal georganiseerde verdeling van toelagen, vindt er ook een distributie plaats via de werkgevers; zowel in geld als in natura. Het gaat hier vooral om kinderbijslag, zwangerschapsverlof, periodes van kort verlof en individuele ondersteuning. Om in aanmerking te komen voor deze sociale bescherming is het wel noodzakelijk een baan te hebben, aangezien alle voordelen via zogeheten 'transmission belts' lopen. Het sociaal beleid, centraal vastgesteld door de top van de partij, wordt uitgevoerd door de staatshiërarchie. Via ministeries en staatscomités komt het geld terecht bij de grote ondernemingen, die het via onder meer vakbondswerkers ten slotte verdelen onder de arbeiders.⁵¹ Het systeem gaat uit van volledige arbeidsdeelname van zowel mannen als vrouwen. Salarissen zijn gebaseerd op individuen en niet op gezinnen, hetgeen betekent dat iedereen moet werken om te kunnen leven. De basis van het systeem wordt volgens Standing gevormd door het begrip 'decommodification of labour':

"Underlying the system's dynamic was the Leninist objective of achieving the 'decommodification of labour', by which the money wage would gradually 'wither away'. That is almost what happened."

Iedereen verdient, maar niet veel: het gemiddelde salaris is ongeveer gelijk aan het minimumsalaris. Hier zien we een tegenstelling met het West-Europese systeem, waar een van de doelstellingen van de verzorgingsstaat juist is dat door middel van sparen perioden van inactiviteit tijdelijk overbrugd kunnen worden. Toch kan gezegd worden dat het sociaal beleid van de Sovjet-Unie, zoals dat in Hongarije uitgevoerd wordt, een breed scala aan sociale voorzieningen verschaft, die redelijk functioneren zolang er sprake is van economische groei.⁵² Standing onderscheidt een vijftal tekortkomingen die het systeem als zodanig kenmerken en daardoor een belangrijke invloed hebben op de verdere ontwikkeling van de verzorgingsstaat. Als eerste noemt hij het feit dat de aard en de mate van sociale voorzieningen niet bepaald worden op basis van behoefte, maar veeleer op basis van macht: door degenen die ze verstrekken. Dit heeft grote gevolgen voor de doelmatigheid van de verstrekking, aangezien een groot gedeelte weglekt naar de elite, die de wachtrij vanwege privileges kan omzeilen. Ten tweede vindt de verstrekking van de sociale voorzieningen vooral plaats via doorgaans grote

---

⁵¹ Standing: Social Protection, 227

⁵² Standing, 227

ondernemingen, die als monopolist een belangrijke plaats innemen in de lokale maatschappij. Dit creëert een zogeheten *service-heavy, transfer-light welfare system*, waarin verstrekkingen afhankelijk zijn van iemands plaats in de onderneming en duur van de arbeidsovereenkomst. Ten derde is er de arbeidsmobiliteit, normaliter gunstig voor een dynamische economie. Deze wordt in dit systeem sterk ontmoedigd, onder meer door het vestigingsbeleid, een starre huizenmarkt en een bedrijfsbinding door sociale voorzieningen te koppelen aan de duur van de arbeidsovereenkomst of de positie in de partij. Ten vierde noemt Standing de stratificatie en segmentatie van verschillende bevolkingsgroepen. Vrouwen bijvoorbeeld werken net zo veel als mannen en verdienen nagenoeg evenveel; toch is er sprake van arbeidsmarktsegregatie op basis van gender. Als laatste speelt het feit dat gepensioneerden nog lang doorwerken in een betaalde baan, zowel vanwege de lage uitkeringen als vanwege het feit dat de pensioenleeftijd bijzonder laag is. Uit het bovenstaande valt te concluderen dat hoewel Hongarije bepaald niet aan de criteria van de westerse verzorgingsstaat voldoet, er wel degelijk een aantal elementen aanwezig is dat duidt op een bepaalde vorm van verzorgingsstaat.

1.4 In hoeverre speelt gender een rol bij de uitvoering van sociaal beleid?

In de traditionele Hongaarse samenleving van vóór 1945 neemt de vrouw een belangrijke plaats in het gezin in. De man fungeert als kostwinner, terwijl de vrouw de zorg draagt voor de kinderen en het huishouden. Als de staat na de Tweede Wereldoorlog de zware industrie weer snel wil opbouwen ter voorbereiding op een mogelijke Derde Wereldoorlog, worden naast mannen ook vrouwen in het arbeidsproces betrokken. Dit gebeurt op verschillende manieren. Ten eerste wordt in de grondwet van 1947 het recht op werk voor alle Hongaren opgenomen. Ten tweede wordt arbeid geassocieerd met vrouwenemancipatie. Ten derde wordt betaalde arbeid gebracht als een route naar vrouwelijke zelfontplooiing. Ten slotte wordt betaalde arbeid gepositioneerd als een manier voor vrouwen om hun gezin financieel te ondersteunen en zo een bijdrage te leveren aan de opbouw van het socialisme.⁵³ Door de beloning van arbeid centraal te laten bepalen – en laag te laten zijn – weet de overheid nagenoeg de gehele arbeidzame bevolking in het arbeidsproces te betrekken. Doordat vrouwen niet alleen de taak hebben te werken, maar ook te zorgen voor nageslacht en

---

⁵³ L. Haney: *Familial Welfare*, 106

huishouden, worden speciale voorzieningen getroffen, waardoor zij zich zo goed mogelijk van alle drie de taken kunnen kwijten. Kinderopvang wordt zowel op gemeentelijk niveau als door ondernemingen verzorgd, afhankelijk van arbeidsmarktdeelnemers en gezinsbehoefte (aantal kinderen, familiaal netwerk).

Voorzieningen voor zwangerschapsverlof zijn ruimhartig:

“Until the late 1960s, women who were employed for at least 270 days prior to childbirth were given twelve weeks of fully paid leave; women who had worked for 180 days prior to birth were provided twelve weeks of leave at 50 percent of their previous salary. Once back at work, new mothers were given two hours of paid "nursing time" per day until their infants were six months old, and an hour per day until they had reached nine months.”⁵⁴

De instelling van een ‘huishouddag’, waarop vrouwen met behoud van salaris in staat worden gesteld de achterstand in het huishouden weg te werken, kan gezien worden als positieve discriminatie; aan de andere kant is het een bevestiging van de rol van de vrouw als huisvrouw. Dus hoewel het regime erin slaagt vrouwen volwaardig deel te laten uitmaken van de werkzame bevolking, slaagt het er niet in de vrouw te onttrekken aan haar traditionele rol, die van huisvrouw. De participatie van mannen in huishoudelijke taken blijft minimaal en beperkt zich doorgaans tot zwaardere klussen als houthakken of reparaties aan het huis. Dit maakt het leven van vrouwen aanzienlijk zwaarder dan het oorspronkelijk was. Daar waar kinderen meehelpen in het huishouden, blijken hun taken ook genderspecifiek: meisjes passen op hun jongere broertjes of zusjes, terwijl jongens meewerken in de tuin. Dit alles leidt ertoe dat er ook een beroepsmatige segregatie plaatsvindt. Vrouwen vinden vooral laagbetaald en ondergewaardeerd werk in gestigmatiseerde beroepen. Ook in de schaduw-economie vinden veel vrouwen nog werk om het gezinsinkomen te helpen aan te vullen. Het gaat hier dan vooral om beroepen in catering, haarverzorging en de confectie-industrie.⁵⁵

1.5 Conclusie

Valt Hongarije anno 1956 onder te brengen in een van de *welfare regimes* zoals die door Esping-Andersen onderscheiden worden? We moeten natuurlijk in het achterhoofd

---

⁵⁴ L. Haney, 109

⁵⁵ A. Allen: *Women in Twentieth-Century Europe*, Palgrave MacMillan, 141

houden dat Hongarije in deze periode niet als kapitalistisch beschouwd kan worden en ook maakte het nog geen deel uit van de OESO. Esping-Andersen onderscheidt drie criteria bij zijn indeling in liberale, corporatistische en sociaal-democratische verzorgingsregimes:

- decommodificatie; in welke mate kunnen individuen of gezinnen een sociaal acceptabele levensstandaard realiseren onafhankelijk van de markt
- stratificatie; hoe wordt burgerschap vormgegeven, via universalisme, bestaande hiërarchieën of tweedelingen
- bestaanszekerheid biedende instellingen (familie, staat, markt)

Het niveau van decommodificatie in Hongarije is laag: mensen zijn afhankelijk van arbeid om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Inkomens en uitkeringen zijn gebaseerd op individuen en niet op gezinnen. Dit betekent dat iedereen moet werken; vaak met een tweede, of soms derde baan erbij, al dan niet in de tweede economie. Ook als men een uitkering ontvangt, bijvoorbeeld pensioen, is deze doorgaans dermate laag, dat er naast deze uitkering nog gewerkt moet worden om te kunnen overleven.

De bedoeling van het socialisme is via universalisme iedereen op dezelfde manier te behandelen. Toch blijkt dit in de praktijk niet te hanteren. Er wordt onderscheid gemaakt tussen beroeps- en bevolkingsgroepen. Een duidelijk voorbeeld hiervan zijn de zigeuners. Tevens is er een duidelijk verschil merkbaar tussen leden van de partij en zij die daar geen deel van uitmaken.

Daarentegen is er wel weer sprake van een collectief gegarandeerde werkgelegenheid. Collectieve voorzieningen zijn er wel, maar worden op verschillende manieren gehanteerd: ouderdomspensioenen worden ruimhartig verstrekt, op nog relatief jonge leeftijd. Dit gebeurt ook met invaliditeitspensioenen: het doel hiervan is echter het maskeren van werkloosheid, niet het verhogen van welvaart.

Het is duidelijk dat als we al zouden willen proberen de typologie van Esping-Andersen toe te passen op Hongarije in de periode 1950-1990, dit niet goed mogelijk is. De Hongaarse staat kan als een verzorgingsstaat beschouwd worden, omdat ze een deel van haar inkomsten weer uitgeeft aan sociale voorzieningen. Het feit dat de hoogte hiervan in schril contrast staat tot die in Westerse staten, doet hieraan niets af. Aan het eind van de jaren zeventig worden alle gezondheidszorguitkeringen toegekend op basis van

burgerschap; een typisch sociaal-democratisch fenomeen. Aan de andere kant worden sociale voorzieningen zoals uitkeringen bij ziekte en pensioenen direct gerelateerd aan premies; een typisch conservatief-corporatistisch kenmerk. Van typologieën wordt gezegd dat ze statisch zijn en vergelijkingen beschrijven in een bepaalde periode. Dit geldt ook voor de door Esping-Andersen gebruikte typologieën. Het socialistische Hongarije herbergt dus wel een aantal kenmerken van een verzorgingsstaat, misschien meer dan men op het eerste gezicht zou denken, maar valt niet als een bestaand type te determineren.

2 Hongarije na de transitie

2.1 Inleiding

Op 2 mei 1989 verandert er veel voor Hongarije. Op deze dag worden de eerste openingen geknipt in de prikkeldraadversperringen die het land scheiden van het westerse Oostenrijk. Niet lang daarna valt de Berlijnse Muur en worden overal in Midden- en Oost-Europa vrije verkiezingen gehouden. Hongarije wordt, net als alle andere landen achter het voormalige IJzeren Gordijn, overspoeld door westerse organisaties en ondernemingen, teneinde het land zo snel mogelijk te transformeren tot een markteconomie. Dat dit grote gevolgen heeft voor de arbeidsmarkt en de sociale voorzieningen in het land, moge duidelijk zijn.

2.2 Hongarije: de stand van zaken

Het BBP per hoofd bedraagt in 2014 \$ 15.442 per jaar tegenover een OESO gemiddelde van \$ 25.908. Van de personen tussen 15 en 65 heeft 58% een betaalde baan (OESO 65%). Van de personen die hoger onderwijs genoten hebben, heeft 79% een baan, terwijl dit getal voor personen die hun voortgezet onderwijs niet afgemaakt hebben, 27% bedraagt. In het socialistische tijdperk namen relatief veel vrouwen deel aan het arbeidsproces, maar dat is op dit moment anders: 53% (OESO 58%) tegen 64% voor mannen. Langdurige werkloosheid van meer dan een jaar bedraagt op dit moment 5,1% (OESO 2,8%). Het gemiddelde salaris in Hongarije ligt op \$ 20.948 (OESO \$ 36.118). De salariskloof is in Hongarije relatief klein: hetzelfde werk wordt voor mannen gemiddeld 8,7% beter beloond dan voor vrouwen (OESO 15,5%), maar de onderlinge verschillen zijn groot: de bovenste 20% van de werknemers verdient \$ 25.748 per jaar, de onderste slechts \$ 10.834.

2.3 In welke mate is er sprake van genderongelijkheid?

De *Global Gender Gap*⁵⁶, die jaarlijks door het World Economic Forum berekend wordt, plaatst Hongarije op de 87^e plaats op een lijst van 136 landen. De lijst, die sinds 2006 jaarlijks wordt bijgehouden, laat zien dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in Hongarije de afgelopen jaren alleen maar is toegenomen. In 2006 nam Hongarije nog een 55^e plaats in, maar in 2009 was dit de 65^e plaats, in 2010 de 79^e en in 2013 de 87^e. Er is dus sprake van een daling in de *ranking* en dus een vergroting van de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Deze tendens valt ook waar te nemen in andere Centraal- en Oost-Europese landen. We kunnen constateren dat – met uitzondering van Slovenië – de Centraal- en Oost-Europese staten, waarvan de gegevens opgenomen zijn in deze index, een verslechtering laten zien van de gendergelijkheid. Uit deze lijst blijkt ook dat de West-Europese landen door de jaren heen weinig verschil laten zien.⁵⁷ Deze toename van ongelijkheid wordt onder meer veroorzaakt door het feit dat meer vrouwen zonder werk raken, mannen meer gaan werken in sectoren waar tot dusver voornamelijk vrouwen werkzaam waren (diensten- en financiële sector) en de relatief hoge mate van decommodificatie, veroorzaakt door relatief hoge gezinsuitkeringen, die als een ontmoedigingsfactor voor deelname aan het arbeidsproces door vrouwen functioneert. Als we kijken naar de indicatoren van de Global Gender Gap Report en de plaats die deze opleveren op de Index, lijkt het erop dat we de conclusie kunnen trekken dat er een relatie bestaat tussen de indeling van Esping-Andersen en de mate van genderongelijkheid. Landen met een sociaaldemocratische verzorgingsstaatpolitiek zijn terug te vinden in de top 5 van de Index en hebben meer dan 80% van de genderkloof gedicht. Opvallend is dat deelname aan de arbeidsmarkt door vrouwen hier het hoogste is ter wereld, de salariskloof het laagst is en dat vrouwen de mogelijkheid hebben om hoge (management)posities te verwerven. Het beleid in deze landen, dat erop gericht is zoveel mogelijk gelijkheid te creëren voor mannen en vrouwen op alle mogelijke gebieden van de samenleving, zorgt ervoor dat toekomstige zorgen als een dalend geboortecijfer en een sterk toenemende vergrijzing aanzienlijk kleiner zijn dan in landen waar een andere vorm van beleid gevoerd wordt. Actieve inmenging van de staat op het

---

⁵⁶ K. Schwab, B. Brende, S. Zahidi, Y. Bekhouche, A. Guinault, A. Soo, R. Hausmann and L. Tyson: The Global Gender Gap Report 2013. *World Economic Forum*, Switzerland, 2013

⁵⁷ Schwab et al: The Global Gender Gap Report, 8-9

gebied van gendergelijkheid in management en politiek heeft ertoe geleid dat in de Scandinavische landen veel vrouwen belangrijke posities innemen.⁵⁸

Landen met een conservatief-corporatistische verzorgingsstaatpolitiek zijn wat lager op de Index te vinden. Dit kan te wijten zijn aan het feit dat in dit model meer belang gehecht wordt aan het behoud van de traditionele gezinswaarden: de man als kostwinner en de vrouw als hoedster van het gezin. Deze landen scoren traditioneel lager op kenmerken als bijvoorbeeld aantallen vrouwelijke parlementsleden. In het tweede deel van de top 20 vinden we inderdaad landen als Duitsland en Oostenrijk. Canada, de Verenigde Staten en Australië liggen centraal rond de 20^e plaats op de Index. Daly (2007) schrijft:

“Low female employment is typically due to a combination of cultural and policy-related factors. Culture and policy are clearly related, in that a country’s policies largely reflect its culture. The Scandinavian economies, for instance, have a long tradition of female equality and policies that reflect this tradition.”

Hoewel de Verenigde Staten eveneens een lange traditie heeft als het gaat over gendergelijkheid in werkgelegenheid, heeft de liberale politiek daar ertoe geleid dat er slechts weinig beleid is dat erop gericht is de terugkeer van vrouwen naar de arbeidsmarkt na hun zwangerschap te faciliteren.⁵⁹ Dit is mede van invloed op hun plaats op de Index.

2.4 De Hongaarse arbeidsmarkt in de overgang naar de 21^e eeuw gezien vanuit een genderperspectief

Al in 1991 komen Coopers & Lybrand in opdracht van de U.S. Agency for International Development met een rapport over de positie van de Hongaarse vrouw in de overgang naar een marktgerichte economie.⁶⁰ Hieruit blijkt onder meer dat het aantal vrouwen dat op dat moment actief deel uitmaakt van de beroepsbevolking bijzonder hoog is: 45,8 % in 1988.⁶¹

---

⁵⁸ Schwab et al, 20-21

⁵⁹ K. Daly: Gender Inequality, Growth and Global Ageing. *Global Economics Paper No: 154*, April 3, 2007

⁶⁰ Coopers & Lybrand: Hungary: Gender Issues in the Transition to a Market Economy, December 1991

⁶¹ M. Lado: Women in the Transition to a Market Economy: The Case of Hungary. *Paper presented at the Regional Seminar on the Impact of Economic and Political Reform on the Status of Women in Eastern Europe and the USSR*, Vienna, April 8-12, 1991, 25

Statistieken laten zien dat het aantal vrouwen dat deelneemt aan de arbeidsmarkt stijgt tot de transitie in 1990 en daarna sterk afneemt als gevolg van deze politieke en economische verandering.⁶² Na 2000 neemt het aantal werkende vrouwen weer toe, maar blijft onder het OESO-gemiddelde.

Tabel 1 Percentage werkende vrouwen in de Hongaarse beroepsbevolking (15-54)

1949	1960	1970	1975	1980	1990	1996	2000*	2013*
34,6	49,9	63,7	67,7	62,3	75,5	54,1	49,7	57

* 15-64

Deze stijging heeft verscheidene oorzaken: ten eerste is het socialistisch beleid erop gericht dat iedereen deel uitmaakt van de werkende bevolking. Redenen hiervoor zijn onder meer dat er na de Tweede Wereldoorlog een groot gebrek is aan arbeidskrachten en dat volgens de onderliggende filosofie volledige werkgelegenheid gezien wordt als een wapen tegen het kapitalisme. Ten tweede zijn de salarissen dermate laag dat een gezin wel twee inkomens nodig heeft om te kunnen overleven.⁶³

Er is een duidelijke scheiding waar te nemen in de beroepen waarin mannen en vrouwen werken, die te wijten is aan de verschillen in opleidingsachtergrond. Meisjes kiezen voor algemene opleidingen of voor specifieke beroepsopleidingen, gericht op die sectoren die traditioneel door vrouwen overheerst worden. Voorbeelden hiervan zijn de kleding- en textielindustrie, waar in de beroepsopleidingen het percentage meisjes nagenoeg 100% is.⁶⁴ Ook sectoren als handel, diensten en de lichte industrie worden gedomineerd door vrouwen. In de overgang naar een markteconomie komen al deze sectoren sterk onder druk te staan, nu de bestaande markten wegvallen en er geconcurrereerd moet worden met westerse producenten. Ditzelfde geldt trouwens ook voor de zware industrie, waar niet alleen ontslagen voor mannen vallen, maar ook veel vrouwen werkloos worden, omdat zij in groten getale aanwezig zijn op de administratieve afdelingen van deze staatsbedrijven.

⁶² O. Tóth: Paid Work in Certain Periods of Family Life-Cycle in Hungary – Facts and Attitudes. *25th CEIES seminar: GENDER STATISTICS – Occupational segregation: extent, causes and consequences* June 2004, 151

⁶³ Coopers & Lybrand: Hungary, 4

⁶⁴ Coopers & Lybrand: Hungary, 7; Margarita Estevéz-Abe: Gendering the Varieties of Capitalism – A Study of Occupational Segregation by Sex in Advanced Industrial Societies. *World Politics*, Vol. 59, No. 1 (Oct. 2006), 146

Uit het eerder vermelde onderzoek van Maria Lado blijkt ook dat de salarissen van vrouwen in de jaren tachtig over het algemeen 70 tot 80 % van die van mannen bedragen, afhankelijk van positie en werkgelegenheidssector.

Werkloosheid wordt voor het eerst erkend op 1 januari 1989, als door de Hongaarse regering werkloosheidsuitkeringen geïntroduceerd worden: naar schatting circa 1% van de officiële beroepsbevolking.⁶⁵

Al sinds de vierde Wereldconferentie over vrouwen in Beijing in september 1995 wordt aandacht gevraagd voor het onderscheid tussen mannen en vrouwen op het gebied van werk en zorg. Teneinde voortgang te kunnen meten is het noodzakelijk dat er goede statistieken beschikbaar komen die de overeenkomsten en verschillen meten tussen verschillende gender-gerelateerde issues in de samenleving. Waar de EU bij haar oprichting in 1950 het onderwerp van gelijke mogelijkheden voor iedereen nog beperkte tot het principe van gelijke beloning voor hetzelfde werk, heeft ze in 2001 een kadernotitie over gendergelijkheid (Framework Strategy on Gender Equality) uitgegeven met als belangrijkste doel het bedenken en verzamelen van methodes die vergelijkbare statistieken produceren, uitgesplitst naar geslacht in verschillende beleidsgebieden.

Tijdens de Lissabon Conferentie in maart 2000 is de doelstelling geformuleerd dat 60% van de vrouwen tussen 15 en 64 in 2010 een betaalde baan moet hebben.

In maart 2001 wordt tijdens de Stockholm Conferentie volledige werkgelegenheid met meer en betere banen als prioriteit gesteld, waarbij speciale aandacht uitgaat naar de doelstelling dat de gemiddelde arbeidsdeelname van ouderen tussen 55 en 64 toeneemt tot 50% in 2010.

Tijdens de bijeenkomst van de Raad in Barcelona wordt gesteld dat lidstaten belemmeringen voor deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt moeten wegnemen en ernaar dienen te streven dat voor ten minste 90% van de kinderen tussen drie jaar en de verplichte schoolleeftijd en voor minstens 33% van de kinderen tussen nul en drie jaar opvang beschikbaar is.⁶⁶

---

⁶⁵ Coopers & Lybrand: Hungary, 15

⁶⁶ A. Baigorri: Keynote Speech. *25th CEIES seminar: GENDER STATISTICS – Occupational segregation: extent, causes and consequences* June 2004, 10-11

De overgang naar een marktgeoriënteerde economie maakt dat honderdduizenden banen verloren gaan, deze werden vaak kunstmatig in stand gehouden en waren over het algemeen van een laag niveau. Veel van deze banen werden ingenomen door vrouwen. Ze werken in de landbouw, waar vaak nog traditionele vaardigheden vereist zijn; in de industrie, over het algemeen achter de lopende band; en in de dienstverlening, doorgaans als winkelbedienden of in administratieve functies. Daarnaast valt op dat banen in het lager en middelbaar onderwijs nagenoeg voor 100% ingenomen worden door vrouwen. In totaal verlaten in de periode 1989–1994 zo'n 600.000 vrouwen de arbeidsmarkt. Door deze transitie verandert het arbeidsmarktlandschap drastisch. Daar waar eerst sprake was van nagenoeg volledige werkgelegenheid voor mannen en vrouwen, komen werkgelegenheidscijfers nu in grote lijnen overeen met die in de rest van Europa. Interessant is dat deze overeenkomst voortkomt uit twee tegengestelde processen: enerzijds een sterke terugval van werkgelegenheid voor vrouwen in Hongarije en andere Centraal- en Oost-Europese landen, anderzijds een geleidelijke groei van werkgelegenheid voor vrouwen in de EU-landen.⁶⁷ Tussen 1992 en 2002 verlaten in Hongarije proportioneel veel vrouwen de arbeidsmarkt: 68,8% van alle verdwenen banen werd door hen vervuld. Dit betekent niet dat het totaal aantal banen als zodanig afneemt: in de landbouw en industrie verdwijnen 110.000 banen waarvan 98.000 door vrouwen vervuld; in de dienstensector komen er 175.000 nieuwe banen bij, waarvan 60% door mannen vervuld wordt en 40% door vrouwen.⁶⁸ Dit draagt bij aan de opvatting dat mannen als kostwinner moeten fungeren, terwijl vrouwen voor het huishouden zorgen.⁶⁹

De Hongaarse arbeidsmarkt – en feitelijk die in heel Centraal- en Oost-Europa – ten tijde van de transitie wordt sterk beïnvloed door de bijzonder lage pensioenleeftijd: gemiddeld 60 jaar voor mannen en 55 jaar voor vrouwen. Ten tijde van het communisme is dit een pragmatische oplossing voor het werkloosheidsprobleem. Veel mensen blijven ook daarna echter werken, genoodzaakt door de lage pensioenuitkeringen. In 1990 betreft dit nog ca. 500.000 personen; in 2000 gaat het nog

---

⁶⁷ T. Laky: Gender Equality in Employment in Hungary and in Some Other Eastern European Countries. April 2004, 6

⁶⁸ T. Laky: Gender Equality, 8-9

⁶⁹ M. Pongrácz. 2006. "Opinions on Gender Roles." in: Ildikó Nagy, Marietta Pongrácz, István György Tóth (eds.) *Changing Roles: Report on the Situation of Women and Men in Hungary 2005*. Budapest: TÁRKI Social Research Institute, 73

maar om een kleine 55.000 personen, voor het merendeel kleine zelfstandigen. De reden voor deze sterke daling is dat de Hongaarse Arbeidswet voorschrijft dat de arbeidsrelatie met gepensioneerden zonder opgaaf van redenen beëindigd mag worden, en die mogelijkheid wordt door nagenoeg alle werkgevers benut. Op deze manier zijn de gepensioneerden geleidelijk uit de (legale) arbeidsmarkt verdreven. Voor vrouwen kan in dit kader worden opgemerkt dat zij de arbeidsmarkt gemiddeld tien jaar eerder verlaten dan hun West-Europese tegenhangers. Dit heeft grote gevolgen voor hun uitkeringen: laagbetaalde banen gedurende een korte periode van arbeidzaamheid leveren slechts een klein pensioen op. Op dit moment wordt de pensioenleeftijd in Hongarije voor zowel mannen als vrouwen geleidelijk verhoogd, maar het zal nog geruime tijd duren voordat deze in overeenstemming is met die in de rest van de Europese Unie. Tot die tijd is het vooral belangrijk om enerzijds banen te creëren voor hen die na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd nog door kunnen en willen werken en anderzijds de wetgeving dusdanig aan te passen dat dit ook wettelijk mogelijk wordt.⁷⁰

Een arbeidsmarktoverzicht van het U.S. Bureau of Labor Statistics laat zien dat de Hongaarse arbeidsmarkt internationaal gezien achterblijft in ontwikkeling: de beroepsbevolking bedraagt slechts 45% van het totaal, terwijl die in Nederland ongeveer 60% is. Het aantal vrouwen dat parttime werkt in Hongarije, bedraagt in 2010 niet meer dan 6%, terwijl dit in Nederland tien maal zo veel is: 61%. In bijna alle arbeidsmarktgerelateerde statistieken vinden we Hongarije in de achterste of laatste groep.⁷¹ De arbeidsparticipatiegraad, die aangeeft in welke mate mensen een baan hebben of daarnaar actief op zoek zijn, is voor een aantal groepen bijzonder laag in Hongarije. Jongeren zitten onder de 5%, tegen een OESO-gemiddelde van 30%; ouderen komen op 13,4 %, tegen een OESO-gemiddelde van bijna 40%. Ook voor vrouwen in de vruchtbare leeftijd is er een grote kloof tussen Hongarije en het OESO-gemiddelde. Volgens Fodor is het percentage voor vrouwen in het algemeen gedaald van 75,9% in 1990 naar 52,4% in 2001.⁷² Hiervoor zijn enkele in het oog springende redenen aan te geven: parttime werkgelegenheid is nauwelijks ontwikkeld, het gezinsbeleid is er niet op gericht arbeidsmarktdeelname van vrouwen te stimuleren, het op een na hoogste aantal

---

⁷⁰ T. Laky: Gender Equality, 12

⁷¹ U.S. Bureau of Labor Statistics: Charting International Labor Comparisons. September 2012, 18, 21

⁷² E. Fodor: Women at Work: The Status of Women in the Labour Markets of the Czech Republic, Hungary and Poland. *United Nations Research Institute for Social Development*. February 2005, 6

arbeidsongeschiktheidsuitkeringen in de OESO, een laag algemeen opleidingsniveau, een ontmoedigingsbeleid om op latere leeftijd nog te werken en een beleid dat erop gericht is Roma-zigeuners uit te sluiten van de arbeidsmarkt.⁷³ Dit lage percentage voor vrouwen dient wel met enige aandacht bekeken te worden: als we vrouwen in de leeftijdscategorie 25-54 beschouwen, blijken er nauwelijks verschillen tussen Hongarije en het EU-gemiddelde te zijn. Het lijkt er dus op dat het zowel de arbeidsmarktdeelname van het aantal vrouwen in de groep tot 25 jaar als de vroege pensioenleeftijd in Hongarije is, die maakt dat dit percentage zo nadelig uitvalt.

Het meest recente onderzoek van het World Economic Forum laat zien dat in 2013 57% van de vrouwen en 68% van de mannen in Hongarije deelneemt aan het arbeidsproces. Dit betekent dat de Lissabon doelstellingen (60% van de vrouwen tussen 15 en 64 een betaalde baan) nog niet behaald zijn. Hongarije staat daarmee op de 55^e plaats. Als het gaat om inkomensverschillen, wordt de genderongelijkheid veel groter: Hongarije staat daar op de 126^e plaats van in totaal 130 onderzochte landen. Het land staat daarmee achter landen als Bangladesh en Ivoorkust.⁷⁴

Het is voor alle landen, dus ook voor Hongarije, belangrijk dat de genderkloof gedicht wordt. Geschat wordt dat dit het BBP van de Eurozone met maar liefst 13% doet toenemen. Er zijn tevens verwachtingen dat het faciliteren van arbeidsmarktdeelname door vrouwen de huidige lage geboortecijfers zal verhogen. Wanneer vrouwen een baan verwerven met voldoende inkomen, geeft dit hun de mogelijkheid hun kinderen onder te brengen in kinderopvang. Deze moet dan wel door de staat gesubsidieerd worden, anders worden de kosten daarvan te hoog en zullen vrouwen alsnog afzien van het combineren van een baan en kinderen.

Dit geldt met name voor gezinnen met een laag inkomen: hier is het verschil tussen de inkomsten van de baan en de kosten van de kinderopvang maar klein. Een verkleining van het verschil in deelname aan het arbeidsproces tussen mannen en vrouwen heeft tevens een positief effect op de houdbaarheid van het op omslag gebaseerde pensioenstelsel. Dit zogeheten *pay-as-you-go* systeem houdt in dat premies die door

---

⁷³ R. Kierzenkowski: Towards a More Inclusive Labour Market in Hungary. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 960. OECD Publishing, 14

⁷⁴ Schwab et al, 50

werkenden betaald worden, rechtstreeks gebruikt worden om huidige pensioenaanspraken te financieren. Het systeem is gebaseerd op solidariteit en heeft als nadeel dat naarmate de bevolking verouderd, de ratio tussen werkenden en gepensioneerden verandert, waardoor de premies moeten stijgen om de situatie betaalbaar te houden. Door meer personen deel te laten nemen aan het arbeidsproces – of mensen langer te laten werken -, waardoor er meer premies beschikbaar komen, kan het huidige pensioenstelsel beter in stand gehouden worden. Doordat meer mensen aan het werk zijn, verandert ook de afhankelijkheidsratio van ouderen. Veel landen – vooral Italië en Japan – gaan op dit moment gebukt onder een omgekeerde bevolkingspiramide, waar weinig werkenden de financiële zorg dragen voor veel gepensioneerden. Tot slot bestaat de verwachting dat meer werkende vrouwen – die meer geld verdienen dan op dit moment het geval is – meer geld gaan uitgeven: niet alleen aan huishoudelijke zaken, maar ook aan luxe goederen.⁷⁵ Een van de mogelijkheden om vrouwen aan het werk te krijgen is het faciliteren van parttime werk. Een goed voorbeeld hiervan is Nederland, dat het hoogste aandeel parttime werkende vrouwen in de OESO heeft, terwijl dit voor Hongarije het laagste is. Dit komt onder meer doordat verzoeken om parttime werk in Hongarije om allerlei redenen geweigerd mogen worden (met uitzondering van de zorg voor een kind), hetgeen in landen waar parttime werk veel voorkomt niet mogelijk is. Er is nog wetgeving die een combinatie van uitkeringen met parttime werk moeilijk maakt; parttime werk wordt lager betaald dan fulltime werk en moderne vormen van arbeidsovereenkomsten als telewerken, flexibele werktijden en thuiswerken komen nog relatief weinig voor.⁷⁶ De salariskloof tussen mannen en vrouwen in Hongarije is in het begin van de 21^e eeuw nog altijd zo'n 20%. Een belangrijke oorzaak hiervoor kan worden gevonden in segregatie op de arbeidsmarkt. Vooral in de financiële en administratieve sectoren ontstaat een kloof in de financiële waardering van mannen en vrouwen. Ten tijde van het communisme werkten veel vrouwen in de bankensector, die als weinig interessant en uitdagend werd beschouwd vanwege het geleide karakter van de economie. Na de omwenteling wordt ook de financiële sector concurrerend en gaan steeds meer mannen zich op deze markt begeven. Zo neemt de salariskloof – die in 1994 al ongeveer 33% bedraagt – toe tot meer dan 40% in 2001. Ook lijkt het erop dat banen

---

⁷⁵ Daly: Gender Inequality, 5, 9, 13

⁷⁶ R. Kierzenkowski, 15-16

die voornamelijk door vrouwen ingenomen worden, per definitie lager worden gewaardeerd dan typisch mannelijke banen.⁷⁷

Na de overgang naar een kapitalistische markteconomie worden beleidsmakers in Hongarije sterk onder druk gezet door onder meer het IMF en de World Bank (middels het zogeheten 'Bokrospakket') om de uitgaven ten behoeve van sociaal beleid drastisch te beperken, terwijl tegelijkertijd de herstructurering van de economie zorgt voor een substantiële toename van werklozen. In de eerste jaren van de democratisch gekozen regering wordt hieraan geen gevolg gegeven; sterker nog, men probeert de sociale uitgaven nog wat te doen groeien, teneinde sociale onrust te voorkomen. Als in het midden van de jaren negentig toch pogingen ondernomen worden om een aantal uitkeringen met ingang van 1996 inkomensafhankelijk te maken, komen de Hongaarse vrouwen – voornamelijk uit de middenklasse – in opstand. Interessant is dat zij, niet zoals eerder wel in het Westen gebeurde, vragen om maatregelen die een permanent afscheid van de arbeidsmarkt ondersteunen of bewerkstelligen, maar veeleer een terugkeer naar de situatie zoals die was onder de socialistische regering. Zij eisen een universalistische voorziening/verstrekking van sociale uitgaven, waaronder betaald zwangerschaps- en ouderschapsverlof en juist geen inkomensafhankelijke uitkeringen. Met onder meer dit onderwerp in het verkiezingsprogramma weet de centrum-conservatieve partij Fidesz de socialisten in 1998 te verslaan en maakt deze een eind aan het eerste begin van inkomensafhankelijke uitkeringen.⁷⁸ Het is de polarisatie in de Hongaarse politiek die het erg moeilijk maakt stappen te zetten bij de hervorming van sociaal beleid. Regeringswisselingen betekenen vaak ook het terugdraaien van eerder genomen maatregelen. Al lijkt het er in eerste instantie op dat deze uitkeringen vrouwen bevoorrechten, er is ook een andere kant. Binnen het communisme worden gendergelijkheid en het gezin gezien als de hoekstenen van een socialistische samenleving. Het recht op werk van een vrouw wordt wettelijk vastgelegd en voorwaarden worden geschapen die het mogelijk maken dat zij – na een periode waarin zij hun kind(eren) opvoeden – terugkeren in een baan. Dit verandert niet wezenlijk in de periode na 1989. Deze gezinsvoorzieningen dragen er echter toe bij dat vrouwen een

---

⁷⁷ Fodor: *Women at Work*, 11

⁷⁸ C. Glass & É. Fodor: *From Public to Private Maternalism? Gender and Welfare in Poland and Hungary after 1989*. *Social Politics* 14 (3), Oxford University Press 2007, 329-330

veel groter deel van het huishoudelijk werk (onbetaald) verrichten dan mannen en dat hun terugkeer in het arbeidsproces lang niet zo zeker en kwalitatief goed is als zij mogen verwachten. Het voordeel van universalistische voorzieningen daarentegen is dat ze minder stigmatiserend zijn voor de ontvangers en dat deze laatsten niet afhankelijk zijn van arbeid en/of gezinssituatie. De waarde van deze uitkeringen is echter wel aan inflatie onderhevig: in de loop van de jaren negentig halveerde de waarde van gezinsuitkeringen tot ongeveer 20% van het gemiddeld netto inkomen, hetgeen betekent dat de keuze om verlof te claimen, kostbaar is.⁷⁹ Ook als het gaat om terugkeer op de arbeidsmarkt hangt er aan dit verlof een prijskaartje: werkgevers staan niet te wachten op reïntegrerende moeders, hetgeen de arbeidsmogelijkheden voor hen op de lange duur mogelijk schaadt.

Hongarije kent een driezijdig systeem van zwangerschapsuitkeringen: er is allereerst een verzekeringstraject gebaseerd op inkomen, dat een uitkering verschaft van 70% van het laatstverdiende salaris. Daarnaast is er een driejarige universalistische uitkering, die echter niet meer oplevert dan het minimum pensioenbedrag. Ten slotte is er een speciale uitkering voor zogenoemde 'carrière-moeders': vrouwen met drie of meer kinderen jonger dan acht jaar. Ook deze uitkering bedraagt niet meer dan het minimumpensioen. Gezinsuitkeringen ter ondersteuning van de opvoeding van kinderen zijn geleidelijk vervangen door belastingaftrekmogelijkheden. Bovenstaande uitkeringen verdienen aandacht in die zin dat ze in een bepaalde mate discriminerend zijn: je moet wel een baan hebben en geld verdienen. Dit betekent dat werkende, middenklasse-vrouwen hier veel vaker voor in aanmerking komen dan bijvoorbeeld Roma-vrouwen, die veel minder aan het arbeidsproces deelnemen, en aangezien de uitkeringen afvlakken na het derde kind, worden de vaak kinderrijke Roma-gezinnen hiervan de dupe. Vrouwen zijn in sterkere mate afhankelijk geworden van de overheid. Het feit dat vrouwen lang met arbeidsverlof kunnen gaan (of moeten: er is nauwelijks kinderopvang voor kinderen jonger dan drie jaar), betekent dat hun mogelijkheden voor terugkeer op de arbeidsmarkt beperkt zijn. Zij lopen het risico dat ze terechtkomen in typisch vrouwelijke sectoren, of ze lopen vast in de zogenoemde 'mommy tracks', met als gevolg een levenslange achterstand in salarisgroei en promotiemogelijkheden. Zoals al eerder vermeld, is het voor vrouwen vaak niet een keuze tussen werk of huishouden, maar veeleer de vraag hoe deze twee te combineren. In een traditioneel

---

⁷⁹ Glass & Fodor: Maternalism, 334

gezin waarin de man fungeert als kostwinner en de vrouw zorgt voor de kinderen en het huishouden, wordt de vrouw de gelegenheid geboden deze onbetaalde arbeid en zorg uit te oefenen. Belangrijkste nadeel daarvan is dat zij in die situatie volledig afhankelijk is van de man als kostwinner: als deze wegvalt, valt ook het inkomen en de financiële zekerheid weg. De vraag is: kiest zij hier ook werkelijk voor, of heeft zij feitelijk geen keus? Uit cijfers van de OESO blijkt dat het geboortecijfer in Hongarije in 2013 1,34 bedraagt, het op twee na laagste binnen de landen van de OESO (gemiddelde: 1,74). Er is een duidelijke correlatie waarneembaar tussen een laag geboortecijfer en lage werkgelegenheidscijfers voor vrouwen. Beiden kunnen grotendeels verklaard worden door het feit dat er te weinig beleid is om ouders in staat te stellen werk en gezin te combineren. Hoewel Hongarije, met 4% van het BBP besteed aan gezinsuitkeringen (2011), bovenaan de lijst van de OESO staat, wordt hiervan slechts een derde uitgegeven aan zaken als kinderopvang. Dit cijfer ligt in landen met hogere geboorte- en werkgelegenheidscijfers voor vrouwen rond de 50%. Het bovengenoemde riante ouderschapsverlof en het gebrek aan kinderopvangfaciliteiten maken het voor moeders niet eenvoudig deel te nemen aan het arbeidsproces. Uit onderzoek van de OESO blijkt dat vooral betere voorzieningen op het gebied van kinderopvang en kindercare ouders helpen werk en gezin te combineren met als resultaat het toenemen van de geboortecijfers.⁸⁰

Opmerkelijk is dat veel Hongaarse mannen (en zelfs een niet onaanzienlijk deel van de Hongaarse vrouwen) van mening zijn dat een vrouw beter thuis voor de kinderen kan zorgen dan deelnemen aan het arbeidsproces.⁸¹ Kierzenkowski (2012) formuleert een aantal voorstellen om de arbeidsmarktdeelneming van vrouwen te verhogen. Zo dient het huidige ouderschapsverlof, dat oorspronkelijk bedoeld is om het vruchtbaarheidscijfer te laten stijgen, beperkt te worden:

“Family policies in Hungary have a significant negative impact on the labour force participation of women with young children.”⁸²

Dit beleidsmodel wordt gekenmerkt door de meest riante uitkeringen en belastingverlagingen binnen de OESO. Een lange absentie op de arbeidsmarkt leidt tot lage terugkeerpercentages. Analyse van arbeidsmarktgegevens van vrouwen met kinderen

---

⁸⁰ OECD Better Life Index 2013

⁸¹ M. Pongrácz. 2006. “Opinions on Gender Roles.” 73

⁸² Kierzenkowski, 16

onder de drie jaar in de OESO-landen laat zien dat korte zwangerschapsverloven na de geboorte, gecombineerd met lage uitkeringen en belastingvoordelen op inkomen zorgen voor een versnelde terugkeer op de arbeidsmarkt van vrouwen. Postnataal zwangerschapsverlof zou niet langer mogen duren dan zes maanden. De Barcelona doelstelling dat voor minstens 33% van de kinderen tussen nul en drie jaar opvang beschikbaar is, zoals hierboven geformuleerd, wordt nog lang niet gehaald. Op dit moment bedraagt dat percentage slechts 10%. Kierzenkowski wijst op het positieve effect dat geformaliseerde kinderopvang heeft op vruchtbaarheidspatronen en pleit daarmee voor het stimuleren van maatregelen die ervoor zorgen dat voor kinderen tot de leeftijd van drie jaar voldoende kinderopvang beschikbaar komt, zodat moeders zich niet meer gedwongen voelen thuis te blijven om voor hun kind te zorgen. Het geld dat nu nog uitgegeven wordt aan financiële stimuli, zou aangewend moeten worden om meer en betere kinderopvang te creëren, bij voorkeur op gemakkelijk toegankelijke plaatsen zoals postkantoren en stations.⁸³ Dit kan ook voorkomen dat vrouwen met een relatief laag inkomen hun beschikbaarheid op de arbeidsmarkt al te eenvoudig opgeven, door simpelweg niet meer op zoek te gaan naar werk.⁸⁴

De huidige conservatieve regering onder leiding van Victor Orbán heeft ondertussen besloten het actieve arbeidsmarktbeleid te vervangen door een repressief nationaal arbeidsprogramma. De 'welfare society' wordt vervangen door een 'workfare society' en met het nieuwe programma wil de regering binnen 10 jaar een miljoen nieuwe banen creëren. Werkloosheidsuitkeringen worden teruggebracht van negen naar drie maanden en de bijstandsuitkering is gereduceerd tot 15% van het gemiddelde salaris. Een aangeboden baan moet geaccepteerd worden, ongeacht opleiding of arbeidsverleden en indien er geen banen beschikbaar zijn, moet men zich terstond beschikbaar stellen voor het nationale arbeidsprogramma, dat uitgevoerd wordt door het lokale bestuur. Dit heeft ook de bevoegdheid werklozen een uitkering te onthouden, indien zij niet aan bepaalde gedragscriteria voldoen. Men moet hier denken aan het schoonhouden van huis en tuin, alsmede de verplichting schoolgaande kinderen te weerhouden van spijbelen. Een speciaal 'nationaal arbeidsminimumloon' is gecreëerd,

---

⁸³ Kierzenkowski, 16, 18

⁸⁴ E. Lukacs & M. Frey: The gender dimension of social security reform in Hungary. In Fodor: Women at Work, 20

ter waarde van 70% van het nationale minimumloon. Door deelnemers aan het nationale arbeidsprogramma aan te merken als werknemers in plaats van werklozen, zijn de werkgelegenheidscijfers weer iets rooskleuriger geworden. Het is duidelijk dat dit nieuwe programma niet bijdraagt aan een eerlijker verdeling van middelen binnen de Hongaarse samenleving. Burgemeesters hebben de mogelijkheid om mensen al dan niet uit te sluiten van dit nationaal arbeidsprogramma, waardoor ze automatisch het recht op een werkloosheids- of bijstandsuitkering verliezen. De Roma zijn bij dit alles de grote verliezers: ten eerste is het aantal en de hoogte van de uitkeringen fors naar beneden bijgesteld, ten tweede zijn zij het slachtoffer van de willekeur van lokale burgemeesters, waardoor ze geen aanspraak kunnen maken op een sociaal vangnet. Beroep tegen dergelijke beslissingen is niet mogelijk. Dit alles is in lijn met de nieuwe Hongaarse grondwet.⁸⁵

2.5 De Hongaarse overheid en gender

In 2010 heeft de Hongaarse regering de *National Strategy for the Promotion of Gender Equality – Guidelines and Objectives 2010-2021* het licht doen zien. Hierin beschrijft zij op welke manier zij om wil gaan met de bestaande genderongelijkheid door middel van het zogenoemde *gender mainstreaming*, de gelijkstelling van mannen en vrouwen op alle mogelijke gebieden van de samenleving.. Een zestal doelstellingen wordt hierin geformuleerd:

- de verwezenlijking van gelijke economische onafhankelijkheid onder mannen en vrouwen, het dichtn van de arbeids- en salariskloof, het bespreekbaar maken van thema's als vrouwen en armoede en vrouwen en gezondheid;
- een betere afstemming tussen het beroeps-, het privé- en het gezinsleven;
- de vermindering van de onevenredige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de politieke en economische besluitvorming en in de wetenschap;
- het nemen van maatregelen om geweld te verminderen en te voorkomen;
- het wegnemen van gendervooroordelen;
- het leggen van de beroepsmatige basis voor de onvermijdelijke veranderingen die noodzakelijk zijn om de doelen van *gender mainstreaming* te bereiken.

---

⁸⁵ D. Szikra: Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy* 2014, Vol. 24 (5), 492

Bovengenoemde doelstellingen komen onder meer voort uit de richtlijnen van de EU, de CEDAW-conventie van de VN (1979) en de Beijing-conferentie (1995).

Er zijn inderdaad nog veel verschillen als het gaat om gender. Vrouwen verdienen niet alleen minder dan mannen, ook de van het salaris afgeleide uitkeringen zijn lager. Zo zijn de pensioenen voor vrouwen in 2007 25% lager dan die van mannen. Voor de toekomst zijn de verwachtingen niet positief: het aantal werkende – en dus pensioen opbouwende – vrouwen is met meer dan 10% gedaald sinds de jaren negentig. Dit betekent dat een groter deel van de vrouwen later afhankelijk is van het salaris of de uitkering van een partner. Het feit dat de levensverwachting van vrouwen op dit moment vijf tot zes jaar langer is dan die van mannen, maakt dat er straks aanzienlijk meer alleenstaande vrouwen dan mannen zullen zijn – met slechts een beperkte of helemaal geen oudedagsvoorziening. Uit onderzoek in de afgelopen vijftien jaar blijkt dat de publieke opinie in Hongarije nog behoorlijk conservatief is met betrekking tot genderongelijkheid. De taak van de vrouw ligt in het huishouden en in de verzorging van de kinderen, terwijl het vooral de taak van de man is te zorgen voor het gezinsinkomen. Het is onduidelijk waar deze conservatieve publieke opinie vandaan komt. Wellicht dat de RK kerk, waartoe op dit moment nog 37,2 % van de bevolking behoort,⁸⁶ hierin een rol heeft gespeeld.

De Hongaarse overheid ziet het als haar taak de bevolking bewust te maken van het belang van gendergelijkheid en daarmee de genderkloof op termijn aanzienlijk te verkleinen.⁸⁷

Er is echter de nodige kritiek op de houding van de huidige – conservatieve – Hongaarse overheid ten opzichte van gender mainstreaming. Berger en Dorsch schrijven in hun studie voor het Gunda Werner Institute van de Heinrich Böll Foundation dat er in het algemeen een gevoel van onverschilligheid heerst als het gaat om gendergelijkheid en dat de Europese richtlijnen gezien worden als van bovenaf opgelegd beleid. De aanwezigheid van wetgeving en beleid garandeert niet automatisch dat deze opgevolgd wordt: wetgeving moet gehandhaafd en beleid uitgevoerd worden en dat lijkt op dit moment – als het gaat om gelijkberechtiging van mannen en vrouwen – in Hongarije niet

---

⁸⁶ CIA, The World Factbook

⁸⁷ Ministry of Social Affairs and Labour: National Strategy for the Promotion of Gender Equality – Guidelines and Objectives 2010-2021

het geval.⁸⁸ Dit wordt ondersteund door het volgende citaat uit het periodiek rapport 2011 van *Women for Women Against Violence*:

*"Legal and policy concerns were dominated in the last half year by the numerous new major acts passed by Parliament that work to undermine a democratic and open society, and within that, almost all areas of gender equality. This endangers the safety of women in general, therefore specific issues (other than those related to reproductive health, which is threatened by the new constitution itself), such as specific forms of violence against women, are very difficult to put on to the agenda. [...] Specific lobbying on the political decision-making level is made almost impossible. This is due to the fact that every national mechanism related to women has been dismantled, including the national Council for Equality between Women and Men, and the reorganization of the ministry-level department of equality between women and men. Bills are often not made public, thus it is impossible to provide an analysis of proposed laws."*⁸⁹

2.6 Kapitalisme in Hongarije

Men kan zich terecht de vraag stellen of er een relatie valt waar te nemen tussen genderongelijkheid in de Hongaarse samenleving en de manier waarop deze samenleving georganiseerd is. De laatste jaren is veel onderzoek gedaan naar de manier waarop de Centraal-Europese staten zich getransformeerd hebben van een centraal geleide naar een door de markt gereguleerde economie. De Varieties of Capitalism (VoC) theorie van Hall & Soskice (2001) wordt daarvoor vaak als maatstaf gebruikt. Deze theorie gaat ervan uit dat de wereldeconomieën onderverdeeld kunnen worden in twee types: liberale markteconomieën (LME's) en gecoördineerde markteconomieën (CME's), met de Verenigde Staten als exponent van de eerste variant en Duitsland als exponent van de tweede. Tijdens de laatste jaren van de communistische overheersing in Hongarije werd al reikhalzend uitgekeken naar het moment dat het land het

---

⁸⁸ T. Berger & P. Dorsch: Gender policy, politics and resources in Hungary. Published by the Gunda Werner Institute of the Heinrich Böll Foundation, 2010

⁸⁹ O. Gorgenyi: Women and Equality in Hungary. *Institute of Human Rights*

socialistische juk van zich kon afschudden en op eigen kracht meespelen op de internationale markt van vraag en aanbod. Het land ontwikkelde daarvoor in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw het zogenaamde ‘goulash-communisme’: een hybride regeringsvorm, waarin het communisme aangevuld werd met een niet onaanzienlijke dosis kapitalisme. Dit wekt aan het begin van de jaren negentig de verwachting dat de overgang naar een marktgeleide economie relatief soepel zal verlopen. Nu echter wordt daar met andere ogen naar gekeken. Zoals Kovacs het formuleert, kan er nu gesproken worden van een regeringsvorm, waarin het kapitalisme aangevuld wordt met een aanzienlijke dosis communisme.⁹⁰ Uit de literatuur blijkt ook dat het niet eenvoudig is economieën als LME’s of CME’s te typeren. Naarmate er meer onderzoek verricht is, komen er meer varianten van kapitalisme naar boven, ieder met zijn eigen kenmerken. Hongarije, samen met de meeste andere Oost- en Centraal-Europese landen, valt op door een bijzondere eigenschap: buitenlandse financiële afhankelijkheid. Nölke en Vliegenthart plaatsen deze landen daarom in een nieuwe categorie, die van *Dependent Market Economies (DME’s)*.⁹¹ Het comparatieve voordeel dat deze landen hebben ten opzichte van andere, heeft te maken met institutionele complementariteiten op internationale schaal op het gebied van relatief goedkope geschoolde arbeid, de overdracht van technologische innovaties binnen transnationale ondernemingen, en de kapitaalverschaffing via buitenlandse investeringen (FDI). Zoals in de inleiding al aangegeven, wordt Hongarije na de val van het IJzeren Gordijn overspoeld door multi- of transnationale ondernemingen, transnational companies (TNC’s), die grote voordelen zien in het vestigen van dochterondernemingen in het land. De afwezigheid van een industrieel establishment laat veel ruimte voor de invloed van deze TNC’s op het politiek-economisch beleid, hetgeen volgens Nölke en Vliegenthart ertoe leidt dat de resultante van de coördinatie van de individuele TNC’s ten opzichte van het land als geheel, als het centrale coördinatie mechanisme in DME’s beschouwd kan worden.⁹² Hongarije herbergt inderdaad een aantal grote internationale ondernemingen (Audi, Volkswagen), die in het land hun productiefaciliteiten onderbrengen. Er wordt gebruik gemaakt van de relatief hoge scholing van werknemers,

---

⁹⁰ J. M. Kovács: Taste of the Goulash. Understanding the Hungarian “Variety of Capitalism”. *Institute for Human Sciences*, 20

⁹¹ A. Nölke & A. Vliegenthart: Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe. *World Politics*, Vol. 61, No. 4 (Oct. 2009), 672

⁹² Nölke & Vliegenthart, 677

die op het gebied van niet al te gecompliceerde technologieën effectief kunnen bijdragen aan de rentabiliteit van de onderneming. De regering steunt deze instroom van buitenlands kapitaal onder meer door het creëren van belastingvoordelen. Dit heeft enerzijds een gunstig effect op de werkgelegenheid, anderszins profiteert het land maar weinig van de gegenereerde winsten, daar deze voornamelijk weer naar het buitenland wegvloeien. Ook op het gebied van innovatie wordt er weinig gevraagd van het land. Vernieuwingen komen vanuit de hoofdvestiging van de TNC in het buitenland en worden in Hongarije zelf slechts geïmplementeerd voor zover de TNC dat nodig acht. De relatieve afhankelijkheid van de regering ten opzichte van deze grote ondernemingen met buitenlands kapitaal en andere grote geldverstrekkers zoals het IMF en de Wereldbank, maakt dat belangrijke strategische beslissingen in het buitenland genomen worden en er maar weinig aandacht is voor lokale belangen. In 2007 ontving Hongarije buitenlandse investeringen tot een waarde van 80% van zijn BBP.⁹³

Het valt Hongarije kennelijk moeilijk autonome besluiten te nemen: het land wordt bovendien gekenmerkt door padafhankelijkheid als het gaat om de transformatie naar een vrije markteconomie. De regering voelt zich schuldig als het gaat om het nemen van draconische maatregelen en compenseert zijn burgers met verschillende uitkeringen, die maken dat het land voortdurend boven zijn stand leeft: een situatie die al bestond in de jaren zestig van de twintigste eeuw. De Hongaren beschouwen dit ondertussen als een verworven recht en dit maakt het moeilijk, zo niet onmogelijk voor de regering om deze uitgaven structureel te verminderen. Tijdens de regeringsperiode van de sociaal-democratische partij is wel geprobeerd te voldoen aan de door de EU gevraagde aanpassingen, maar de rechtspopulistische partijen wisten dankbaar gebruik te maken van de stemming onder de bevolking en maakten het terugbrengen van de verdwenen uitkeringen tot een succesvol verkiezingsonderwerp, met als gevolg dat er *de facto* niets veranderd is op dit gebied. De transitie heeft ook op vrouwen een grote invloed gehad: zij zijn in groten getale werkloos geworden. Er zijn echter, door bovengenoemde redenen, voor hen weinig prikkels om actief werk te zoeken. Ook het beginnen van een eigen onderneming lijkt niet erg aantrekkelijk: het aantal vrouwelijke zelfstandige ondernemers daalde in de periode 2001-2007 van 180.800 naar 165.800.⁹⁴ Ondertussen

---

⁹³ G. Lewis & P. G. Benson: Democracy or State Control? The Road Ahead for Central Eastern European Economies: Hungary in Focus, 6

⁹⁴ EurWork – European Observatory of Working Life: Hungary: Self-employed workers, 22 February 2009

stelt de overheid zich afhankelijk op ten opzichte van buitenlandse marktpartijen, die op die manier een grote invloed uitoefenen op het beleid. Hongarije valt onder te brengen in de typologie van Hall & Soskice, maar niet in een van de twee oorspronkelijke vormen. Zoals we hierboven al zagen, typeren Nölke en Vliegenthart het land als een afhankelijke markteconomie (DME), waarbij het niet concurrerende markten en formele contracten zijn (LME's) of netwerken van bedrijven en verenigingen (CME's), die functioneren als het centrale coördinatiemechanisme, maar het de resultante van de coördinatie van de individuele TNC's ten opzichte van het land als geheel is, die deze rol vervult.⁹⁵ Anderen beschrijven het land als een typisch hybride economie, met een aantal kenmerken van zowel liberale als gecoördineerde economieën.⁹⁶ Uit een rapport geproduceerd voor de EU (WWWFOR EUROPE)⁹⁷ blijkt dat landen kunnen veranderen van groep. Zo wordt Hongarije op grond van clusteranalyses nu getypeerd als een gecoördineerde markteconomie, terwijl het eerder als continentaal en Nordic gekenmerkt werd. Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat het niet eenvoudig is een eenduidig antwoord te geven op de vraag tot welke categorie kapitalistische economie Hongarije uiteindelijk behoort. Duidelijk is dat het meerdere kenmerken bevat van zowel liberale als gecoördineerde economieën.

Eerder gaf ik al aan dat er een relatie lijkt te bestaan tussen de classificatie van Esping-Andersen en de plaats van een land op de ranglijst van het Global Gender Gap Report. Dit zou dan betekenen dat Hongarije op grond van bovenstaand rapport gerekend kan worden tot de conservatief-corporatistische verzorgingsstaten. Hiervoor pleit onder meer het patriarchale karakter van de Hongaarse samenleving, nog sterk georiënteerd op het gezin als basis voor de verzorgingsstaat. Deelname van vrouwen met kinderen aan de arbeidsmarkt wordt ontmoedigd, niet zozeer vanuit het katholieke geloof als wel vanuit de overtuiging dat het goed is voor jonge kinderen dat vrouwen thuis voor hen zorgen, met riante uitkeringen hiervoor als gevolg. Het subsidiariteitsprincipe is in Hongarije niet volledig toepasbaar in die zin dat het niet geïnstitutionaliseerd is. Wel is het zo dat vaak meerdere gezinsleden alsmede familieleden in bredere zin afhankelijk

---

⁹⁵ Nölke & Vliegenthart, 677

⁹⁶ M. Schneider & M. Paunescu: Changing varieties of capitalism and revealed comparative advantages from 1990 to 2005: a test of the Hall and Soskice claims. *Socio-Economic Review* 10, February 6, 2012, 740

⁹⁷ R. Schweikert (ed.) et al: Large-Scale Transformation of Socio-Economic Institutions - Comparative Case Studies on CEECs. *Working paper no. 16, commissioned by the European Commission*. July 2013

zijn van het inkomen van slechts één kostwinner. Ook Manabu Sengoku komt tot een soortgelijke conclusie: “[...] it can be said that the welfare systems of these countries basically share some characteristics of the conservative, Bismarckian welfare model based on pay-roll-based benefits.”⁹⁸ Lelkes betoogt dat deze corporatistische elementen nog niet echt zichtbaar zijn geworden in de Hongaarse samenleving en dat er dan wel tekenen geweest zijn van een verschuiving van een socialistisch beleid naar een meer liberale politiek, maar dat ook hiervan nog niet duidelijk is waar dit op uit zal komen. Hij noemt het Hongaarse welvaartssysteem “faceless”.⁹⁹

Esping-Andersen schreef zelf al in 1996 dat de verschillen tussen de CEE (Central-East-European) landen en zijn drie types verzorgingsstaten van een voorbijgaande aard waren en mettertijd vanzelf zouden verdwijnen.¹⁰⁰

Aan de andere kant zijn er ook argumenten die ervoor pleiten dat Hongarije niet onder te brengen valt in een van de typologieën van Esping-Andersen. Zoals Fenger (2007) aangeeft, kan men de invloed van vijftig jaar communisme niet simpelweg negeren. Alle sociale voorzieningen, zoals aanzienlijke subsidies op voedsel en huur, volledige werkgelegenheid, nagenoeg of geheel gratis onderwijs en gezondheidszorg, die zo kenmerkend waren voor het communistisch sociaal beleid, staan een snelle transformatie in de weg.¹⁰¹ Het wegvallen van deze voorzieningen zorgde voor een ongekende economische crisis, waarin werkloosheid, inflatie en armoede een enorme druk op de regering legden om op de een of andere manier voor sociale zekerheid te zorgen. Op dit moment doet de regering dit door het beschikbare geld ruimhartig te verdelen: ten eerste door het verhogen van de salarissen in de publieke sector (een verhoging van 50% tussen 2001 en 2003) en ten tweede door de toename in gezinsuitgaven. Gepensioneerden ontvangen sinds 2002 een 13^e maand en 9% van de bevolking tussen 20 en 65 heeft recht op een arbeidsongeschiktheidsuitkering.¹⁰²

---

⁹⁸ M. Sengoku: Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the “European” Welfare Model?*, *Slavic Eurasia's integration into the world economy and community*, 2004, 237

⁹⁹ O. Lelkes: A great leap towards liberalism? The Hungarian welfare state. *International Journal of Social Welfare*, 2000: 9. 101-102

¹⁰⁰ H. Fenger: Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, August 2007, 3

¹⁰¹ Fenger, 13

¹⁰² I. Benczes: Market Reform and State Paternalism in Hungary: a Path-dependent Approach. *Tiger Working Paper Series*, No. 116, 11

Dit betekent dat in Hongarije nog steeds relatief veel mensen aanspraak maken op sociale voorzieningen, zoals het uitgebreide zwangerschapsverlof, relatief riant kinderbijslag en invaliditeitsuitkeringen.

Aan de hand van een clusteranalyse toont Fenger aan dat de Centraal- en Oost-Europese landen weliswaar onder te verdelen zijn in een drietal groepen, maar dat ze onderling ook een relatief grote samenhang vertonen. Daarnaast is het verschil met de Westerse verzorgingsstaten dermate groot, dat deze CEE-landen niet onder te brengen zijn in een van Esping-Andersen's typologieën van welvaartsstaten. De analyse toont ook aan dat deze landen niet voldoende onderscheidend zijn van de Westerse landen om een aparte categorie te vormen. Allemaal bevatten ze elementen van voornamelijk het conservatief-corporatistische model en tot op zekere hoogte van het sociaal-democratisch model.¹⁰³ Lelkes is nog kritischer over het *Worlds of Welfare* model: volgens hem is het model niet in staat om staten in overgangperiodes te typeren en dus niet bruikbaar bij de CEE-landen.¹⁰⁴

3 Hongarije vóór en na 1989: verschillen en overeenkomsten

3.1 Hongarije: wel of geen verzorgingsstaat

In het begin van deze thesis stelde ik mijzelf de vraag in hoeverre de Hongaarse staat (nog) als een verzorgingsstaat gezien kan worden en in hoeverre patriarchale waarden daarin een rol spelen.

Ten tijde van het communisme kan Hongarije beschouwd worden als een staat die op een aantal gebieden zorg draagt voor zijn inwoners. Te denken valt dan aan gezinsuitkeringen, ouderdomsvoorzieningen en werkgelegenheid. Extra aandacht van de planners en vakbondsleiders in de centraal geleide economie is er voor het familialisme: het gezin neemt een belangrijke plaats in de Hongaarse samenleving in. Vrouwen worden op een speciale manier benaderd: enerzijds zijn zij onmisbaar voor het arbeidsproces ten tijde van de wederopbouw, anderzijds zijn ze voorbestemd om zorg te dragen voor het nageslacht. De sociaaldemocratische regeringen doen er dan ook veel aan om vrouwen het moederschap gemakkelijk te maken, onder meer door het verstrekken van langdurig zwangerschaps- en ouderschapsverlof, maar ook door het

---

¹⁰³ Fenger, 26-27

¹⁰⁴ Lelkes, 102

beschikbaar stellen van kinderopvang, zodat vrouwen die na een of twee jaar weer aan de slag willen, zich daarover geen zorgen hoeven te maken. Ook de baangarantie bij terugkeer kan gezien worden als een van de verworvenheden van de communistische staat. Dit neemt niet weg dat het leven van vrouwen zwaar was. Vanuit het verleden wordt de rol van de vrouw in de Hongaarse samenleving vooral gezien als die van huisvrouw en de man gedraagt zich daar ook naar, hetgeen betekent dat het merendeel van de huishoudelijke taken neerkomt op de schouders van de vrouw, ongeacht of zij een baan heeft of niet. Inkomens zijn in deze tijd niet hoog, wat betekent dat in het gezin iedereen moet meewerken om het hoofd financieel boven water te houden. De arbeidsdeelname van vrouwen is dan ook bijzonder hoog: de hoogste in Europa. Men kan dus stellen dat de vrouw in deze samenleving een driedubbele rol vervult: die van arbeidskracht en die van moeder/huisvrouw. Pogingen van de communistische regering om de sociale positie van mannen en vrouwen dichterbij elkaar te brengen slagen niet: de vrouw besteedt gemiddeld vier keer zoveel tijd aan het huishouden als de man. Is hierin na de transformatie van 1989 nu een (grote) verandering gekomen? Vrouwen verloren na 1989 massaal hun baan. Voor honderdduizenden zat er niets anders op dan zich achter hun fornuizen te begeven, al dan niet tegen hun zin. De situatie past binnen het beeld dat de Hongaren hebben van het gezin: de vader werkt en zorgt voor het inkomen, terwijl de vrouw voor de kinderen en het huishouden zorgt. Het is echter het vaak lage inkomen van de kostwinner dat het noodzakelijk maakt dat de partner meewerkt. Als dit al niet lukt in de hoofdeconomie, dan toch zeker in de schaduweconomie. Wat ook meespeelt, is het feit dat parttime werk in Hongarije – ten tijde van het communisme al bijzonder beperkt – ook in de 21e eeuw nog maar weinig voorkomt. Daar waar in Nederland in 2010 zo'n 60% van de vrouwen parttime werkt, is dit in Hongarije niet meer dan 6%. Als vrouwen dan moeten kiezen voor een volledige baan én het huishouden in plaats van een volledige baan óf het huishouden, is die keuze om thuis te blijven wellicht sneller gemaakt, zeker als de voorzieningen zoals kinderbijslag en kinderopvang daarop afgestemd zijn.

Zoals eerder aangegeven, kent de Hongaarse verzorgingsstaat een relatief riant stelsel van gezinsuitkeringen. Het gezin neemt een belangrijke plaats in de Hongaarse samenleving in en het beleid van de overheid is er voortdurend op gericht het geboortecijfer te doen toenemen. Langdurig zwangerschapsverlof, betaald ziekteverlof, ruime kinderbijslag en baangaranties voor herintredende moeders maken om die reden

al decennia lang deel uit van het Hongaarse verzorgingsstelsel. Ook na de transformatie naar een markteconomie is dit grotendeels zo gebleven: pogingen van sociaaldemocratische regeringen om dit beleid te versoberen liepen steeds stuk op grootschalige protesten, of werden bij het aantreden van een nieuwe – conservatieve – regering meteen weer ongedaan gemaakt. In 2010 heeft de Hongaarse regering ‘de traditionele gezinswaarden’ weer in ere hersteld, daarmee voorbijgaand aan gendergelijkheid en homoseksuele relaties, die volgens de regering verantwoordelijk zijn voor de afnemende geboortecijfers.

Deze terugkeer naar traditionele waarden is ook vastgelegd in de herziene grondwet, waarin bepaald wordt dat het gezin gebaseerd is op het huwelijk tussen een man en een vrouw. Deze bepaling is eerder door het Constitutionele Hof afgewezen, maar werd later in een speciaal amendement toegevoegd aan de grondwet. Daarnaast is er een ruimhartig stelsel van heffingskortingen ingevoerd, dat vooral voordeel oplevert voor de meer welgestelde gezinnen. Uitgangspunt hierbij is dat meer financiële ruimte voor de middenklasse het geboortecijfer in deze groep doet stijgen, terwijl stilzwijgend wordt aangenomen dat het verminderen of afschaffen van universele of inkomensafhankelijke uitkeringen de armen ervan zal weerhouden om meer kinderen te krijgen.¹⁰⁵ Terwijl uit cijfers van het *Hungarian Central Statistical Office (2013)* blijkt dat het geboortecijfer niet toeneemt, maar daarentegen juist verder afneemt, laat het overzicht uit 2014 zien dat het cijfer weer toeneemt: met 3,2% ten opzichte van 2013.¹⁰⁶ Het lijkt dus nog te vroeg om op grond van de cijfers conclusies te trekken.

Men kan zich daarnaast afvragen of de Hongaarse vrouw wel zo geëmancipeerd wil zijn als de Europese Unie van haar verwacht. Vanuit Europa worden allerlei richtlijnen verstrekt en aanbevelingen gedaan, die ertoe moeten leiden dat de Hongaarse (en andere Centraal Oost-Europese) vrouwen zelfstandig in hun levensonderhoud kunnen voorzien. De huidige Hongaarse regering stelt zich op het standpunt dat het gezin de basis is van de samenleving en daarin is geen plaats voor al te veel werkende moeders. Het afschaffen van kinderopvang voor kinderen jonger dan drie jaar is daarvan een duidelijk voorbeeld. Toch lopen de Hongaarse vrouwen hiertegen niet te hoop. Het lijkt erop dat ze het stilzwijgend eens zijn met deze stellingname van de regering. Of dit

---

¹⁰⁵ D. Szikra: Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy* 2014, Vol. 24 (5), 494

¹⁰⁶ Hungarian Central Statistical Office: Report of HCSO to the Parliament on the state of economy and society 2014, 12 June 2015. Retrieved from www.ksh.hu, 1

werkelijk zo is, zal moeten blijken uit verder onderzoek; dat valt buiten de beschouwing van dit artikel.

3.2 *Behoeften- of machtsbeginsel*

Een van de andere vragen aan het begin van deze thesis was of werkloosheids- of andere uitkeringen verstrekt worden op basis van het behoeften- of machtsbeginsel.

Ten tijde van het communisme draagt de Hongaarse staat ontegenzeggelijk een aantal kenmerken van een verzorgingsstaat in zich. Het is echter moeilijk om vergelijkingen op het gebied van sociale uitgaven te maken tussen Hongarije en de West-Europese landen, omdat het welzijn van de burger op geheel verschillende manieren benaderd wordt.

Daar waar in West-Europa de gezondheidszorg opgetuigd wordt, pensioenvoorzieningen verfijnd worden en allerlei regelingen getroffen worden om de burgers te beschermen tegen de mogelijke gevolgen van het wegvallen van inkomen als gevolg van werkloosheid of arbeidsongeschiktheid, wordt in Hongarije de burger ondersteund door onder meer subsidies op consumentenprijzen, relatief hoge uitgaven aan gezinsuitkeringen en volledige werkgelegenheid. Als we kijken naar de typologie van Esping-Andersen, zien we dat Hongarije in het verleden een aantal overeenkomsten vertoonde met de latere conservatief-corporatistische verzorgingsstaten en daarnaast ook enkele universalistische kenmerken bezat, zoals de eerder genoemde staatssubsidies op consumentenprijzen van eerste levensbehoeften. Uitgangspunt was het Leninistische idee dat de decommodificatie van arbeid er uiteindelijk toe zou bijdragen dat salaris in de vorm van geld verdween. Ten tijde van het communisme wordt de sociale zekerheid steeds universeler, maar doorgaans wel aan arbeid gerelateerd. Veel van de verstrekkingen vinden plaats door bedrijven. Men kan hierbij denken aan kinderopvang, voedsel, gezondheidszorg e.d. Vanaf 1968 wordt de sociale zekerheid drastisch hervormd. Het *goulash communisme* doet zijn intrede, hetgeen zichtbaar wordt in meer universele voorzieningen. Het zijn vooral de kinderbijslag en de moederschapsuitkeringen die hoger worden, waardoor vrouwen de mogelijkheid krijgen een keuze te maken om te gaan werken of thuis te blijven en voor de kinderen te zorgen.

Deze situatie is ondertussen drastisch veranderd. In 1989 worden de Centraal Oost-Europese staten weer zelfstandig en begint er een transformatieproces van een centraal geleide naar een vrije markteconomie. In Hongarije worden de voedselsubsidies en de

universele gezondheidszorg afgeschaft. Doordat het aantal kleuterscholen sterk afneemt en kinderbijslag universeel blijft, daalt het aantal werkende moeders fors. Tegelijkertijd vindt er in de Westerse landen in de jaren zeventig en tachtig een economische crisis plaats, waardoor een groot aantal verworvenheden van de verzorgingsstaat plaats moet maken voor soberder varianten. Ook leidt de groei van de verzorgingsstaat ertoe dat er bestuurlijke problemen ontstaan in Hongarije: de bureaucratie groeit en wordt uiteindelijk onbeheersbaar. In Hongarije bestaat het ambtenarenapparaat uit 800.000 personen, die samen 20% van de beroepsbevolking vormen.¹⁰⁷ Ten slotte lijkt de verzorgingsstaat niet bestand tegen veranderende gedragspersonen van zijn inwoners. Te denken valt hier aan bijvoorbeeld de individualisering van de maatschappij en het misbruik maken of maximaal profiteren van regelingen, waardoor de betaalbaarheid in het gedrang komt. Het Bokros-plan uit 1995 was bedoeld om de verzorgingsstaat anders in te richten en betaalbaarder te maken, onder andere door uitkeringen inkomensafhankelijk te maken. Het Constitutionele Hof stak hier echter een stokje voor en draaide het grootste deel van de bezuinigingen terug.

Judit Járαι betoogt dat de Hongaarse verzorgingsstaat aan zijn eind gekomen is, althans in zijn huidige vorm. De Hongaarse regering ontwikkelt op dit moment een systeem dat veel overeenkomsten vertoont met die in West-Europa, waarbij de oplossing voor de problemen gezien wordt in een mix van door de staat geregelde zorg, een herverdeling van uitkeringen en particuliere zelfredzaamheid, met als kenmerk vooral gezinnen te ondersteunen, en uitkeringen te koppelen aan arbeid en het betalen van premies.¹⁰⁸ Sinds 2010 heeft de conservatieve Hongaarse regering van Fidesz en KDNP de absolute meerderheid in het Hongaarse parlement, hetgeen hun de gelegenheid geeft de grondwet te veranderen en andere, kleinere wetten snel door het parlement te loodsen. Dit is in de afgelopen jaren al meer dan 700 keer gebeurd. Het Constitutionele Hof is door aanpassingen in de grondwet *de facto* buitenspel gezet en de rol van de katholieke kerk is sterk vergroot door het vervangen van het uitgangspunt van een seculiere staat gebaseerd op een pluriforme samenleving door een ideologisch statement dat de rol van het christendom bij het bestaan van de natie benadrukt.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ J. Ládanyi: 'Hongarije moet vooruit'. *nrc.nl* 7 april 2006

¹⁰⁸ J. Járαι: Whither the Hungarian Welfare State? *Hungarian Review*, Vol. 2, No. 4. 25 July 2011

¹⁰⁹ Szikra: Democracy and welfare in hard times: 489

3.3 *Afdekking risico's werkend bestaan*

Een derde vraag in de inleiding van dit artikel was welke mogelijkheden er zijn om de risico's van het werkend bestaan af te dekken en of deze gebaseerd zijn op het gezin of op het individu.

Onder het communistische regime werden (pensioen)uitkeringen ruimhartig verstrekt, ten eerste om er werkloosheid mee te maskeren, ten tweede om de bevolking te compenseren voor de tekorten die er in de consumptiemaatschappij waren ontstaan. Alle uitkeringen waren echter gebaseerd op inkomen: om in aanmerking te komen voor deze uitkeringen moet men premies of andere bijdragen betaald hebben. In die zin kan Hongarije gezien worden als een variant van de conservatief-corporatistische verzorgingsstaat, waarbij recht op uitkering ontstaat na het betalen van – verplichte – premies, hetgeen alleen mogelijk is als men een baan heeft. Ouderdoms- en invaliditeitsuitkeringen worden ruimhartig verstrekt, maar dit is meer vanwege het maskeren van werkloosheid dan vanwege het verhogen van welvaart. Inkomens zijn gebaseerd op individuen en niet op gezinnen, hetgeen betekent dat iedereen moet werken, vaak met meer dan één baan. Ook de uitkeringen zijn dermate laag en vroegtijdig verstrekt, dat men hier ook vaak nog een of meerdere baantjes naast heeft om te kunnen overleven. Universalisme is het adagium, maar in de praktijk wordt er onderscheid gemaakt tussen beroeps- en bevolkingsgroepen, waarbij vooral de Roma-zigeuners stelselmatig achtergesteld worden.

Als na de transformatie van 1989 het gehele stelsel wordt herzien, valt dit slecht bij de Hongaren, die een lage pensioenleeftijd en het recht om naast het pensioen nog te mogen werken als een verworven recht zien.

Er wordt een *stop go* beleid gevoerd op het gebied van de pensioenen, waarbij de maatregelen genomen door de ene regering, door de volgende regering meteen weer teniet gedaan worden: de opzet is om de pensioenen te privatiseren, maar dit wordt door de opeenvolgende regeringen voortdurend betwist. De sociaaldemocratische regeringen zijn voorstander van geprivatiseerde pensioenen, terwijl de conservatieve regeringen juist voorstanders zijn van sociale, door de overheid verstrekte pensioenen. De onbetaalbaarheid van het in 1997 geïntroduceerde pensioensysteem, dat naast een basispensioen (70%) ook uit een gedeeltelijk geprivatiseerd deel bestaat (30%), maakt het voor de regering onmogelijk om dit intact te houden en tegelijkertijd te voldoen aan de begrotingseisen van de Europese Unie. In 2010 wordt besloten de private

pensioentegoeden – met een waarde van ongeveer 1,3% van het BBP in 2011 – te nationaliseren en een deel van het geld te gebruiken om de nationale schuld af te lossen¹¹⁰. Een Algemene Maatregel van Bestuur brengt de oprichting van het ‘Fonds voor pensioenherziening en vermindering van het begrotingstekort’, waar de tegoeden in worden gestort. Het wordt daarnaast onmogelijk om vóór de leeftijd van 62 jaar met pensioen te gaan, een maatregel die onder meer door brandweerlieden – die nu nog met 45 jaar met pensioen gaan – niet in dank wordt afgenomen. Ambtenaren en rechters daarentegen worden juist gedwongen om met 62 jaar met pensioen te gaan, kennelijk met het oogmerk partijgetrouwe aanhangers op strategische plaatsen neer te zetten.¹¹¹ Ook werkloosheidsuitkeringen staan onder druk sinds de aantreding van de conservatieve Fidesz regering. Al sinds 2000 is door de toenmalige sociaaldemocratische regering een aantal arbeidbevorderende maatregelen geïmplementeerd, maar die worden door de huidige regering als niet voldoende beschouwd.

3.4 In hoeverre speelt de Hongaarse verzorgingsstaat een rol in gender(on)gelijkheid?

Jarenlang leek het redelijk goed gesteld te zijn met de gendergelijkheid in Hongarije. Het communisme positioneert arbeid voor vrouwen als een goede manier om hun gezin financieel te ondersteunen en om zich te ontplooien en het recht op werk voor vrouwen wordt opgenomen in de grondwet van 1947. Desondanks is er sprake van een bepaalde mate van arbeidsmarktsegregatie op basis van gender.¹¹² Dit lijkt logisch: meisjes kiezen voor algemene opleidingen of voor beroepsopleidingen gericht op sectoren die traditioneel vooral door vrouwen bevolkt worden, zoals de kleding- en textielindustrie. Hetzelfde geldt in mindere mate voor de handel, diensten en de lichte industrie. Door de overheid wordt geen specifiek beleid ontwikkeld om meisjes bijvoorbeeld meer voor techniek te laten kiezen, hetgeen een verandering van mentaliteit zou betekenen. Het blijft echter vooral moeilijk voor de naoorlogse regering om de vrouw te onttrekken aan haar traditionele rol: die van huisvrouw. Na de transformatie in 1989 verliezen honderdduizenden vrouwen hun baan, ten eerste vanwege het saneren van de Hongaarse industrie en ten tweede vanwege het feit dat werkloze mannen veel van hun

---

¹¹⁰ VNO-NCW: Hongaarse greep in de pensioenkas

¹¹¹ Szikra, 490

¹¹² Standing: Social Protection, 227

banen opeisen om in een gezinsinkomen te kunnen voorzien. Vrouwen die tijdelijk niet deelnemen aan het arbeidsproces vanwege gezinstaken, vinden bij terugkeer geen plaats meer op de arbeidsmarkt. In 2007 wordt het Start-Plusz programma geïntroduceerd, wat betekent dat bijdragen voor vrouwen die na een periode van afwezigheid wegens zwangerschap weer aan het werk willen, verminderd worden.¹¹³ Het percentage werkende vrouwen in de Hongaarse beroepsbevolking bedraagt in 2011 50,6%. Daarmee ligt het cijfer – na een historisch hoog aandeel van 75,5% in 1990 – weer op het niveau van 1960.

Het *Global Gender Gap Report* dat jaarlijks door het World Economic Forum gepubliceerd wordt, laat zien dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in Hongarije de afgelopen jaren alleen maar is toegenomen in plaats van verminderd. De belangrijkste criteria bij het samenstellen van deze index zijn *Economic Participation and Opportunity, Educational Attainment, Health and Survival en Political Empowerment*.¹¹⁴ Ook het beleid van de conservatieve regering is er niet op gericht de genderkloof te dichten. Met name de deelname van vrouwen in de politiek is in Hongarije beperkt: slechts 8,8% van de parlementsleden is vrouw; het laagste percentage in de Europese Unie. Er bestond in Hongarije slechts één adviserend orgaan op het gebied van genderzaken, maar dat is ondertussen ook opgeheven, hetgeen betekent dat er geen enkel overleg op het gebied van gender meer is tussen de regering en vrouwenorganisaties.

Toch wordt het van groot belang geacht dat de genderkloof zo klein mogelijk wordt; volgens economen van de Europese Unie zou het BBP van de Eurozone toenemen met niet minder dan 13% bij het volledig dichten van deze kloof. Er is voor het onderwerp *gender* veel belangstelling, zowel van de kant van de Europese Unie, die streeft naar harmonisatie op dit gebied en zelfs een speciale commissie heeft ingesteld die toezicht houdt op de positie van de vrouw in Hongarije, als vanuit de feministische kant, die met een scala aan wetenschappelijke artikelen de positie van de vrouw in de Hongaarse samenleving onder de aandacht wil brengen. Het is duidelijk dat de Hongaarse regering op dit moment andere prioriteiten heeft. Het terugbrengen van het begrotingstekort en

---

¹¹³ C. Matos: The Shifting Welfare State in Hungary and Latvia. *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 72, No. 4, October 2013, 865

¹¹⁴ Schwab et al: The Global Gender Gap Report 2013, 4

het verlagen van de consumentenprijzen van een aantal basisartikelen als energie, wonen en voedsel, staan hoger op de prioriteitenlijst dan het terugbrengen van verschillen tussen mannen en vrouwen op het gebied van salaris, uitkeringen en bestuurlijke posities. Daarnaast past een bescheidener rol van de vrouw bij het beleid dat de conservatieve regering – gesteund door de katholieke kerk – op dit moment uitvoert.

Het huidige Hongaarse regeringsbeleid bevat elementen van zowel neoliberalisme, etatisme als neoconservatisme. Voorbeelden van neoliberalisme zijn het verbieden van vroegtijdige pensionering voor alle beroepsgroepen met uitzondering van ambtenaren, het drastisch verlagen van de duur van de werkloosheidsuitkeringen en de instelling van een forfaitair belastingtarief van 16%. Voorbeelden van etatisme zijn het verplicht pensioneren van ambtenaren op 62-jarige leeftijd en het afschaffen van lokale initiatieven op het gebied van werkgelegenheid en onderwijs. Voorbeelden van neoconservatisme zijn het weer instellen van lange ouderschapsverloven, waardoor vrouwen afgehouden worden van de arbeidsmarkt en het opnemen van traditionele waarden als het gezin in de grondwet. Dit alles maakt dat het moeilijk wordt om het Hongaarse sociaal beleid als een variant van Esping-Andersen te typeren. Wel duidelijk is dat dit sociaal beleid nog moeilijk als rechtvaardig gezien kan worden. Szikra haalt Ferge aan, die concludeert dat vier van de tien miljoen Hongaren onder het bestaansminimum leven. Een groot deel hiervan zijn Roma: 90% van hen leven in erbarmelijke omstandigheden en het ziet er niet naar uit dat dit de komende jaren zal gaan veranderen.

3.5 Verklaring verschillen voor en na de transitie

De laatste vraag uit de inleiding was op welke manier de verschillen tussen de Hongaarse staat van vóór 1989 en die van na 1989 te verklaren zijn.

Voor veel mensen kwam de transitie van 1989 als een langverwachte verandering met de hoop dat alles nu anders en vooral beter zou worden. De geleidelijke overgang, zo kenmerkend voor de Hongaarse economie die sinds de jaren zestig al aanzienlijk marktgerichter geworden was dan in de andere landen van het Oostblok, gaf velen de indruk dat het goede uit het communistische tijdperk zou blijven bestaan en het kwade vervangen zou worden door iets beters. De onhoudbaarheid van het communistische

economische systeem met vaste prijzen voor vaste afnemers binnen de Comecon, de golf van privatisering en de enorme instroom van buitenlands kapitaal zorgden ervoor dat de industrie gesaneerd werd en velen hun baan verloren. Teneinde de klap voor de bevolking niet te groot te maken, besloot de regering tot het nemen van halfhartige maatregelen of sommige adviezen van het IMF en de Wereldbank zelfs naast zich neer te leggen, met als gevolg dat bijvoorbeeld de privatisering van staatsgeleide ondernemingen te laat en te langzaam van de grond kwam en veel van de kapitaalgoederen uiteindelijk in buitenlandse handen terechtkwamen. Ook kwamen buitenproportioneel veel werknemers in een vroegtijdige pensioenregeling terecht, waarvan de kosten zwaar drukten op het overheidsbudget. De overheid heeft sindsdien getracht de uitgaven aan de verzorgingsstaat terug te brengen, maar grootscheepse protesten van de Hongaarse bevolking – die zich meende te kunnen beroepen op verworven rechten – en uitspraken van het Constitutionele Hof, zorgden ervoor dat al te ingrijpende bezuinigingen werden verzacht of teruggedraaid. Ook de sterke polarisatie van de regeringspartijen die in opeenvolgende periodes aan de macht kwamen, heeft niet bijgedragen aan een consistent beleid. Toch is het aantal universalistische voorzieningen verminderd, zowel op het niveau van het bedrijf als van de staat. Wat gebleven is, zijn de universalistische gezinsuitkeringen, die nog steeds gezien kunnen worden als dé manier om aan armoedebestrijding te doen.

Matos (2013) heeft onderzoek gedaan naar de stabiliteit van de Hongaarse verzorgingsstaat in de afgelopen twintig jaar. Zij komt tot de conclusie dat er noch een zogeheten *punctuated evolution pattern*, noch een geleidelijke verandering valt waar te nemen in de ontwikkeling van de verzorgingsstaat. Zij verklaart dit vanuit het feit dat er verschillende hervormingen hebben plaatsgevonden waar geen consistent beleid aan ten grondslag lag. Dit is voor haar dan ook een reden om het welvaartsregime uiteindelijk als hybride te omschrijven. Er valt geen duidelijke verschuiving waar te nemen van universele naar inkomensafhankelijke uitkeringen, evenmin is er een grote verandering merkbaar van sociale naar individuele zekerheid. Een voorbeeld hiervan is het verminderen van de werkloosheidsuitkeringen: dit heeft een toename teweeggebracht van particuliere verzekeringen tegen mogelijke werkloosheid, maar slechts op een kleine schaal.¹¹⁵ Het lijkt er meer op dat de Hongaarse staat kenmerken van de verschillende systemen heeft gecombineerd, in plaats van het ene systeem door

---

¹¹⁵ Matos, 881- 882

het andere te vervangen. Echt grote veranderingen kunnen doorgaans ook niet plaatsvinden op grond van padafhankelijkheid: het is erg moeilijk een bestaand pensioenschema van de ene dag op de andere door een ander systeem te vervangen. Daarnaast is er het Constitutionele Hof dat grote veranderingen doorgaans tegenhoudt of afzwakt. In Hongarije is de situatie op dit gebied onlangs overigens ingrijpend veranderd: door het buitenspel zetten van het Constitutionele Hof in 2010 kunnen (grond)wettelijke besluiten snel omgezet worden in wetgeving.

Over het algemeen kan men concluderen dat de Hongaarse verzorgingsstaat de afgelopen decennia minder genereus is geworden: universele voorzieningen zijn minder geworden, het armoederisico is toegenomen en werkloosheidsuitkeringen zijn gekort. Daarentegen zijn de gezinsuitkeringen universeel gebleven, dus nog steeds voor iedereen toegankelijk, ongeacht status of inkomen.

4 Conclusie

Het doel van deze thesis was onderzoek te doen naar de mate waarin genderongelijkheid in de Hongaarse verzorgingsstaat veranderd is sinds de transformatie van 1989 en zo ja, of dit het gevolg was van veranderingen in de verzorgingsstaat zelf of dat misschien andere factoren hierbij een rol hebben gespeeld.

Ten tijde van het communistische regime is het beleid erop gericht vrouwen actief deel te laten uitmaken van de beroepsbevolking en hen los te maken van de traditionele rol van moeder en huisvrouw. Die eerste doelstelling is ruimschoots behaald: in 1990 neemt 75,5% van de vrouwen tussen 15 en 54 jaar deel aan het arbeidsproces: een ongekend hoog aantal. In het behalen van de tweede doelstelling is men aanmerkelijk minder succesvol geweest. Vrouwen blijven de drijvende kracht achter het huishouden en ook op het gebied van de zorg voor kinderen nemen vrouwen het merendeel van het werk op hun schouders. Dit leidt ertoe dat hun positie bijzonder zwaar is: een volledige baan – parttime werken komt nauwelijks voor in Hongarije – naast de zorg voor het huishouden en kinderen. Dit laatste kan men ook zien als een vorm van arbeid, maar dan wel onbetaald. De Hongaarse regering tracht dit weliswaar te compenseren door het verstrekken van ruimhartige voorzieningen, maar het feit blijft dat er sprake is van genderongelijkheid als het gaat om de verdeling van arbeid. Dit geldt ook voor de financiële waardering van arbeid. Het werk dat de vrouwen in het huishouden

verrichten wordt niet betaald, het werk dat zij verrichten in loondienst wordt gemiddeld 20% lager gewaardeerd dan hetzelfde werk door mannen verricht.

Als na de transitie van 1989 de organisatie van de Hongaarse samenleving volledig verandert, zijn in eerste instantie de vrouwen de dupe. Van de honderdduizenden ontslagen die vallen, zijn zij als groep diegenen die het eerst het arbeidsproces moeten verlaten. Doordat in de nieuwe markteconomie bepaalde beroepen plotseling anders (lees: beter) gewaardeerd worden – we moeten hier bijvoorbeeld denken aan administratieve en financiële beroepen – moeten vrouwen plaatsmaken voor mannen. Dit heeft ook te maken met de bestaande normen en waarden in de Hongaarse samenleving: als je Hongaren de vraag stelt wie in het gezin de kostwinner moet zijn en wie degene is die voor het huishouden en de kinderen moet zorgen, krijg je steevast het antwoord dat de man gezien wordt als kostwinner en dat de vrouw het gelukkigst is als ze thuis voor de kinderen kan zorgen. Deze zelfde waarden troffen we ook al aan ten tijde van het socialisme en we kunnen dus concluderen dat er op dit gebied niet bijzonder veel veranderd is. Het lijkt erop dat dergelijke waarden niet of nauwelijks beïnvloedbaar zijn door de manier waarop de staat georganiseerd is, maar dat ze eerder deel uitmaken van de cultuur van een land. Het gevaar hiervan is dat vrouwen afhankelijk worden van hun partner, die verantwoordelijk is voor het gezinsinkomen. Als het gezin dan uit elkaar valt, blijft de vrouw doorgaans in een kwetsbare positie achter. Om te voorkomen dat vrouwen in de gehele Europese Unie, maar met name in de Centraal Oost-Europese landen, terechtkomen in dergelijke kwetsbare, afhankelijke posities, voert de EU een beleid dat erop gericht is vrouwen zoveel mogelijk ontwikkelingskansen te geven, zodat zij, indien nodig, een zelfstandig leven kunnen leiden.

Het lijkt er ook op dat er een relatie bestaat tussen de manier van inrichting van een verzorgingsstaat en de genderkloof. Eerder zagen we al dat landen met een sociaaldemocratische verzorgingsstaatspolitiek terug te vinden zijn in de top 5 van het Global Gender Gap Report, waarbij de genderkloof voor meer dan 80% gedicht is. Landen met een conservatief-corporatistische verzorgingsstaatspolitiek staan wat lager op die index, gevolgd door landen met een liberale politiek. Hongarije ten tijde van het communisme valt natuurlijk niet onder te brengen in een van Esping-Andersens

typologieën, maar vertoont in die tijd wel een aantal kenmerken van een conservatief-corporatistische verzorgingsstaat. Het gezin wordt gezien als de hoeksteen van de samenleving en veel van de uitkeringen die verstrekt worden – op basis van verrichte arbeid – zijn gezinsgerelateerd.

Na de transformatie van 1989 verandert de centraal geleide economie in een markteconomie. Privatisering moet de nodige verbetering teweegbrengen, maar vraagt in eerste instantie veel offers van de bevolking: veel ontslagen, een teruglopende koopkracht, bestaansonzekerheid. De opeenvolgende regeringen formuleren geen consistent beleid als het gaat om de instandhouding van de verzorgingsstaat, al dan niet in afgeslankte vorm. De sterke polarisatie zorgt ervoor dat besluiten genomen door de ene regering weer teniet gedaan worden door de volgende.

Dit is een van de redenen dat Hongarije (nog steeds) niet ondergebracht kan worden in een van de drie typologieën van Esping-Andersen, zoals ik in de inleiding ook al aangaf te verwachten. Misschien is vijfentwintig jaar ook wel te kort om een dergelijke transformatie te maken. Aan de andere kant zijn typologieën statisch en landen niet. De wereld verandert voortdurend en dat geldt ook voor de manier waarop landen hun verzorgingsstaat inrichten. De three-worlds typologie van Esping-Andersen was misschien buitengewoon succesvol voor het typeren van kapitalistische, 'westerse' landen in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, maar als Esping-Andersen zijn gedachten over Europa als geheel in de jaren 10 en 20 van deze eeuw zou laten gaan, was hij misschien wel met heel andere conclusies gekomen. Een van de tekortkomingen in zijn typologie is het begrip *decommodificatie*: men zou ook zonder arbeid een menswaardig bestaan op moeten kunnen bouwen. In de Scandinavische landen leidt dit tot onafhankelijkheid van het arbeidsverleden, doordat men ervan kan rondkomen; in Hongarije is dat niet het geval. Hier blijft de afhankelijkheid van het arbeidsverleden bestaan, hetgeen vooral voor vrouwen nadelig uitpakt. Er is immers geen sprake van gelijkwaardig burgerschap als uitkeringen veel te laag zijn om van te leven.

Eerder zagen we ook al dat Esping-Andersen in zijn publicatie van 1990 nauwelijks aandacht had voor het begrip *gender* en de rol van de vrouw in de samenleving. Ook daarop is toen onder meer van feministische zijde veel kritiek gekomen.

Desalniettemin blijft het in mijn ogen zinvol om te proberen manieren te vinden om landen met elkaar te vergelijken, al is het maar om te proberen een grootste gemene deler te vinden en daaruit conclusies te trekken.

Het huidige wetenschappelijk debat richt zich volgens mij op het volgende: de Centraal Oost-Europese landen vallen niet onder te brengen in een van de bestaande typologieën van Esping-Andersen. Zouden we een dergelijke indeling willen aanhouden, dan moeten we accepteren dat aan de ene kant de COE-landen op dit moment niet voldoende onderscheidend zijn van de Westerse landen om een aparte categorie te vormen, maar anderzijds ook weer niet genoeg overeenkomsten vertonen met een van de drie bestaande Worlds of Welfare (Fenger, 2007). Tot die conclusie komen ook Fuchs en Offe, die stellen dat:

“After reviewing the major features and developments in CEE social protection systems, there is no clear indication that a new and distinctive model of post-communist welfare states has emerged.”¹¹⁶

Daarentegen beweert Ian McMenamin dat, als je het aantal subtypes kapitalistische democratieën relatief talrijk houdt, er wel degelijk een Centraal Oost-Europese variant te vinden is, met daarin Polen, Hongarije, Tsjechië en Slowakije.¹¹⁷ Omdat landen echter niet statisch zijn, maar politiek en sociaal-economisch beleid als gevolg van interactie met andere landen van een hoge dynamiek getuigt, is het volgens mij zeer wel mogelijk dat we over een aantal jaren deze landen wél kunnen onderbrengen in een bepaalde categorie verzorgingsstaat. Of dat dan een Centraal Oost-Europees post-communistisch model is of een hybride model dat een aantal kenmerken van zowel West- als Oost-Europese samenlevingen in zich draagt, valt op dit moment niet te zeggen. Daarvoor is verder onderzoek noodzakelijk.

De inrichting van een verzorgingsstaat is ook afhankelijk van de manier waarop een kapitalistische markteconomie in dat land georganiseerd is. In dat verband zijn de namen van Hall & Soskice al diverse malen gevallen. Eerder kwamen we al tot de conclusie dat Hongarije, samen met de meeste andere COE-landen, zich bovenal kenmerkt door een grote mate van buitenlandse financiële afhankelijkheid. Ik ben het dan ook met Nölke & Vliegenthart eens dat Hongarije op dit moment gezien moet

---

¹¹⁶ S. Fuchs & C. Offe: Welfare State Formation in the Enlarged European Union. Patterns of Reform in the Post-Communist New Member States. *Hertie School of Governance – working papers*, no. 14, April 2008, 28

¹¹⁷ I. McMenamin: varieties of Capitalist Democracy: What Difference Does East-Central Europe Make? *Journal of Public Policy*, Vol.24, No. 3 (Sep. – Dec., 2004), 269

worden als een *Dependent Market Economy* (DME). Die afhankelijkheid brengt mij tot het volgende.

Hongarije is een bijzonder land. Met een rijke, maar vaak ook trieste geschiedenis, blijft het toch altijd iets van een Calimero-effect houden. Hoewel Hongarije een autonoom land is, lid van de OESO, de NAVO, de EU, enzovoorts, lijkt het erop dat besluiten genomen door de regering vaak beïnvloed worden door actoren van buitenaf. De sterke mate van polarisatie binnen de regeringspartijen is daaraan wellicht ook debet. De aansluiting bij de Europese Unie na de transitie van 1989 roept nu, vijfentwintig jaar later, bij velen de vraag op of dat wat men gekregen heeft voor de prijs die betaald is, wel in overeenstemming is met de verwachtingen die men bij aanvang van het transitieproces had. Opmerkelijk genoeg geldt dit trouwens voor zowel de oorspronkelijke 15 lidstaten van de Europese Unie als voor de 10 recente toetreders.¹¹⁸

Het lijkt erop dat de tijd van consistente modellen of regimes van welvaartsstaten voorbij is en er tegenwoordig veel meer sprake is van hybride of eclectische modellen als het gaat om de ontwikkeling van '*social protection arrangements*'.¹¹⁹ Zo zijn er in het Hongaarse sociale beleid elementen terug te vinden van conservatief-corporatistische modellen alsook van sociaaldemocratische. Fuchs & Offe benadrukken dat er in ieder geval geen sprake is van een neoliberaal model, maar als men de huidige ontwikkelingen in de Hongaarse politiek beschouwt, lijkt het erop dat ook zij hun standpunt binnenkort zullen moeten wijzigen. Dat deze hybriditeit of eclectiek ook zijn weerslag zal hebben op de manier waarop met gender omgegaan wordt, zal duidelijk zijn. Een pragmatische benadering van sociale problematiek zal voor regeringen betekenen dat ze soms keuzes (moeten) maken die in kunnen gaan tegen gendergelijkheid.

Met het bovenstaande heb ik willen aantonen dat, ondanks de verwachting dat gendergelijkheid in Hongarije toegenomen zou zijn na de transitie van 1989, deze daarentegen juist is afgenomen, alle inspanningen van de Europese Unie en feministische organisaties op dit gebied ten spijt. De huidige Hongaarse regering heeft gender duidelijk niet bovenaan de prioriteitenlijst staan en ook de visie van de

---

¹¹⁸ Fuchs & Offe, 13

¹¹⁹ Fuchs & Offe, 28

Hongaarse samenleving zelf getuigt niet van een grote behoefte aan een maximalisering van gendergelijkheid. Men kan zich afvragen of dit zelfde fenomeen ook geldt voor andere landen binnen het COE-cluster. Mocht dit zo zijn, dan zou dit wellicht een heel ander licht kunnen werpen op de manier waarop clusters van landen omgaan met begrippen als gender. Wat dat betreft, blijft er nog veel te onderzoeken en kan ik slechts hopen dat dit onderzoek daartoe uitnodigt.

Bijlagen

Tabel 1. General government social expenditure in Hungary 1991 – 1996 (% of GDP)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Consumer price subsidies	1.8	0.7	0.6	0.6	0.6	0.7
Health care	5.3	5.1	5.1	5.1	4.3	4.5
Education	5.5	5.2	5.2	5.1	4.3	4.1
Housing subsidies	2.5	1.2	1.1	0.8	1.2	0.9
Unemployment	0.7	1.6	1.7	1.2	0.9	0.7
Pensions	11.5	10.7	11.4	11.3	10.4	9.9
Social assistance	0.6	0.6	1.0	0.9	0.9	0.8
Family support	4.6	4.1	4.1	3.5	2.7	2.2
Sick-pay	1.3	1.1	1.1	1.0	0.8	0.5
Total	33.8	30.3	31.2	29.6	26.7	24.3

Source: Lelkes (1997), IMF (1998)

Notes: General government is the widest definition of government, which includes the central budget, the two social security funds, the extra-budgetary funds and the local governments.

Health care, education: Calculations are based upon GFS standards. These figures are consolidated from transfers within general government and thus do not include the social security contribution paid by budgetary institutions to the social security funds.

Pensions include old-age pensions, disability pensions, early retirement payments, widow pensions and other specific state pensions.

Social assistance comprises regular payments to people with disabilities as well as poor relief expenditure. The borderline between disability pensions and regular payments to disabled people is not entirely clear, therefore this distinction is based on personal assessment.

Bron: Lelkes, O. (2009, September). *A great leap towards liberalism? The Hungarian welfare state*. International Journal of Social Welfare 2000: 9: 94

Tabel 2. Social Expenditure on Selected Functions of Welfare Systems in CEE and EU Member Countries

	Social expenditures as percentage of GDP		Pension expenditures as percentage of GDP		Health expenditure as percentage of GDP		Social insurance contribution rates as percentage of total receipts (2002)
	1996	2000	1996	2000	1996	2000	
Czech Republic	17.4	19.5	8.1	9.4	6.5	6.6	47.50
Hungary	24.8	23.2	9.8	9.1	7.2	6.8	44.50
Poland	25.5	24.0	15.6	13.5	4.8	4.2	48.99
Slovenia	25.5	26.1(1998)	14.7	14.5	6.6	6.6	38.20

Source: European Commission "Study on the Social Protection Systems in the 13 applicant countries"

[http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2003/jan/report_01_en.pdf] (Checked on 26 January 2004).

	Social expenditures as percentage of GDP		Pension expenditures as percentage of GDP (2000)	Health expenditure as percentage of GDP (2000)
	1996	2000		
Germany	29.9	29.5	12.4	8.3
Austria	29.5	28.7	13.9	7.5
Spain	21.9	20.1	9.3	5.9
Portugal	21.2	22.7	10.4	6.9
Sweden	34.7	32.3	12.6	8.8
Denmark	29.9	29.5	12.4	8.3
United Kingdom	28.1	26.8	12.8	6.9
Ireland	17.8	14.1	3.6	5.8

Source: Abramovici, G., "The social protection in Europe," Population and Social Contidion, Statistics in Focus, Theme 3, 3/2003. Luxemburg, Eurostat, 2003.

Bron: S. Manabu: *Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the "European" Welfare Model?* In Tabata S. & Iwashita, A. (eds.): Slavic Eurasia's integration into the world economy and community, 21st century COE program, Slavic Eurasian Studies, No. 2, 248

Table 3. Framework of Welfare Systems in Selected Central and Eastern European Countries

		Czech Republic	Hungary	Poland	Slovenia
Old-age pension	Type of Program	Social insurance system	Social insurance and private insurance systems	Dual social insurance system and mandatory private insurance	Social insurance system
	Coverage	Employees, members of assimilated groups (students, farmers, artists, unemployed, careers, military pensioner, self-employed)	Employees, members of cooperatives, self-employed, apprentices of professional training schools, outside workers, recipients of unemployment benefits	Employees, members of cooperatives, self-employed artisans, home-workers	Employed persons, members of cooperatives, self-employed workers
	Source of Funds	Insured: 6.5% of earnings. Employer: 19.5% of payroll	Insured: 8% (2% for social insurance and 6% for private pension fund). Employer: 18% of payroll	Insured: 9.76% (1 pillar 2.46%, 2 pillar 7.3%). Employer: 9.76% (1 pillar only)	Insured: varies (15.5% is the average contribution rate). Employer: varies (8.85% is the average)
	Qualifying Conditions	Men: 62. Women: 57-61 (from January 2007) + 25 years of insurance	62 + 20 years of service (men and women)	Men: 65 + 25 years of insurance. Women: 60 + 20 years of insurance	Men : 58 + 40 years of contributions or 63 + 20 years. Women: 54 + 35 years or 59 + 20 years (2004)
	Benefits	Flat-rate basic amount (1310 CZK in 2002)+ earnings-related percentage amount	Equal to 43% of pensionable net earnings since January 1 1988 (social insurance)	Total contributions paid to the old-age insurance schemes taking into account the current valuation of the contributions (social insurance)	A minimum of 35% (men) and 38% (women) of average during the 12 highest paid consecutive years from 1970
	Administrative Organization	Ministry of Labor and Social Affairs (General supervision)	Central Administration of National Pension Insurance	Social Insurance Institute (ZUS)	Institute for Pension and Disability Insurance (PDIIS)
Sickness and Maternity	Type of Program	Social insurance system and Public health insurance system	Social insurance system	Social insurance system: cash and medical benefits	Social insurance system

Coverage	Cash benefits: employees and advanced students (voluntary for self-employed). Medical care: all permanent residents in the Czech Republic or employees whose employer is resident in the Czech Republic	Cash sickness benefit: employees, members of cooperatives, the self-employed, and outdoor workers. Cash maternity benefits: all pregnant employed or self-employed women who have worked for at least 180 days in the 2 years prior to childbirth (all resident women in Hungary are entitled to in-kind benefits). Medical benefits: all insured persons entitled to cash sickness benefits, pensioners, unemployment beneficiaries, recipients of social assistance, beneficiaries of pensions provided by churches, regular students, and all dependent family members and children	Employees, members of farmers' cooperatives, artisans, those connected with agricultural circles. Pensioners and some groups of self-employed persons, including farmers, are covered for medical benefits only	Sickness: employed persons, self-employed persons, and farmers (if insured). Maternity: persons insured for parental leave and eligible for maternity benefit (mothers, fathers, and third person caring for the child during leave from work)
Source of Funds	Insured: cash sickness & maternity benefits-1.1% of earnings; medical care-4.5%. Employer: cash sickness and maternity benefits-3.3% of payroll; medical care-9% of payroll	Insured: 3% of gross earnings. Employer: 11% of payroll	Insured: 10.2% of earning (2.45% for cash sickness and 7.75% for medical benefits). Employer: none	Insured: sickness: employees contribute 6.36% of their gross salary; maternity: employees contribute 0.1% of their gross salary; self-employed persons and farmers contribute 0.2% of the insurance base for Old Age, Disability and Survivors. Employer: sickness: 6.36% of gross payroll, maternity: 0.1% of gross payroll

Qualifying Conditions	Cash sickness: those with gross earnings over 400 CZS a month or those working more than 7 days a month. Cash maternity: 270 days of insurance in the 2 years preceding childbirth, loss of earnings, childbirth or taking substitute care of a child. Cash medical: currently insured	Cash sickness benefit: currently insured, or a loss of earning capacity due to illness within 3 days after the cessation of insurance. Maternity & confinement allowance: currently insured, or the expected date of childbirth is within 24 days after the cessation of insurance, and has 180 days of insurance during last 2 years. Child care fee: 180 days of insurance in the 2 years prior to childbirth. Medical benefits: provided also for beneficiaries of cash sickness and maternity benefits	Cash sickness & maternity benefits: currently in insured employment. Medical benefits: currently in insured employment or a pensioner	Sickness benefit: no minimum qualifying period. Maternity benefit: the mother must be covered by parental leave insurance prior to the first day of compulsory maternity leave
Benefits	Sickness: for the first three days, 50% of the daily assessment base (DAB), from the 4th day, 69% of the DAB. Maternity: 69% of the DAB	Cash sickness benefit: 60% of daily average net earning or 70% with 2 years of continuous employment. Maternity & confinement allowance: 70% of daily average net earnings of the previous calendar year. Medical benefits: medical services are provided directly to patients through the facilities of the public health services in contractual relationship with the health insurance scheme	Sickness: entitlement equates to 80% of earnings averaged over the preceding 6 months and is payable from the first day of incapacity for up to 26 weeks. Maternity: entitlement equates to 100% of earnings and payable for 16 weeks for the birth of the first child and 18 weeks for all subsequent birth	Sickness benefit: paid at 80% to 100% of average wages in the previous year depending on the cause of absence. Maternity benefit: paid at 100% of earnings. Maternity grant (layette): a grant for the purchase of clothing and other necessities for a newborn child whose father or mother has permanent residence in Slovenia

	Administrative Organization	Cash sickness benefits: Social Security Administration collects & administers contributions and delivers benefits. Health insurance: Ministry of Labor and Social Affairs provides general supervision. Medical service: Ministry of Health provides general supervision	Cash sickness & maternity benefits: National Health Insurance Fund administrators, Hungarian Tax Authority collects contributions. Medical care: public medical services organized and administered by the self-governing local municipalities	Cash benefits: Ministry of Labor and Social Policy handles general supervision and ZUS administers. Medical care: Ministry of Health and Social Assistance handles general supervision and Regional health fund councils operate and finance individual health care funds	Sickness benefit: National Institute of Medical Insurance. Maternity benefit: Ministry of Labor, Family and Social Affairs
Unemployment	Type of Program	Social insurance system	Unemployment insurance	Social insurance system	Social insurance system
	Coverage	Republic citizens (and aliens permanently resident in the Czech Republic), at least 15 years old, and capable of working	Wage earners & salaried employees	Employed persons	Employed persons in industry, commerce, and agriculture; public employees; members of handicraft and fishery cooperatives
	Source of Funds	Insured person: 0.4% of earnings. Employer: 3.2% of payroll. Government: any deficit	Insured person: 1.5% of gross earnings. Employer: 3% of payroll. Government: none	Insured person: 0%. Employer: 3% of payroll. Government: any deficit	Insured person: 0.14% of gross wage. Employer: 0.06% of payroll. Government: provides subsidies
	Qualifying Conditions	Registered with the Labor Office as looking for work. Employment for at least 12 months in the past 3 years	Insurance coverage for at least 200 days in the last 4 years. Involuntary unemployed without entitlement to an old-age or disability pension. Actively seeking employment.	Registered with the employment bureau. Must have 180 days of employment in the past year or have completed education, been newly released from the military, have completed maternity leave, or been released from prison	Full time employment with the same or different employers during 12 months in the last 18 months prior to becoming involuntarily unemployed and be registered with the Employment Agency within 30 days of the termination of employment. Seasonal workers employed for a definite period must have

					12 months of insurance in the last 18 months after the conversion of their working hours into the full-time equivalent
	Benefits	Paid at 50% of earnings during the first 3 months; 40% for next 3 months; 60% in case of retraining.	65% of the gross average salary of the previous calendar year for a maximum of 270 calendar days	Base amount for those with 5 and 20 years of employment, 80% of base amount if less than 5 years; 120% of base amount for more than 20 years. Payable for 6 to 18 months, depending on the unemployment rate in the region	Benefit is 70% of the basis for the first 3 months and 60% thereafter. The basis is calculated as the average monthly earnings in the 12 months prior to the termination of employment
	Administrative Organization	Ministry of Labor and Social Affairs provides general supervision, and Ministry of Labor and Social Affairs offices and District Administrations of the Czech Social Security Administration administer benefits.	Ministry of Labor provides general supervision.	Ministry of Labor and Social Policy provides general supervision. Voivodships and local labor bureaus keep registry of unemployed and work possibilities and pay benefits. ZUS collects payroll contributions from enterprises	Employment Service of Slovenia
Family Allowances	Type of Program	Universal system	Universal system	Universal means-tested	Universal system
	Coverage	Families with children	All residents with one or more children	All residents	Families with children residing permanently in Slovenia
	Source of Funds	Government: total cost	Government: total cost	Government: total cost	Government: total cost
	Qualifying Conditions	Dependent child (up to age 26 if a student)	Family must include one or more children under age 16 (20 if enrolled in a primary or secondary school) or disabled.	Child must be under 16 (20 if student). There is no limit if totally disabled.	Paid to a parent or a third person if the child is under 18 (26 if a student, in training, or with a serious infirmity), a citizen, or is entitled under the condition of international law

	Benefits	Means-tested allowances: depending on the family income	For the first child, 3,800 forints a month, for two children, 4,700 forints a month per child, and for three or more children, 5,400 forints a month per child	Fixed amounts	Family allowances: eight income categories ranging from a maximum for those earning 15% or less of the average monthly national wage in the calendar year prior to the application down to a minimum level for those earning between 75% and 99%. Special child-care allowance: paid to the families with a child aged 17 years and under (up to age 26 if in education) with a need for special medical care. Payments of 18,000 tolar (36,000 tolar for a child in need of 24-hour care) are made on a monthly basis
	Administrative Organization	Ministry of Labor and Social Affairs provides general supervision. District administrations of the Czech Social Security Administration administer benefits	Ministry of Health, Social and Family Affairs provides general supervision	Ministry of Labor and Social Policy provides general supervision. Ministry of Agriculture provides general supervision of the system for farmers. ZUS administers program	Ministry of Labor, Family and Social Affairs

Source: Homepage of the Social Security Administration (USA) (<http://www.ssa.gov/>)

Bron: S. Manabu (2004, March). *Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the "European" Welfare Model?* In Tabata S. & Iwashita, A. (eds.): *Slavic Eurasia's integration into the world economy and community, 21st century COE program, Slavic Eurasian Studies, No. 2, 249-254*

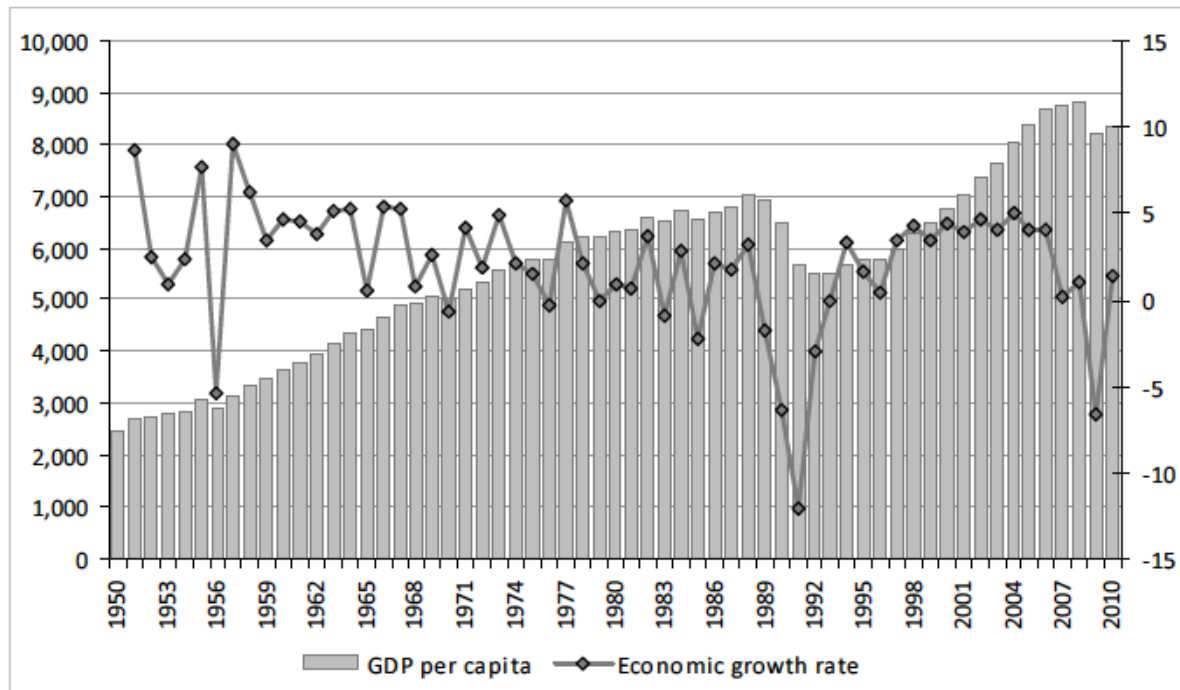
Figuur 1. GDP Growth, Unemployment and Wage Share (%GDP) in Hungary

Source: GDP figures are from IMF (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx>), 1990–2005 unemployment rates are from ILO (<http://laborsta.ilo.org/>) and AMECO (from 2005), wage share data from AMECO database (http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/).

Bron: Matos (2013). *The Shifting Welfare State in Hungary and Latvia*. The American Journal of Economics and Sociology, 860

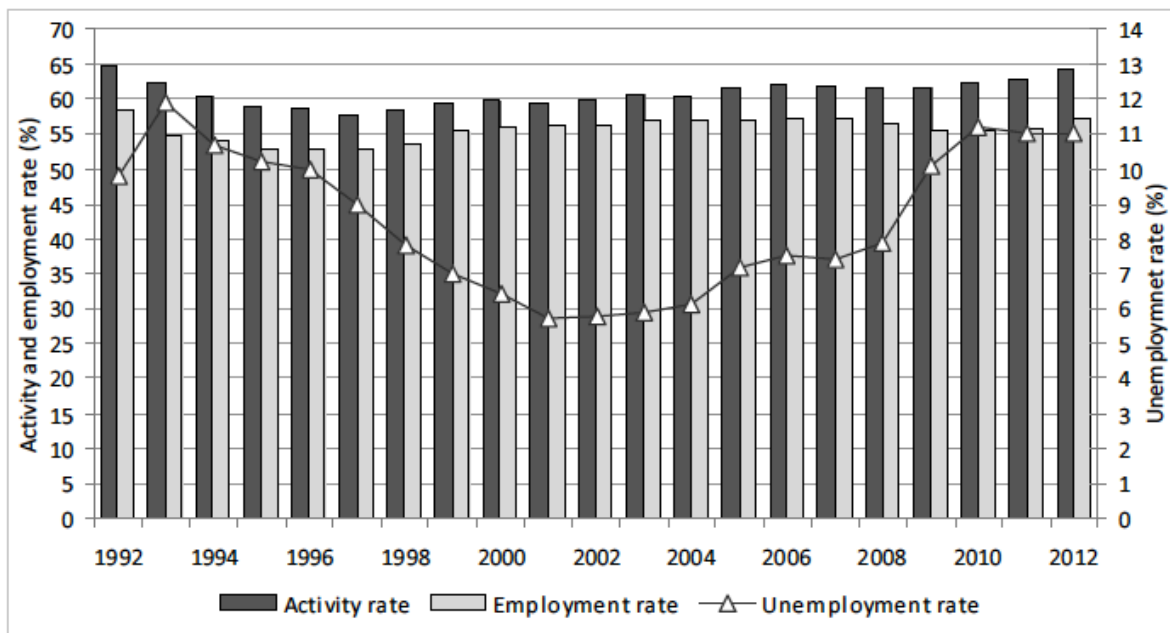
Figuur 2. GDP per capita (1990 International Geary-Khamis dollar) and growth rate in %, 1950 - 2010

Data source: Maddison database (<http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data.htm>).

Bron: Gödri, I., Soltész, B. & Bodacz-Nagy, B. (2013). *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Hungary*. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies', 15

Figur 3. Activity rate, employment and unemployment rate in population aged 15-64, 1992-2012 (%)

Data source: Labour Force Survey.

Bron: Gödri, I., Soltész, B. & Bodacz-Nagy, B. (2013). *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Hungary*. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies', 52

Tabel 4. Women and part-time work, 2000

	Persons aged 15 to 64 years				
	Incidence of part-time work ^a		Female share ^b		
	Women	Men	Full-time work	Part-time work	Total
Australia	44.6	12.6	33.1	73.6	43.9
Austria	24.3	2.3	37.9	89.2	44.1
Belgium	34.4	6.9	35.1	79.4	42.3
Canada	27.0	9.8	41.0	70.3	46.2
Czech Republic	5.0	1.1	42.7	77.4	44.0
Denmark	23.9	8.6	42.4	71.2	46.9
Finland	13.5	6.6	45.7	64.9	47.6
France	24.8	5.3	39.2	79.2	44.9
Germany	33.7	4.4	35.2	85.8	43.9
Greece	9.2	2.9	36.4	66.5	38.0
Hungary	5.1	1.6	53.3	79.7	51.8
Iceland	32.1	8.5	40.1	77.4	47.4
Ireland	32.9	7.5	33.6	75.6	41.2
Italy	23.4	5.5	32.3	71.3	37.0
Japan	39.4	11.8	20.1	69.7	40.8
Korea	9.1	4.5	39.8	58.6	41.0
Luxembourg	28.4	1.9	32.2	90.5	39.4
Mexico	25.6	7.1	22.4	65.1	34.2
Netherlands	57.1	13.0	27.1	76.8	42.9
New Zealand (2001)	35.4	10.6	37.7	73.6	45.6
Norway	42.5	9.7	35.7	79.1	46.7
Poland	17.9	8.8	32.3	61.7	44.9
Portugal	12.6	3.0	42.7	77.9	45.3
Slovak Republic	2.4	0.8	49.9	74.5	50.8
Spain	16.4	2.5	33.8	79.5	37.3
Sweden	22.6	7.6	43.8	73.3	48.2
Switzerland	45.8	8.4	31.9	81.2	44.1
United Kingdom	40.2	7.6	34.6	81.3	44.9
United States (1999)	19.4	7.3	43.1	69.7	46.6
OECD unweighted average^c	25.8	6.5	37.1	75.0	43.9

a) Percentage of women (men) working part time in total female (male) employment.

b) Percentage of women in total employment by category.

c) For above countries only.

Sources and definitions: See Annex 2.A.

Bron: OECD (2002). *Women at Work: who are they and how are they faring?* OECD Employment Outlook, 69

Table 5. Summary of Basic Characteristics of the Main Parental-Leave Programmes in the three Countries

	Czech Republic: family allowance	Hungary: "childcare leave" (GYES,GYET)	Poland: "childraising leave and allowance"
Replacement value of birthing leave	69% for 28 weeks	70% for 24 weeks	100% for 16 weeks
Parental leave – elite track	–	For insured parents special provisions: 70% of wages up to two years.	–
Parental benefit as percentage of average wages	20%	30%	20%
Parental benefit as percentage of minimum wages	60%	96% in 2000, decreased significantly with increase in minimum wage thereafter	56%
Eligibility	Universal	Universal	Income test and insurance
Expenditure on family policies as percentage of GDP	1.9% (2000)	2.0% (2000)	1.06% (1998)
Does parental leave count towards pension?	Yes, 100% even without paying contributions	Yes, 100% in public scheme, but only three years per child (other restrictions also). In second (private) tier, only according to contribution paid	Yes at 70% (up to a third of work history)
Family allowance as percentage of household income	3.7% (1996, of households with children)	n.a.	0.2%
Work allowed?	Very limited: child allowed max. five days a month in daycare	Part time yes, or unlimited at home after age 18 months	No
Pro-natalist?	No: flat rate for each child	Partly: family allowance is higher per child benefit for each child up to the third. Tax credit works against poor (i.e. large) families	Higher fee for third and later children since 1999. Family allowance also varies by number of children.
Number of beneficiaries		Increased; possible slight decline since 2000	Declined after 1990
Fathers	Fathers yes; since 2000 fathers are also eligible for job protection	Fathers yes; grandparents also since 2001	Fathers since 1996

Source: Fultz et al. 2003.

Bron: Fodor, É. (2005, February 1). Women at Work. *The Status of Women in the Labour Markets of the Czech Republic, Hungary and Poland*. UNRISD, 28

Tabel 6

THREE VARIETIES OF CAPITALISM

<i>Institution</i>	<i>Liberal Market Economy (LME)</i>	<i>Coordinated Market Economy (CME)</i>	<i>Dependent Market Economy (DME)</i>
Distinctive coordination mechanism	competitive markets and formal contracts	interfirm networks and associations	dependence on intrafirm hierarchies within transnational enterprises
Primary means of raising investments	domestic and international capital markets	domestic bank lending and internally generated funds	foreign direct investments and foreign-owned banks
Corporate governance	outsider control/ dispersed shareholders	insider control/ concentrated shareholders	control by headquarters of transnational enterprises
Industrial relations	pluralist, market based; few collective agreements	corporatist, consensual; sector-wide or even national agreements	appeasement of skilled labor; company-level collective agreements
Education and training system	general skills, high research and development expenditures	company- or industry-specific skills, vocational training	limited expenditures for further qualification
Transfer of innovations	based on markets and formal contracts	important role of joint ventures and business associations	intrafirm transfer within transnational enterprise
Comparative advantages	radical innovation in technology and service sectors	incremental innovation of capital goods	assembly platforms for semistandardized industrial goods

Bron: Nölke, A. & Vliegenthart, A. (2009, October). *Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe*. *World Politics*, Vol. 61, No. 4, 680

Tabel 7

TRIADIC PATENTS^a PER MILLION INHABITANTS

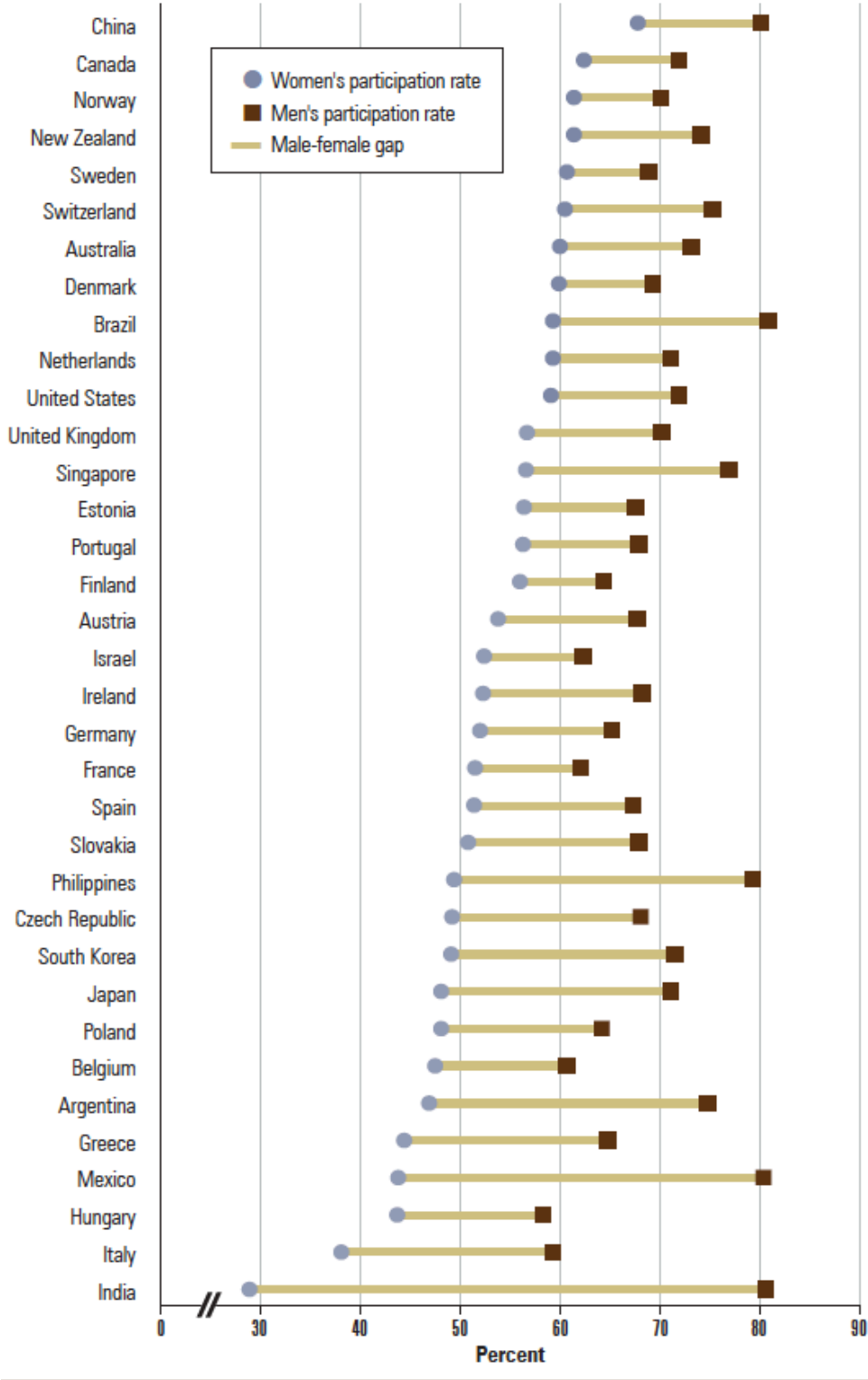
<i>Country</i>	<i>1990</i>	<i>2000</i>
<i>DME</i>		
Czech Republic	0.71	0.60
Hungary	2.69	1.62
Poland	0.14	0.16
Slovak Republic	n.a.	0.02
<i>LME</i>		
U.K.	25.26	16.78
U.S.	44.57	n.a.
<i>CME</i>		
Austria	22.52	26.61
Germany (including ex-GDR from 1991)	51.74	53.79

SOURCE: *Eurostat*, patent statistics.

^aTriadic patents are patents acknowledged by U.S., EU, and Japanese patent organizations.

Bron: Nölke, A. & Vliegthart, A. (2009, October). *Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe*. *World Politics*, Vol. 61, No. 4, 690

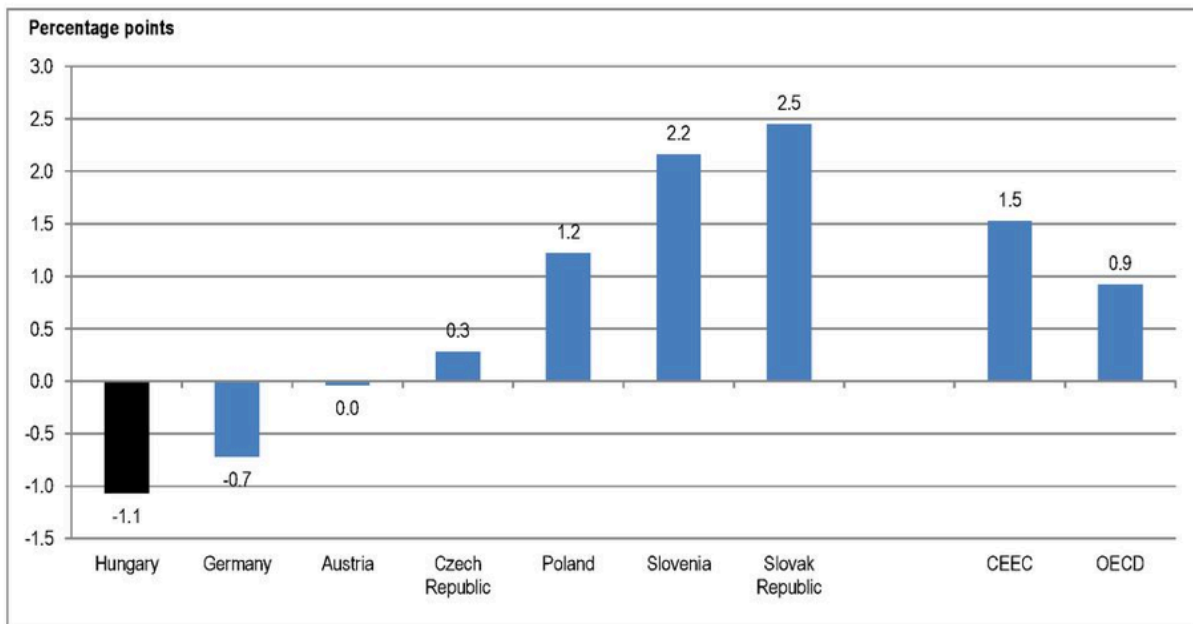
Tabel 8. Labor force participation rates by sex, selected countries, 2010

Bron: *Charting International Labor Statistics*. U.S. Bureau of Labor Statistics and International Labour Office, September 2012, 16

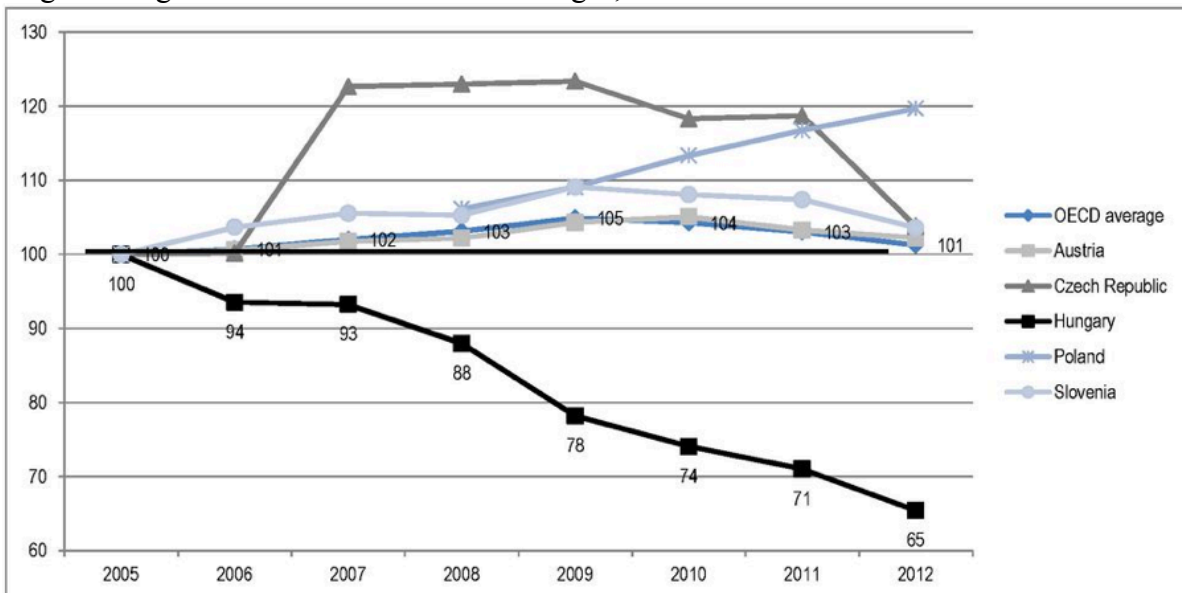
Figur 4. Evolution of social protection expenditure between 2009 and 2012 (as a share of total public expenditure, Hungary, neighbouring countries and OECD countries

Source: OECD (2014a), *OECD National Accounts Statistics* (database), <http://dx.doi.org/10.1787/na-data-en> (accessed on 21 March 2015).

Bron: *Government at a Glance: How Hungary Compares*, OECD Publishing, Paris.

Figur 5. Evolution of upper secondary school teachers' salaries (2005 = base 100), Hungary, neighbouring countries and the OECD averages, 2005-2012

Source: OECD (2014), *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2014-en>.

Bron: *Government at a Glance: How Hungary Compares*, OECD Publishing, Paris.

<http://dx.doi.org/10.1787/9789264233720-en>

Figuur 6. The Hungarian Gender Gap Index Development over time (2006-2013)

Hungary

	OVERALL		ECONOMIC PARTICIPATION		EDUCATIONAL ATTAINMENT		HEALTH AND SURVIVAL		POLITICAL EMPOWERMENT	
	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score
Gender Gap Index 2013 (out of 136 countries)	87	0.674	68	0.668	62	0.993	34	0.979	120	0.057
Gender Gap Index 2012 (out of 135 countries)	81	0.672	68	0.659	68	0.992	34	0.979	117	0.057
Gender Gap Index 2011 (out of 135 countries)	85	0.664	64	0.654	56	0.993	1	0.980	127	0.031
Gender Gap Index 2010 (out of 134 countries)	79	0.672	48	0.689	64	0.990	49	0.978	126	0.031
Gender Gap Index 2009 (out of 134 countries)	65	0.688	55	0.674	64	0.992	41	0.979	81	0.106
Gender Gap Index 2008 (out of 130 countries)	60	0.687	50	0.669	64	0.993	38	0.979	77	0.106
Gender Gap Index 2007 (out of 128 countries)	61	0.673	56	0.653	50	0.991	37	0.979	93	0.069
Gender Gap Index 2006 (out of 115 countries)	55	0.670	48	0.640	49	0.991	36	0.979	82	0.069

Bron: *The Global Gender Gap Report 2013*. World Economic Forum

Bibliografie

- Allen, A. (2008). *Women in Twentieth-Century Europe*. Palgrave MacMillan, Houndmills, England.
- Arts, W. & Gelissen, J. (2002). *Three Worlds of Welfare Capitalism or more? A state-of-the-art report*. Journal of European Social Policy, Vol. 12 (2): 137-158.
doi: 10.1177/0952872002012002114
- Baboš, P. (2010, April). *Varieties of capitalism in central and eastern Europe: measuring the co-ordination index of a national economy*. SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe, 439-458. Retrieved from
http://www.zpol.nomos.de/fileadmin/seer/doc/Aufsatz_SEER_10_04.pdf
- Baigorri, A. (2004, June). *Keynote speech 25th CEIES Seminar: Gender Statistics – Occupational Segregation: extent, causes and consequences, 10-11*. Retrieved from:
<http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/KS-PB-04-001>
- Benczes, I. (2009, July). *Market Reform and State Paternalism in Hungary: a Path-dependent Approach*. TIGER Working Paper Series, No. 116. Retrieved from
<http://core.ac.uk/download/pdf/12354967.pdf>
- Berger, T. & Dorsch, P. (2010). *Gender policy, politics and resources in Hungary*. The Gunda Werner Institute of the Heinrich Böll Foundation. Retrieved from
<http://www.gwi-boell.de/en/2011/05/10/hungary>
- Cerami, A. & Stubbs P. (2011, December). *Post-communist Welfare Capitalisms: Bringing Institutions and Political Agency Back In*. Ekonomski institut, Zagreb / The Institute of Economics, Zagreb. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1977289>
- CIA (2015). The World Factbook. Retrieved from
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- Coopers & Lybrand (1991, December). *Hungary: Gender issues in the transition to a market economy*. Retrieved from http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABK002.pdf
- Daly, K. (2007, April 3). *Gender Inequality, Growth and Global Ageing*. Goldman Sachs Global Economics Paper No. 154. Retrieved from
http://www.empowerwomen.org/en/~/_documents/2013/08/14/22/14/global-economics-paper-no-154-gender-inequality--growth-and-global-ageing
- Dillen, H. (n.d.). *Naar een ontspannen arbeidsmarkt: over een nieuw evenwicht tussen arbeid en zorg. Deel 2: internationale situatieschets: vergelijking tussen verschillende modellen van welvaartsstaten*. Retrieved from
http://www.ethesis.net/arbeidsmarkt/arbeidsmarkt_deel_2.htm

- Einhorn, B. (1993, August). *Cinderella Goes to market – Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*. Retrieved from <http://www.ucss.ge/Week%201-3%20Part%2002.pdf>
- Esping-Andersen, G. (ed.) (1996). *Welfare States in Transition – National Adaptations in Global Economies*. SAGE Publications, London, England.
- Esping-Andersen, G. (1998). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge, England.
- Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A. & Myles J. (2002). *Why We Need a New Welfare State*. Oxford University Press, Oxford, England.
- Estévez, M. (2006, October). *Gendering the Varieties of Capitalism: A Study of Occupational Segregation by Sex in Advanced Industrial Societies*. *World Politics*, Vol. 59, No. 1, 142-175. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40060158>
- Eurofound (2009, February 22). *Hungary: Self-employed workers*. Retrieved from <http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparative-information/national-contributions/hungary/hungary-self-employed-workers>
- European Commission (2014). *Female Labour Market Participation*. Retrieved from http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/31_labour_market_participation_of_women.pdf
- European Commission (2004, June 21-22). *25th CEIES seminar: Gender Statistics – Occupational Segregation: extent, causes and consequences*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/KS-PB-04-001>
- Fenger, H. (2007, August). *Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology*. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, Vol.3, No. 2. Retrieved from <http://journal.ciiss.net/index.php/ciiss/article/view/45>
- Fodor, É. (2005, February 1). *Women at Work. The Status of Women in the Labour Markets of the Czech Republic, Hungary and Poland*. UNRISD. Retrieved from [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/655D60DC55B78527C1257011003866BA?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/655D60DC55B78527C1257011003866BA?OpenDocument)
- Fodor, É. (2013). *The Policy on Gender Equality in Hungary Update 2013*. Policy Department C -Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Retrieved from [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/493017/IPOL-FEMM_NT\(2013\)493017_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/493017/IPOL-FEMM_NT(2013)493017_EN.pdf)

- Fodor, É. & Balogh, A. (2010). *Back to the kitchen? Gender role attitudes in 13 East European countries*. *Zeitschrift für Familienforschung*, 22. Jahrg., Heft 3. Retrieved from <http://www.zeitschrift-fuer-familienforschung.de/pdf/2010-3-fodor.pdf>
- Fuchs, S. & Offe, C. (2008, April). *Welfare State Formation in the Enlarged European Union – Patterns of Reform in the Post-Communist New Member States*. Hertie School of Governance – Working papers, No. 14. Retrieved from https://www.hertie-school.org/fileadmin/images/Downloads/working_papers/14.pdf
- Glass, C. & Fodor, É. (2007, August 31). *From Public to Private Maternalism? Gender and Welfare in Poland and Hungary after 1989*. Oxford University Press, 323-350, doi:10.1093/sp/jxm013
- Goodin, R., Heady, B., Muffels, R. & Dirven, H. (2003). *The Real Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge University Press, Cambridge, England
- Gödri, I., Soltész, B. & Bodacz-Nagy, B. (2013). *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Hungary*. Country report developed within the project ‘SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies’. Retrieved from <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGHistoricalAnalysisHungary.pdf>
- Gorgenyi, O. (2013, February 2). *Women and equality in Hungary*. Retrieved from <http://ihr.org.mk/en/legal-dialogue/legal-dialogue-se/211-women-and-equality-in-hungary.html>
- Haggard, S. (2003, Summer). *Review of Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage by Peter Hall, David Soskice*. *The Business History Review*, Vol. 77, No. 2, 352-355
- Hall, P. & Gingerich, D. (2009, July). *Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Political Economy: An Empirical Analysis*. *British Journal of Political Science*, Vol. 39, No. 3, 449-482. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/27742754>
- Hall, P. & Soskice, D. (eds.) (2001, August). *An Introduction to Varieties of Capitalism in Varieties of Capitalism – The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. OUP, Oxford, England. Retrieved from <http://www.people.fas.harvard.edu/~phall/VofCIntro.pdf>
- Haney, L. (2000, Spring). *Familial Welfare: Building the Hungarian Welfare Society, 1948-1968*. *Oxford Journal of Social Politics*, 7, (1) 101-122. doi: 10.1093/sp/7.1.101

- Hay, C. & Wincott, D. (2012). *The Political Economy of European Welfare*. Palgrave MacMillan, Houndmills, England
- Hedman, B., Perucci, F. & Sundström, P. (1996). *Engendering Statistics – A Tool for Change*. Statistics Sweden. Retrieved from <http://jamstall.nu.preview.binero.se/wp-content/uploads/2012/08/Engendering-statistics.pdf>
- Hicks, A. & Kenworthy, L. (2003). *Varieties of Welfare Capitalism*. Socio-Economic Review, vol. 1, no.1, 27-61. doi: 10.1093/soceco/1.1.27
- Hobson, B. (ed.) (2004). *Making Men into Fathers – Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge University Press, Cambridge, England
- Hungarian Central Statistical Office (2015). *Hungary 2014*. Retrieved from <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/hungary2014.pdf>
- Hungarian Ministry of Social Affairs and Labour (2010). *National Strategy for the Promotion of Gender Equality – Guidelines and Objectives 2010-2021*. Retrieved from <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/resources/hungary/1004-2010-i-21-korm-hatarozat-nok-es-ferfiak-tarsadalmiegyenloseget-elosegito-nemzeti-strategia-iranyok-es-celok-2010>
- Járai, J. (2011, July 25). *Whither The Hungarian Welfare State?* Hungarian Review, Volume II, no. 4. Retrieved from http://www.hungarianreview.com/article/whither_the_hungarian_welfare_state
- Kátay, G. & Nobilis, B. (2009, December). *Driving Forces Behind Changes in the Aggregate Labour Force Participation in Hungary*. MNB Working Papers 2009/5. Retrieved from http://english.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/ENMNB/Kiadvanyok/mnben_mnbfuzetek/mnben_WP_2009_5/wp_2009_5.pdf
- Kierzenkowski, R. (2012). *Towards a More Inclusive Labour Market in Hungary*. OECD Economics Department Working Papers, No. 960, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k98rwqw3v8q-en>
- Kovács, J. (2009). *Taste of the Goulash. Understanding the Hungarian “Variety of Capitalism”*. Institute for Human Sciences. Retrieved from http://www.iwm.at/index.php?option=com_content&task=view&id=177&Itemid=231
- Krizsán, A. & Zentai V. (2006). *Gender Equality Policy – the case of Hungary*. Policy Studies, Vol. 27, No. 2. DOI: 10.1080/01442870600722912
- Ladanyi, J. (2006, April 7). *‘Hongarije moet vooruit’*. nrc.nl. Retrieved from <http://vorige.nrc.nl/buitenland/article1670479.ece>

- Lado, M. (1991, April 8-12). *Women in the Transition to a Market Economy: The Case of Hungary*. Paper presented at the Regional Seminar on the Impact of Economic and Political Reform on the Status of Women in Eastern Europe and the USSR. Retrieved from http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABK002.pdf
- Laky, T. (2004, April). *Gender equality in Employment in Hungary and in Some Other Eastern European Countries*. UNRISD, revised copy. Retrieved from [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/CA16E60297CA24A6C1256FE2002FEB42?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/CA16E60297CA24A6C1256FE2002FEB42?OpenDocument)
- Lelkes, O. (2009, September). *A great leap towards liberalism? The Hungarian welfare state*. *International Journal of Social Welfare* 2000: 9: 92-102. DOI: 10.1111/1468-2397.00115
- Lewis, G. & Benson, P. (n.d.). *Democracy or State Control? The Road Ahead for Central Eastern European Economies: Hungary in Focus*. Retrieved from http://www4.fsa.ulaval.ca/files/content/sites/fsa/files/sections/La_recherche/chaieres_recherche/Stephen-A.-JARISLOWSKY/ActesHEI/papers/Democracy%20or%20state%20control,%20The%20road%20ahead%20for%20central%20eastern%20european%20economies%20hungary%20in%20focus.pdf
- Lewis, J. (1997). *Gender and Welfare Regimes: Further Thoughts*. *Social Politics*, Vol. 4, No. 2, 160-177. doi: 10.1093/sp/4.2.160
- Lukacs, E. & Frey, M. (2005). *The gender dimension of social security reform in Hungary*. In Fodor: *Women at Work*, 20. Retrieved from [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/655D60DC55B78527C1257011003866BA?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/655D60DC55B78527C1257011003866BA?OpenDocument)
- Manabu, S. (2004, March). *Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the "European" Welfare Model?* In Tabata S. & Iwashita, A. (eds.): *Slavic Eurasia's integration into the world economy and community, 21st century COE program*, *Slavic Eurasian Studies*, No. 2, 229-255. Retrieved from https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/3-2_Sengoku.pdf
- Matos, C. (2013, October), *The Shifting Welfare State in Hungary and Latvia*. *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 72, No. 4. DOI: 10.1111/ajes.12032
- McMenamin, I. (2004, Sep. – Dec.). *Varieties of Capitalist Democracy: What Difference Does East-Central Europe Make?* *Journal of Public Policy*, Vol. 24, No. 3, 259-274. DOI: 10.1017/S0143814X04000170

- Mendelski, M. (2009, June). *The possibilities and limitations of institutional complementarities in explaining post-communist diversity*. Retrieved from http://www.wiwiss.fu-berlin.de/forschung/pfadkolleg/downloads/summer_school_2009/Paper_Martin_Mendelski.pdf
- Myles, J. (2002, March). *Political Theories of the Welfare State*. *Social Service Review*, Vol. 76, No. 1, 34-57. DOI: 10.1086/324607
- Nölke, A. & Vliegthart, A. (2009, October). *Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe*. *World Politics*, Vol. 61, No. 4, 670-702. doi: 10.1017/S00438871099900
- OECD Better Life Index Hungary (2014). Retrieved from <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/hungary/>
- OECD (2013). 'How's Life? At a Glance', in *How's Life? 2013: Measuring Well-being*, OECD Publishing. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1787/how_life-2013-6-en
- OECD (2002). *Women at Work: who are they and how are they faring?* OECD Employment Outlook. Retrieved from <http://www.oecd.org/employment/emp/17652667.pdf>
- OECD (2015). *Government at a Glance: How Hungary Compares*. OECD Publishing, Paris. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264233720-en>
- Orloff, A. (1993, June). *Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States*. *American Sociological Review*, Vol. 58, No. 3, 303-328. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2095903>
- Orosz, A. (n.d.). *Ph.D. conference: Local Welfare systems in Hungary*. Retrieved from http://www.dps.aau.dk/fileadmin/user_upload/mb/CCWS/Barcelona_conference/agnes_orsz_final_paper_localise.pdf
- Pierson, P. (1996, January). *The New Politics of the Welfare State*. *World Politics*, Vol. 48, No. 2, 143-179. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25053959>
- Pierson, P. (2000, August/September). *Three Worlds of Welfare State Research*. *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, 791-821. Retrieved from <http://www.people.fas.harvard.edu/~iversen/PDFfiles/Pierson2000.pdf>
- Pina, A. (2014). *Enhancing Competition and the Business Environment in Hungary*. OECD Economics Department Working Papers, No. 1123 OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5jz2pwfr0nzq-en>
- Pintelon, O. (2012). *Welfare State Decommodification: Concepts, Operationalizations and Long-term Trends*. Centre for Social Policy, Working Paper No. 12/10. Retrieved from

- http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be/sites/default/files/CSB%20Working%20Paper%2012%2010_November%202012.pdf
- Pongrácz, M. (2006). *Opinions on gender Roles* in Nagy, I, Pongrácz, M, Tóth, I. (eds) *Changing Roles: Report on the Situation of Women and Men in Hungary 2005*. TÁRKI Social Research Institute. Retrieved from <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a776.pdf>
- Rueda, D. & Pontusson, J. (2000, April). *Wage Inequality and Varieties of Capitalism*. *World Politics*, Vol. 52, No. 3, 350-383. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25054117>
- Sainsbury, D. (1996). *Gender, Equality and Welfare States*. Cambridge University Press, Cambridge, England
- Sassen, S. & Esping-Andersen, G. (2005, December 8). *Towards a new Welfare State*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Retrieved from <http://www.wrr.nl/actueel/archief/lecture/article/towards-a-new-welfare-state/>
- Schaffner Goldberg, G. & Rosenthal M. (ed.) (2002). *Diminishing Welfare: a cross-national study of social provision*. Westport, USA, Greenwood Publishing Group, Inc.
- Scharle, Á. (2015, January 14). *Attitudes to gender roles in the Czech Republic, Hungary and Poland*. Retrieved from [file:///Users/peterketelaars/Downloads/Attitudes%20to%20gender%20roles%20in%20the%20Czech%20Republic,%20Hungary%20and%20Poland%20\(1\).pdf](file:///Users/peterketelaars/Downloads/Attitudes%20to%20gender%20roles%20in%20the%20Czech%20Republic,%20Hungary%20and%20Poland%20(1).pdf)
- Schelkle, W. (2012, November). *Collapsing Worlds and Varieties of welfare capitalism: In search of a new political economy of welfare*. London School of Economics Paper No. 54/2012. Retrieved from <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS/LEQSPaper54.pdf>
- Schneider, F. (2013, April 5). *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline*. Retrieved from http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/2013/shadeceurope31_jan2013.pdf
- Schneider, M. & Paunescu, M. (2012, February 6). *Changing varieties of capitalism and revealed comparative advantages from 1990 to 2005: a test of the Hall and Soskice claims*. *Socio-Economic Review* 10, 731-753. doi: 10.1093/ser/mwr038
- Schweickert, R. (ed.), Ahlborn, M., Frank, K., Orosz, Á., Sikulová, I. & Szanyi, M. (2013, July). *Large-Scale Transformations of Socio-Economic Institutions – Comparative*

- Case Studies on CEECs*. Interim Report, Working Paper No. 16. Retrieved from [http://real.mtak.hu/6818/1/sw_2013_WWWforEurope_WP16_46871\\$.pdf](http://real.mtak.hu/6818/1/sw_2013_WWWforEurope_WP16_46871$.pdf)
- Standing, G. (1996). *Social Protection in Central and Eastern Europe: a Tale of Slipping Anchors and Torn Safety Nets* in G. Esping-Andersen (ed.): *Welfare States in Transition – National Adaptations in Global Economics*. Sage Publications Ltd, London, 1996
- Szalai, J. (2005, September 8-10). *Poverty and the Traps of Postcommunist Welfare reforms in Hungary: a fourth World of Welfare Capitalism on the Rise?* Paper prepared for the Annual Conference of RC19, ISA on “Rethorizing Welfare States: Restructuring States, Restructuring Analysis”. Retrieved from <http://www.northwestern.edu/rc19/Szalai.pdf>
- Szikra, D. (2014, September 10). *Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014*. *Journal of European Social Policy* 2014 24: 486. DOI: 10.1177/0958928714545446
- Tomka, B. (2001). *Social Integration in 20th Century Europe: Evidences from Hungarian Family Development*. *Journal of Social History*, vol. 35, no. 2, 327-348. Retrieved from http://www.researchgate.net/profile/Bela_Tomka/publication/6180866_Social_integration_in_20th-century_Europe_evidences_from_Hungarian_family_development/links/0a85e52ea3ae72cd87000000.pdf
- Tomka, B. (2002). *Social Security in Hungary in a long-run and comparative perspective: expenditures, social rights, and organization, 1918-1990*. Retrieved from <http://www.oei.fu-berlin.de/politik/publikationen/AP43.pdf>
- Tomka, B. (2003). *Western European welfare states in the 20th century: convergences and divergences in a long-run perspective*. *International Journal of Social Welfare*, 2003;12; 249-260. Retrieved from http://www.researchgate.net/publication/227539394_Western_European_welfare_states_in_the_20th_century_convergences_and_divergences_in_a_longrun_perspective
- Tóth, O. (2004, June). *Paid Work in Certain Periods of Family Life-Cycle in Hungary – Facts and Attitudes*. 25th CEIES seminar: GENDER STATISTICS – Occupational segregation: extent, causes and consequences, 151. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/KS-PB-04-001>

- UNESCO (2003, April). *UNESCO's Gender Mainstreaming Implementation Framework: Baseline definitions of key concepts and terms*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131854e.pdf>
- U.S. Bureau of Labor Statistics (2012, September). *Labor Market*. Charting International labor Comparisons. Retrieved from <http://www.bls.gov/fls/chartbook/2012/section2.pdf>
- Valuch, T. (2006, September 27). *A Cultural and Social History of Hungary 1948-1990*. In Kósa, L. (ed.) *A Cultural History of Hungary*, Corvina-Osiris publishers, Budapest, 249-349. Retrieved from http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/1945_56/valuch
- VNO-NCW (2010, December 23). *Hongaarse greep in de pensioenkas*. Retrieved from http://www.vno-ncw.nl/Publicaties/Forum/Pages/Hongaarse_greep_in_de_pensioenkas_15854.aspx?source=%2FPages%2FZoek.aspx%3Fstart%3D49%26tags%3Dpensioenregeling#.VcPEqELt1Bd
- Wilde, E., Batchelder, L. & Elwood, D. (2010 December). *The Mommy Track Divides: The Impact of Childbearing on Wages of Women of Differing Skill Levels*. NBER Working Paper No. 16582. DOI: 10.3386/w16582
- Wildeboer Schut, J., Vrooman, J. & De Beer, P. (2000, August). *De maat van de verzorgingsstaat – Inrichting en werking van het sociaal-economisch bestel in elf westerse landen*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Retrieved from http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2000/De_maat_van_de_verzorgingsstaat
- World Economic Forum (2013). *The Global Gender Gap Report 2013*. Retrieved from <http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2013>